

Año XLI - APRIL - MAJ - JUNIJ 1990 - Emisión Nº 2

VESTNIK VOČERO
VOČERO VESTNIK
SLOVENSКИН
DOMOLUBIV
SLOVENSКИН
VESTNIK VOČ
ERO VESTNIK

VESTNIK SLOVENSКИH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV je glasilo svobodnjakov vključenih v ZDSPB. — Izdaja ga konzorcij, Ramón Falcón 4158, 1407 — Buenos Aires. Ureja uredniški odbor. Naslov uredništva in uprave: Ramón Falcón 4158, suc. 7, Buenos Aires.

VESTNIK — VOCERO es el informativo de los combatientes anticomunistas eslovenos. Edición y redacción: Ramón Falcón 4158, 1407 - Buenos Aires. Director y Editor responsable: Rudi Bras.

VESTNIK — VOCERO is the voice of slovenian anticommunist veterans. Ovitek: Aleš Gošar.

Tiska: Vilko S. R. L., Estados Unidos 425, 1101 - Buenos Aires, Argentina.

— o —

DENARNA NAKAZILA za naročnino in za „Tiskovni sklad Karla Mauserja“ pošiljajte na ime **VESTNIK**, na zgoraj napisani naslov uprave.

— o —

V S E B I N A

Bratje velik bo vaš dan!	41
Krvavo zlato (Vladimir Kos)	43
Ko rojak prost bo vsak (SNO)	44
Pogovorimo se! (Peter Urbanc)	46
Gospod šinigoj, nehajte že...! (Vinko Levstik)	49
Žive rane (Alojzij Geržinič)	50
Teharje in OOZZBNOV (Ivo Žajdela)	52
Mi-ka-el (Vinko Beličič)	53
Zapisnik o zaslišanju (poslal Janez Grum)	56
Pol stoletja je minilo (Marko Kremžar v pogovoru s Stanetom Snojem)	58
Mauserjev sklad	87
Dr. Alojzij Šuštar na ljubljanski televiziji	88
Venec morišč okrog škofje Loke	98
Spremna beseda h komemoraciji na žalah	102
O težavah slovenske obveščevalne službe (Z. Z.)	105
Ivo Žajdela in NUK	107
O krajevnem imenu TEHARJE	109
Kdo je kdo in kje je kdo?	110
Razgledi z naših postojank	111
Zgodbe — fantastične, sicer pa resnične	112
Za zgodovino (poročilo Jožeta Melaherja)	115
A los legisladores norteamericanos	118
V SPOMIN	120
Spomenik mat'ram (rb)	III
Kamen in kri (ag)	IV

VEŠTNIK VOJAKO

SLOVENSКИH DOMOBANCEV IN DRUGIH RODOLJUBOV

LETNIK XLI

— APRIL-MAJ-JUNIJ 1990

Bratje, velik bo vaš dan!

V prvih letih komunistične revolucije na Slovenskem, potem ko je protikomunistični tabor že z grozo prešteval nedolžne žrtve, katerih število je šlo v stotine, ko je odkrival mučena in iznakažena trupla svojih najboljših in ga že ni bilo kraja, ki ga ne bi oskrunila komunistična roka, potem ko sta zdrava pamet in silna volja po življenju postavili na noge može in fante iz Vaških straž in Legije smrti — se nam je zdelo, da je krvavi soj rdeče zvezde na našem nebu za vedno ugasnil in so „brigade pred soncem zbežale.“

Prišel pa je razpad fašistične Italije in črni dnevi Turjaka, Grčaric in sodne burke v Kočevju. Na Goriškem in Tržaškem so komunistični komisarji slepili, s pravljico o narodni osvoboditvi, v dvajsetih letih fašističnega terorja težko preizkušane in slovenstvu zveste Primorce in jih goloroke gnali v juriš na nemške oklepnike.

Ali živi duh slovenstva tudi zdaj ni klonil: v krvi in ognju prekaljeni borci so ropanjem slovenskih domačij in slovenskih duš napovedali kazenski pohod z geslom „...kaj nam mar je smrt, da je le sovrag naš strtl!“

Slovenske Straže na Primorskem, gorenjski domobrancji in udarni bataljoni po Dolenjskem in Notranjskem so v pričakovanju svobodnih dni za konec vojne gnali in trli rdeče nasilnike.

Nam, tedaj mladim in redkim preživelim, še zdaj zveni v neizbrisljiv spomin njih navdušeni glas in vzklik, ko so peli:

Za slovensko domačijo,
za naš dragi dom in rod
vsi na plan, na plan!
Bratje, velik bo naš dan!

Zdaj od tega gineva že peto desetletje. Veliki dan, ki naj bi ga obžarilo sonce svobode, so tedaj zatemnela imena: Vetrinje — Jesenice — Škofja

loka — Kranj — Zavodi šentviški — Podutik — teharskih dni in noči neskončna puščava — Hrastnik — trboveljski jaški — pohorski gozdovi — notranske jame in grozotni Rog, Rog, Kočevski Rog — pred njimi pa na križ razpeti Bog! O Bog, zakaj si jih zapustil!

Kmalu potem nam je umetnik besede oznanil njih težki pot na tisti zapuščenih Veliki petek:

„...ko mesec vstal nad Rogom je za pričo,
so bili z zlatom in krvjó obliti!“

Jaz, ki to pišem, srečni „vrnjeneč“ iz tistih dni, „naplavljenec“ na breg Srebrne reke, sem se v mislih, manj sicer v besedah, upiral vzvišenim razlagam o skrivnostnih in drugačnih načrtih Pravičnega, ki vodi človeško zgodovino. Poceni tolažba za srca izdanih in zapuščenih, je bila prehitra moja sodba. Čas, dolgi neutrudljivi čas, pa nam je izbistril pogled, približal skrivnost trpljenja in smrti in veličal iz leta v leto smisel in vrednost njihove žrtve.

V oziru vseh teh sunkovitih, nepričakovanih dogajanj in odrešujočega porajanja nove dobe v dolgem pasu Srednje in Vzhodne Evrope, gledamo danes resnično preroški navdih v zanosnem stihu domobranske koračnice, ki je navkljub bližajoči se nevihti in še na večer pred Velikim Koncem veselo obljubljal in klical: Bratje, na plan! Večik bo naš dan!

In vendarle... velik bo in je že blizu ta dan. Danes vemo mi in vedo že vsi: drugačen, kot smo ga upali in sanjali pred desetletji! To bo dan, ki ga pripravlja Gospod v povišanje tistih, ki so bili obliti z zlatom svetništva in krvje mučeništva, in bo milost rosil na nas maloverne in na krvnike pobitih.

Krvavo zlato

Zvonovi spet o zmagi govorijo,
o zmagi Sina Božjega nad smrtjo,
potem ko kakor mi postal je človek,
potem ko prav za nas je bil ubit.

Zvonovi božjih ran.

Zvonovi tko resnico y melodijo
in y njej je nas vseh boj za narod skrit:
kako so vse nam vzeli, še grobove,
še kri, razlito z mučeniško smrtjo.

Zvonovi svetih ran.

Prisluhni! Ker donijo zgodovino,
kjer več ne smejo vriskati z resnico:
Gospod, Mučenec, vseh mučencev, VSTAL JE!
ŽIVI! ŽIVI! ŽIVI!, doné, doné.

Zvonovi slavnih ran.

Zvonov se vrača nihanje v sredino
z robov dogodkov, s čisto zadnje dalje.
In spet in spet razglašajo novico:
„še Smrt nekoč na vekomaj umre!“

Zvonovi naših ran.

Dotlej junakov naših kri — zlató je,
ki z njim je pot v bodočnost tlakovana.
„Velika noč!“ z zvonovi zora poje,
in vsem, ki to vedo, se dela dan.

Zvonovi svetlih ran.

Vladimir Kos;

(S pristrčnimi veškonočnimi voščili)

KO ROJAK PROST BO VSAK

(Ob dokumentu o narodni pomiritvi)

Predsedstvo Socialistične republike Slovenije je mesec pred volitvami* predložilo javnosti izjavo v kateri izraža željo, naj nastane „v političnem in javnem življenju Slovenije“ tako ozračje, „ko preteklost ne bo več bremenila medčloveških odnosov“. To željo gojimo tudi Slovenci, ki prenašamo že 45 let breme političnega zdomstva.

Prepričani pa smo, da more nastati tako ozračje le v pravni državi, kjer je zagotovljena človekova osebna in politična svoboda, ob spoštovanju zgodovinske resnice, in kjer vsebuje obljuba družbene pravičnosti vsaj poskus poravnave prizadetih krivic tako živim kakor mrtvim rojakom.

Težko pa je razumljivo, da predsedstvo SRS sprašuje zdomce „koliko so oni pripravljeni pripomoči k danes nujni državljanski umiritvi“. V političnem eksilu ne gojimo sovraštva ne maščevalnosti, temveč zahtevamo skozi vsa desetletja za svoj narod svobodo in pravico. Morda naše mišljenje ni poznano široki slovenski javnosti, katera ni imela dostopa do slovenske besede, pisane v zdomstvu ter je bila desetletja pod vplivom režimske propagande. Nosilci oblasti pa bi to lahko vedeli in gotovo tudi vedo. Sicer pa mir v narodu danes ni nič bolj potreben, kakor je bil pred skoraj pol stoletja.

Tudi primerjanje Slovenije z drugimi deželami Evrope med vojno, kot to poskuša omenjeni dokument, ne odgovarja resničnosti. Nobeno organizirano gibanje proti okupatorjem zahodne Evrope si ni lastilo „monopola“ nad bojem za svobodo, kaj šele, da bi tak nesmisel uveljavljalo s pobojem idejnih nasprotnikov. Skratka, komunistične stranke drugod po Evropi niso uporabile tuje okupacije kot priložnost za pričetek revolucije, kot je bilo to na Slovenskem.

Če je med nami potreba govoriti o narodni pomiritvi, to ni, kot pravi predsedstvo SRS, zaradi „različnega razmerja ljudi do okupatorja“, v katerem je večina rojakov v obeh taborih gledala narodnega sovražnika, temveč zaradi različnega razmerja ljudi do komunističnega sistema v času, ko se je ta uveljavljal na Slovenskem s pomočjo krvavega nasilja. Velik del slovenskega naroda se je tedaj z vsemi sredstvi uprl komunistični revoluciji. Pri tem ga je vodil čut samoobrambe, pa tudi zavest ogroženosti narodnega občestva, tako s strani nacistov, kakor domačih komunistov. Ne le množično izseljevanje, tudi streljanje talcev, požiganje vasi in odvajanje ljudi v internacijo je bilo treba kolikor mogoče preprečevati in ne večati mesreče z izživljanjem. Medtem pa je število zavednih slovenskih rojakov, ki so jih komu-

* Izjava objavljena v domovinskih časopisih 10. marca 1990. (ured.)

nistični teroristi morili, raslo v tisoče, še predno se je pojavil med ljudstvom prvi oboroženi odpor v obliki Vaških straž.

Zato je nesprejemljivo prikazovati državljansko vojno v Sloveniji kot spopad med borci za narodno osvoboditev in borci za interese okupatorja. To enostavno ni res. Šlo je za revolucijo, katere pa izjava predsedstva SRS niti ne omenja, čeprav je končno to edini razlog za razpravljanje o pomirjavi.

Omenjena izjava sedanje vlade bi težko služila za izhodišče k zaželjenemu pomirjenju. V njej ni potrebne objektivnosti in podobnega obžalovanja krivic, kot je to storila, na primer, poljska KP, ki je pred razpustom, brez pridržkov priznala svojo zgodovinsko zmotno.

Na drugem mestu istega dokumenta beremo, da sedanja oblast vsaj zdaj po 45 letih, „uveljavlja idejno in politično pluralizacijo družbe“ in da uvaja „demokratski politični sistem in pravno državo“. Če se bo to uresničilo, bo dosežen namen vsega našega narodno-političnega dela v emigraciji, ki je izražen v zahtevi, naj se v domovini konča totalitarni sistem, s katerim je resničnim demokratom pomiritev nemogoča.

Predsedstvo SRS se dotakne tudi vprašanja množičnih grobišč, za katera naj bi pietetno poskrbeli državni organi. Kar gre za žrtve istega režima, bodo to vprašanje reševali, v bodoči pravni državi predstavniki slovenske sodne oblasti. Pri tem ne mislimo le na pokop žrtev temveč tudi na vrnitev njih dobrega imena ter na ugotovitev krivle. K temu nas ne nagiba maščevalnost, ampak čut pravičnosti. Potreba pa je razčistiti vprašanja odgovornosti tudi za to, da ne bodo nosili očitkov za genocid in ostala nasilstva (tisti rojaki, ki so med vojno sodelovali s komunistično stranko prisiljeni ali v dobri veri, da gre v resnici za narodnoosvobodilno vojno.

Res je, da nam ne bo mogoče shajati „brez kritičnega spomina“. Narod, ki si ne priključuje zavest in ne razčisti lastnih napak in krivd, ne more najti duševnega miru. Brez spomina ni mogoče slaviti junaštva, ne obžalovati napak, predvsem pa bi bila brez spomina onemogočena tako kesanje kakor odpuščanje. V tem, in ne v pozabi, pa je bistvo vsakega pomirjenja in sprave.

Prepričani smo, da je med večino slovenskega naroda, doma in po svetu, sprava že prisotna. Ko pa bo sedanji nelegitimni režim, po svobodnih in poštenih volitvah, predal oblast resničnim predstavnikom slovenskega ljudstva, tedaj bo postala sprava lahko tudi javna. Takrat bodo dani pogoji, da bo v Sloveniji po dolgih desetletjih oblast pomenila tudi — čast. Iz političnega eksila, v marcu 1990.

SLOVENSKI NARODNI ODBOR

predstavnništvo predvojnih demokratičnih političnih strank v domovini.

Rudolf Smersu l. r.
predsednik

dr. Peter Urbanc l. r.
tajnik

Pogovorimo se!

Slovensko skupnost zadnje čase vznemirja ustanavljanje Slovenskega svetovnega kongresa in njene podružnice v Toronto. Kot običajno, sta prisotna navdušenje in kritika, kar pa manjka, je pa odprta in odkrita beseda javnosti. Jasno je, da je težko presojati, dokler nimamo vseh dejstev pri roki. Vsekakor pa poleg pozitivnih stvari, ki jih naj povedo prizadeti, ne bo noben smrten greh, ako se postavijo sledeči pomisleki:

1) Zamisel o kongresu je prišla iz kroga kulturnikov v Sloveniji. To ne pomeni, da je to partijska zamisel; povzroča pa gotovo nezaupanje.

Idejo za kongres je pozdravila Slovenska izseljenska matica, kar tudi vzbuja gotov sum!

Mnoge osebe iz matične Slovenije in nekateri zamejci, ki so povezani s pripravo za ta kongres (kot npr. Rupel, Blažič, Bučar, Brezigar) resno predlagajo, naj bi bil sedež kongresa v Ljubljani. To pomeni, če se tako zgodi, da bodo marsikako pismo, marsikak telefonski pogovor in marsikak sestanek kontrolirani. Kaj če mnenje le-teh prevlada? Z Ljubljano je emigracija avtomatsko izločena.

2) Glavni poborniki v Evropi za ta kongres so:

Vinko Ošlak, krščanski socialist, oboževalec Kocbeka, nenaklonjen naši emigraciji. Naj govori citat iz pisma poslanega P. U. 1. julija 1988: „Mlada generacija, ki nosi breme in tveganje nacionalne preнове... ne bo šla iskat političnih nasvetov k tistemu, ki je tako nesrečno pogorel na političnem polju.“

Dr. France Bučar ne mara politične emigracije, od nje ne sprejema političnih receptov. Bivši partizan in oficir OZNE, ki je pošiljal maja 1945 ljudi iz zapora v Celovcu v Ljubljano. Rečemo, da ni nič narobe z angažiranjem bivših komunistov za demokracijo, toda beseda obžalovanja in priznanja bi bila na mestu.

Viktor Blažič, nespravljiv nasprotnik do emigracije, ima škofa dr. Gregorija Rožmana in domobrance za narodne izdajalce, istočasno pa, za nas nepojmljivo, organizira komemoracijo na Žalah. Krščanski socialist in, seveda, oboževalec Kocbeka.

Dr. Franc Miklavčič, bivši sodnik, v partizanih je delal v „pravnem“ oddelku OF, krščanski socialist in Kocbekov pristaš.

Prof. Boris Pahor, aktivist v OF, alergičen na politično emigracijo, od katere terja, da se obtoži (domnevnih) zločinov. Oboževalec Kocbeka „ad absurdum“ (do onemoglosti) ter na Dragah intoleranten do posegov v debato s strani predstavnikov SPE.

Tudi Vinko Ošlak čaka, da se naša emigracija obtoži svojih zločinov.

Dr. Zlatko Verbič, ki je 17. novembra 1989 predlagal, naj bo vodstvo kongresa v rokah ljudi „s čisto preteklostjo, s kristalno čistostjo“. Ni mislil pri tem na SPE; ne vemo, če je našel to kristalno čisto preteklost pri evropskih odbornikih.

3) Dokazana diskriminacija do slovenske politične emigracije:

Dr. France Habjan, je 17. novembra lani na vprašanje, zakaj ni bil na Dragi 3. septembra 1989 izbran delegat za Avstralijo, odgovoril, da „letos v Dragi ni bilo nobenega Avstralca.“ Dejstvo pa je drugačno: bila sta tam dve osebi. Neko gospo od tam so javno pozdravili z odra, drugi prisotni pa je bil eminentni politični emigrant, bivši član jugoslovanskega parlamenta, dr. Jurij Koce, ki vedno posega v debate na Dragi, in ga, lahko rečemo, vsa Draga pozna.

Ako sprejmemo morebitno opravičilo dr. Habjana, da je njuno prisotnost spregledal, pa ostane odprto vprašanje za pripravljalni odbor v Dragi, če se je tudi njim to zgodilo? Odgovor na to je skorajda jasen.

4) Kongres naj bi bil nevtralen do oblasti v Jugoslaviji in v Sloveniji (tako Vinko Ošlak). To je seveda čisti nesmisel, če je bila seveda misel resno izrečena. Če je kaj, kar danes resnično potrebujemo, je prav angažiranost vseh Slovencev, da končno pridemo do demokratične vladavine. Kaj le še lahko ostane zunaj tega okvira? Kot je nam znano, je prav partijska linija tista, ki vedno odsvetuje angažiranost za politiko. Torontski organizatorji konference se proglase za „nepolitične in nadstrankarske“, takoj nato pa se vržejo z vso silo v politiko, začenši s precejšnjim monopolom krščanskih socialistov v pripravljalnem odboru.

5) Dr. Zlatko Verbič, sicer v posesti mnogih pozitivnih lastnosti, pa je v političnih vprašanjih dosedaj pokazal na dokajšnjo šibkost. Njegov program od 1. decembra 1989 izjavlja, da „Slovence interesira jugoslovanski državni okvir samo v primeru, da vsi pristanejo na privilegirani statut SLOVENIJE (podčrtal pisec). Bistvo demokracije je enakopravnost med narodi. Privilegije za nemški in italijanski narod sta zahtevala Hitler in Mussolini. Upati je, da gornjega citata niso prebrali kaki predstavniki drugih jugoslovanskih narodov. Težko si zamišljam smisel takšnega predstavljanja vseh slovenskih idealov svetovni javnosti.“

Gornje naj bi bile moje „razširjene“ (po kolegu Verbiču) misli in moj razgovor. „Z zabrisavanjem nasprotij še nikdar nismo dosegli kaj dobrega, ampak samo po strogem razločevanju.“ (Mgr. Stueckler)

28. decembra 1989

Peter Urbanc

Vestnikov komentar k načrtovanemu Svetovnemu slovenskemu kongresu: Dejstvo samo, da smo priobčili dr. Urbančeve pomisleke k snovanju tega Kongresa, samo po sebi sicer ne govori, da se strinjamo z njegovimi mislimi, saj smo objavili že marsikaj s podpisi piscev ali z navedbo vira), s čimer se nismo strinjali ali pa bi zaslužilo kakšen naš ugovor. V primeru zapisa Pogovorimo se! pa je naš pristanek nanj izrecen. Ker pa kolikor toliko zasledujemo, kako se ta zamisel o Svetovnem slovenskem kongresu razvija v konkretnost, se ne moremo izogniti poleg načelnih še kakšnih stranskih ko-

mentarjev k temi, posebno še, ker domači opozicionalni dnevnik DEMOKRACIJA posveča tej zamisli in zadevni organizaciji precej prostora.

Tako beremo v Demokraciji od 9. januarja letos prispevek Spomenke Hribar (naslovljen Drugačen začetek prihodnosti), v katerem potrjuje misel o nadstrankarskem značaju tega zbora, kar naj bi pomenilo, da se „Kongres ne bi enačil z nobeno politično stranko ali politično usmeritvijo, ampak da bi vse različnosti povezoval in integriral v občestvo. To pomeni, da odpade kakršenkoli demokratičen centralizem in vsaka oefarska struktura z avantgardo v svojem jedru“.

Recimo, da se bo mogel kongres rešiti vsakršne navezanosti na kakršno koli politično linijo, preko nekaterih ideoloških principov pa vendarle ne bo mogel.

Spomenka Hribar si zastavlja tudi vprašanje o sedežu tega kongresa v Ljubljani in kako zagotoviti prosto gibanje emigrantov, ki so brez vsega zapustili domovino in si v tujini ustvarili svojo eksistenco in ni, da bi prišli na Kongres, pa bi jih nekdo „pohopsal“ v zapor. Drug problem bi seveda zanjo bili vojni zločinci, identificirani po mednarodnih kriterijih, problem, ki je za Spomenko še vedno precej kompliciran. „Iz pričevanj ljudi o tem, kaj se je po vojni dogajalo pri nas, vemo, da so bili zločinci na obeh straneh“, ve povedati Spomenka. Žal nam je za Spomenko, vendar nam je neizbežen takle popravek: ne samo, kaj se je dogajalo pri nas po vojni, z enako težo, če ne še bolj, je važno, kar se je dogajalo med vojno. In nas moti in nas preseneti tako preprosto, vulgarno identificiranje „zločincev na obeh straneh“, ko vendar gre za organiziran, premišljen, načrten masovni zločin na eni strani že med vojno in po vojni in kriminalno „iztrebljanje“ nasprotnikov še desetletja po vojni prav v današnje dni pa posamezne primere ubojstva, katerim je vojska in mačevalnost nudila primeren scenarij. Tudi na nasprotni strani. V tem je taka, rekli bi, ontološka razlika med obema pojavoma, da ne zdrži nobene stvarne primerjave. In nam je žal, da se moramo povračati na temo, ki je za nas razvidna.

Naš stranski komentar pa k prvima stavkoma Spomenkinega članka, ki ga začenja rekoč, da je idejo o svetovnem slovenskem kongresu „prvi pogumno in jasno izpostavil Vlado Habjan“. Bivši urednik VESTNIKA, neumorni in slovenstvu predani, zdaj pokojni Pavle Rant, je o svetovnem slovenskemú parlamentu neprestano govoril in večkrat o tem tudi pisal, ko so našo deželo krile še goste temine.

V isti številki Demokracije je objavljen tudi dopis organizacijskega tajnika Konferenca zdomskih Slovencev v Kanadi, dr. Franceta Habjana. Dopis je naslovljen na predsednika (pripravljalnega odbora za ta kongres?) Vlada Habjana in na tajnico mag. Spomenko Hribar. Na enem mestu v tem dopisu se dr. France Habjan stoddotno strinja s Spomenkinem sporočilom, kar se tiče narodne sprave, čeprav je tudi tam (v Kanadi) nekaj „zdravih“ sil, ki da se ne strinjajo. Za tiste, ki vemo, kaj so takoimenovane „zdrave sile“ doma, se pravi, klika partijskih prenapetežev in oblastnikov za vsako

Gospod Šinigoj, nehajte že vendar razprodajati Slovenijo tujcem!

Že nekaj časa sledim gospodarskim premikom v moji domovini Sloveniji. Sedaj pa na svoje veliko začudenje in žalost ugotavljam, da greste spet iz ene skrajnosti v drugo. Petdeset let je komunistična politika krojila zakone gospodarstvu v Sloveniji in s tem kratila svobodo ekonomskim zakonitostim. Če ekonomija nima svobode za lastne potrebe razvijanja, je vsaka takšna ekonomija ali gospodarstvo usojeno na hiranje in končno na propad.

Nič nimam proti, če pride sedaj, ko je slovensko gospodarstvo na tleh, (do racionalnega udeleževanja tujega kapitala, vendar moramo mi Slovenci ostati izključen gospodar na svoji zemlji, tako da bomo v prihodnje sami demokratično odločali o našem gospodarstvu.

Predsednik Izvršnega sveta Slovenije gospod Šinigoj pa v zadnjem času intenzivno razprodaja Slovenijo tujcem. Najprej je s podpisom pogodbe s tujim partnerjem o gradnji avtoceste šentilj-Zagreb odezal Slovenijo od glavne evropske poti in jo naredil le za tranzitno (prehodno) provinco. Sedaj pa Italijanom razprodaja še izredno dragoceno morsko obalo s tem, da bi na njej Italijani gradili verigo hotelov.

Gospod Šinigoj, sprašujem vas, kaj pa slovenski gospodarski potencial v svetu?! Ste sploh kdaj pomislili na obstoj tega kapitala? V zadnji gospodarski zakonodaji o investiranju tujega kapitala v slovensko gospodarstvo bi najprej pričakovali, da boste povabili slovenske gospodarstvenike in podjetnike v svetu. Nasprotno, slovenska skupščina in vlada sta šli povsem mimo tega tako pomembnega dejstva. Ali ste se morda ustrašili svojega notranjega ministra Ertla, ki naj bi vam postregel z informacijo, da ima slovenska politična emigracija 80% gospodarskega premoženja v svojih rokah?

Kljub vsemu temu ne pozabite, da tujci ostanejo tujci, mi Slovenci v svetu pa smo živi ud slovenskega naroda, za katerega blagor smo se vedno pripravljene žrtvovati.

S tem svojim opozorilom sem vedno na voljo za bolj detaljne in konkretne predloge. Torej, vama, gospod Šinigoj in gospod Bulc, v premislek!

Gorica, 18. februarja 1990

S spoštovanjem!

VINKO LEVSTIK

Gorica

(Ponatis iz „Demokracije“ od 27. 2. 90)

---

ceno, še vedno zadržta v nekakšne pridobitve NOB, bi bilo kar potrebno, da dr. Franc Habjan za javnost in malo podrobneje opiše njegove „zdrave sile“ v Kanadi. Na mestu organizacijskega tajnika Konference zdomskih Slovencev nam bi bil celo dolžan posredovati zadevno informacijo. Takšno je naše mnenje. — Ured.

Žive rane*

Majskim in junijskim morijam l 1945 je po 44 letih Leljak našel pričevavce. Zgodbe, zbrane v Odprtih grobovih, v Vetrinjski tragediji, v Krivdi rdeče fronte in l. 1973 povezane v knjigi Teharje so tlatkovane z našo krvjo, ki je prav zdaj vključena v mariborsko Trilogijo, so izpopolnjene s tem, kar so okrog Teharij bivajoči ljudje videli, slišali, doživljali. Na pretresljivo podobo rodomora so prišle nove črte, novi barvni odtenki. Pričevanju okoliških ljudi sta dodani izpovedi dveh takrat na smrt obsojenih: spet enega, ki je ušel iz prepada smrti („V zadnjem krogu pekla“, 58-79. Spomin: „Bili smo žrtve neznanih sil teme, v rokah oboževalcev boga hudobije“ 61) in šoferja junija pobitega grofa dr. Ferdinanda Attemsa (121-128).

Med podatki je posebej omeniti, da so ubijavci v jašku Barbara pri Laškem napolnili z mrliči 100 m globoko in 8 široko jamo. Potem so nove žrtve odvažali v jame pri Hrastniku (vas Brnica). (105)

Občudovanja vredno je, kako se je Roman Leljak zagrizel v iskanje rešnice; stika po moriščih, išče pričevavcev. Je to eden ljudi, ki je v tisti strašni dobi odraščal in prejel nato vzgojo komunističnega režima. „Poslušali smo vznesene besede o ljudski sreči, o svobodi (...), a nismo videli, da so roke govornikov krvave.“ (16) Lažje je živel, dokler je učiteljem zaupal. A zavest mu je načel črv nejevere. Zazevale so praznine, ki jih je moral polniti z rešnico. „Spoznal sem, da nobeni ne morem priti do dna. Komaj odkrijem eno, že zadenem ob drugo plast.“ (95)

S krepkimi potezami so med poročanjem o moriščih in pobojih prikazana razdejanja rdečega režima po „osvoboditvi“. Na odpor proti ofarski revoluciji gleda Leljak naklonjeno. A zdi se mu, da so domobranci zagrešili krivdo, ko so javno prisegli Hitlerju (!). Pripominja pa: „Vendar je tudi res, da niso imeli druge izbire, če so se hoteli upreti komunizmu, ki se je krepil.“ (35-36) Na drugem mestu se sprašuje: „Kdo se je bojeval za slovenski narod, partizani, ki so se v gozdovih vojskovali z okupatorji, napol skrivaj pa delovali predvsem za zmago boljševiške revolucije in služili Stalinu, ali domobranci, ki so zato, da bi prihranili Slovencem bridke izkušnje komunistične nadvlade, oblekli okupatorjeve uniforme (!) in prisegli Hitlerju?“ (87-88)

Spremnne besede („Bilo je, da strah in groza“, 137-162) je napisal nečak Franceta Snoja, ministra v eni zadnjih jugoslovanskih vlad. Kot begunci pred nacisti se je morala njegova družina preseliti iz Maribora v Mokronog in tam in posledaj sta ga kot otroka prežela strah in groza.

Otroci so bili popolnoma nezaščiteni pred morivskim divjanjem partije.

* Roman Leljak, *Teharske žive rane*. Posebna izdaja Nove revije. Za tisk priredil Ivo Zorman. Spremnna beseda Jože Snoj. Cankarjeva založba, Ljubljana 1990, 164 strani, 10 fotografij in naslovna podoba.

Hudodelstvo nad otroki je „eden najgнусnejših, najokrutnejših in najtrajnejše poškodbe prinašajočih prestopkov nad človeško dušo.“ (149)

Še v sklepi pripombi o knjigi se Snoj povrne k temu: „Teharske žive rane nesporno pričajo, da je industrija smrti (...) požirala in predelovala v smrt tudi otroke — za nesrečno prihodnost naših otrok! To je najpre-tresljivejše sporočilo te knjige, ki o naravi in namenih komunistične revo-lucije na Slovenskem pove več kot vse drugo.“ (161-162)

Zaradi trpljenja in smrti otrok je Snoj — kot nekdaj Dostojevski — često podvomil o božji pravičnosti, celo o bivanju Boga. Da se ni duhovno zadušil, ga je rešil Kristusov trpljenjsko ljubezenski absurd križa.

To je tudi edino, kar našemu narodu, v katerem zdaj Boga ni, lahko pomaga živeti. Kot odrešenje mu Snoj predlaga prevzeti nase greh rabljev in njegove učinke med nami in v nas; odtod bo rešitev, ki bo „vsedopuščajoča in vseodpuščajoča, a tudi nepopuščajoča ljubezen.“ (146) Drugod napoveduje, da bodo naša brezna „vir živosti našega življenja, ko bo mera našega strahu in groze pred življenjem polna in ko bomo prav slišali in dojeli po-rodno bolečinske ljubezenske vriske iz njih.“ (151) Bravec bi pričakoval ves poudarek na odrešenjski vrednosti nedolžne prelite krvi in na plodovitosti božje kreposti ljubezni pomorjenih. Tu moramo iskati vire za našo ljubezen.

*

Pogled na življenje po komunistični zasedbi Slovenije: Ljudi so obvla-dovali nihilizem, oportunizem, apatija, desperatnost; oblastniki so jih napa-jali s poniževanjem. „Bil sem — bili smo — živ nihče.“ (159) Še manj naj bi po partijski volji bili pobiti. V Snoju se je spočelo spoznanje: „Ni te, ker njih ni, in ne bo te, dokler njih ne bo.“ Začel je torej že od l. 1952 od-grinjati zavese nad njihovimi pomori. L. 1986 je Vestnik ponatisnil njegovo dramo Gabrijel in Mihael. Prav bi bilo, da spoznamo še druga njegova dela, predvsem pa to globoko vrtajočo „spremno besedo“ Teharskim živim ranam. Bilo je, da strah in groza.

Alojzij Geržinič

Boga zdaj v tem narodu ni. Tradicionalnega mrtvega je — po čigavi drugi kot po njegovi volji in njegovih namenih?! — dokončno ubila v njem boljševiška roka in z njim — in to je dandanašnja najgroznejša posledica boljševiške groze pri nas — stanovitno moralno držo in življenjsko trdnost, da zdaj duševni zlomi in samomori pustošijo med nami.

Slovenski samomori so odmev umorov iz brezen, zadnji klic tega iz-praznjenega naroda po prazno razklanem Bogu. Tradicionalni mrtvi ga ne sliši več, ideološko monolitni, kolikor ga še ohranjajo zidane stene cerkvene institucije, ga ne razume, edino na križ ljubezensko razpeti razklani mu še lahko pomaga živeti. In ne le živeti, ampak razprto odprto raz-cvetati to življenje. Naša brezna bodo vir živosti našega življenja, ko bo mera našega strahu in groze pred življenjem polna in ko bomo prav slišali in dojeli po-rodno bolečinske ljubezenske vriske iz njih!

(Jože Snoj iz spremne besede Teharskim živim ranam, 150-151)

Teharje in OZZBNOV

Rado Cilenšek kot predsednik OZZBNOV (kaj pa je to eno čudo od črk?) žalec zapiše v Novem tedniku 11. 1. 90 (str. 11), da on in večina borcev NOV (kaj pomeni NOV) ne bo nikoli dovolila sprave znotraj slovenskega naroda.

Zaradi mene lahko Rado Cilenšek in vsi v imenu katerih govori, živi v svojem zasebnem življenju nespravljivosti oziroma „ohranjanja revolucionarnih tradicij“. Za to ima vso pravico. Jaz sem rojen leta 1960. Prav zato si bom jemal pravico, da mi nihče in nikoli ne bo preprečeval mojega oziroma kogar koli delovanja za narodno spravo. Rezultat neke krvave revolucije je, da še 45 let kasneje mladi v tej deželi, ki da so jo menda neki komunisti osvobodili, nimamo prav nobene perspektive.

To, kdo je od koga bil sodelavec, predvsem pa zakaj (!), kdo je koga najprej na debelo pobijal... seveda, razpravljajmo in odkrivajmo. Prišli bomo do osupljivih dogodkov. Zame osebno je ključno, ponavljam ključno vprašanje, kdo je začel in kako! Gre torej za čas od poletja 1941 do poletja 1942. Gre seveda za vosovske likvidacije v Ljubljani (do 1. maja 1942 65 likvidiranih!) in za vojvodska pustošenja, kaj pustošenja, grozodejstva na t. im. „osvobojenih ozemljih“ Dolenjske in Notranjske. Zadnje leto sem malo pobrskal po Sloveniji in prišel sem do strahotne ugotovitve: Slovenija je prekrita z množičnimi grobišči. Od Krasa pa do Prekmurja. In da ne bo nespoprimuma, v njih ležijo žrtve partizanov, vosovcev, knojevcev, komunistov.

Še to naj zapišem. Ob tej demokratizaciji v Sloveniji, ko se ni treba več nobenemu bati za izrečeno ali zapisano, če je le dobrohotno, je pričakovati, da bodo nekdanji partizani sami ločili zrnje od plev. Saj vendar ne bodo mogli obležati vsi v istem košu z morilci. V javnosti je tako že tudi znan primer osebe, ki je morala ustreliti človeka pred množičnim grobom; in ker to svoje dejanje danes iskreno obžaluje, ga je potrebno absolutno razumeti, ko še pristavi, da drugega izhoda ni bilo. Koliko jih bo vest prisilila k izpovedi... Ponavljam, da to sprašujem zato, ker se bo o partizanstvu v bodoče pisalo izredno negativno in bo pri tem marsikdo vse metal v isti koš.

Če smo že pri množičnih pobijanjih v Teharjah in okolici — od celjskega javnega tožilstva pričakujem, da bo Tribunalno ovadbo vzelo skrajno resno. Sprenevedanj ne bo moglo biti na nobeni strani, saj nekatere glavne priče teharske morije še živijo. Zadnja številka Tribune je objavila tri vodilna imena: Turnher Tone, Venišnik Milan, Škulj Jože. Medtem, ko je Škulj umrl pred nekaj leti, je Venišnik naredil samomor, Turnher Tone pa živi v Ljubljani. Nekateri pa so že bili imenovani v Novem tedniku.

Naj ob tem opozorim, da grozljive morije v Teharjah in na Rogu ter drugod nikakor niso bile neka zasebna dejavnost. Za to je vedelo najožje slovensko politično vodstvo (Kardelj, Kidrič, Maček in drugi), in ne le, da je

MI - KA - EL

V pojočem bregu cvetel je češmin,
dehtel je glog, smejale se gorice
v jutranje sonce in v neskončno sinj.

Ti si povzdignil hostijo in kelih,
zaprosil, zadnjič sklonjen nad oltar,
naj prekali nas milosti nebeške žar.

Umolknila je ulica po streljih,
zadrgetal si, v prah se zgrudil nem,
iz šene je pripolzel rdeči diadem.

Odtlej zvesto prihaja k nam žanjica Smrt.
Najboljšim srcem svoj poljub je dala
— in mi strmimo v opusteli vrt.

Ti prva struna ubranega godala,
ne jenjaš klicati nas v prošnji krog,
prek vedno novih strun gre božji lok.

Na zemski maj nosim le še spomin.
Ob petju strašnih črnih maš mi lice
vzdrhtevo ob nesmrtnih lučih iz višin.

Bogoslovni profesor dr. Lambert Ehrlich, duhovni vodja visokošolskega kluba Straže, ki je imela za zavetnika nadangela Mihaela, je bil ustreljen v Ljubljani 26. maja 1942.

(Pesem je vzeta iz Vinka Beličiča zbirke „Pesem je spomin“, ki je izšla v Trstu septembra 1988.)

vedelo, celotno početje je moralo strogo koordinirati, izvajalec pa je bil tako najožji štab slovenske OZNE, ki sta ji takrat poveljevala ruska učenca Matija Maček in Mitja Ribičič. Menda ni potrebno ob tem poudarjati, da tako glavni priči še živita.

Ker Cilenšek v imenu žalskih borcev zapiše, da so imeli vojni begunci možnost se po vojni vrniti, pričakujem, da bodo žalski borci pomagali razkriti pomor v Grižah, Medlogu pa mogoče še kje na njihovem področju!

Ljubljana, 11. januar 1990.

IVO ŽAJDELA

Zapisnik o zaslišanju

(Sestavljen v štabu Komande slovenskih trup 3. 6. 1945 v Forli-ju)

To je zapisnik o zaslišanju ge. Gorjup Antonije, roj. 4. 1. 1924 v Ljubljani, pristojne v Ljubljano, kjer stalno stanuje v ul. Dolenjska c. 25, poklic poštna uradnica, poročena brez otrok, Slovenka, rim. kat. vere, ki opomnje na na resnico izpove:

9. maja 1945 sem se nahajala na umiku iz Slovenije, priključena četniški skupini kapetana Djakovića, in okrog 14. ure so nas zajeli partizani v Borovljah na Koroškem. Takoj so potegnili iz avtotaksija, v katerem smo se vozili, šoferja in ga ustrelili. Tudi mene je eden partizanov z največjo brutalnostjo potegnil iz avtomobila, me zmerjal z „četniško kurbo“ in ko sem hotela iz avtomobila vzeti moje stvari in denar, mi je to preprečil s tem, da me je udaril po roki tako močno, da je z nje odletela ura. Nato me je začel pretepati in govoriti nemogoče stvari kakor: da sem vzela brzostrelko, da sem ga hotela ustreliti in da sem skozi okno avtomobila streljala na partizane. Zahtevali so od mene orožje, ki ga pa seveda nisem imela. Nato so mene in sestro odpeljali sredi vasi, kjer so naju pahnili v neko mračno klet in za nama ustrelili. Sestra je bila pri tem rahlo obstreljena v glavo. V kleti je bilo precej vode in obe sva bili premočeni. Tu sem hitro uničila sliko Draže Mihailovića, kokardo in dokumente.

Čez četr ure so prišli po naju štirje partizani in naju odpeljali pred neko hišo. Na vprašanje, zakaj sva se priključili četnikom, sem se jim v strahu za življenje zlagala, da so naju četniki s silo odpeljali s seboj. Toda to ni nič zaleglo in eden partizanov mi je takoj skočil v besedo in zavpil: „Prasica, molči!“ in me udaril z brzostrelko po glavi, da sem se zgrudila na tla. Potem me je s čevljem brcnil v hrbet in zahteval, naj vstanem. Ker tega nisem mogla sama storiti, sta priskočila dva partizana, me dvignila na noge in pristonila k zidu. Spraševanje se je nadaljevalo, toda nobene moje besede mi niso hoteli verjeti. Za vsak moj odgovor so me s pestmi udarjali po ustih, nosu in glavi, tako da sem kmalu bila vsa plava in podpluta, kri pa mi je tekla iz ust, nosu in ušes, da sem z njo bila vsa oblita. Na to so me ponovno naravnali ob zid, mi cinično rekli, naj se pripravim, da bom ustreljena in namerili name brzostrelko. V brezupnem stanju mi je šinila v glavo rešilna misel in rekla sem jim, naj povedo politkomisarju Cankarjeve brigade Cenetu Erjavcu, ki da je moj sorodnik, kje se nahaja moj grob, da ga bodo vedeli najti moji domači. To mi je rešilo življenje, nekdo me je še udaril z brzostrelko po glavi, da sem se ponovno sesedla, nato pa so me vlekli skoro nezavestno skozi vas, med špalirjem partizank, ki so se grohotale in me zasmehovale z „belo prasico“. Pripeljali so me v neko hišo, kjer je bilo v dveh malih sobicah, vsesкупno okrog 20 kvadratnih metrov, stlačeni približno 70 ljudi enake usode kot moja. Tu smo stali stlačeni kot vžigalice. Partizani so nas zasmehovali skozi okno in govorili, da nas bodo

zvečer odpeljali v bližnji gozd in nas postrelili. Prišlo je povelje, da moramo pod smrtno kaznijo oddati vse ure, prstane in druge vrednosti, kar smo seveda v strahu vsi storili. Prosili smo jih, da nam prinesejo vode, toda oni so to porogljivo odbili. Zvečer so prinesli posodo na vodi skuhanih makaronov in vsakemu od nas vsuli na dlan za žlico te večerje. Ko je padla noč, so nas med norčevanjem partizanov natovorili na štiri kamione. Vsi do zadnjega smo bili prepričani, da nas peljejo v smrt, toda pripeljali so nas v Bistrico, kjer so nas porinili v prazne sobe neke šole, ki je bila močno zastražena od partizanov. Tu smo zatekli veliko število že od prej interniranih Slovencev, tako da nas je bilo vsega skupaj okrog 580 ljudi. Med njimi sem opazila 25 otrok do 10 let starosti in 8 matere z dojenčki. Bilo je tudi starcev, četniških ranjencev in precej bolnikov.

Stanje v tej partizanski internaciji je bilo strašno. Na dvorišču šole so razgrajali partizani, vsak trenutek je kdo prihajal v sobe in nam grozil. Otroci so jokali, bolniki stokali; bili smo lačni in iznemogli do skrajnosti. Živci so vsem popustili. Ponoči je neki četnik v obupu zlezel na okno in s prvega nadstropja skočil na tlak ter si zlomil obe nogi. V tem stanju je začel kričati na partizane in jim očitati njihove zločine. Ko so partizani spodaj opazili, da mi v sobah vse to poslušamo, je nekdo od njih glasno ukazal, naj pripeljejo avto, da bodo ponesrečenega četnika odpeljali v bolnico, na najbližjem oknu so pa videli, kako so partizani nesrečnemu četniku odsekali s sekiro glavo in odpeljali njegovo truplo. Drugo jutro je na tem mestu bila velika mlakuža krvi. Neki gospod med nami, katerega imena nisem zvedela, si je z nožem prerezal žilo na vratu. Partizani so ga odpeljali in za njegovo usodo nismo zvedeli. Gospodična Kupic, bančna uradnica iz Ljubljane, je ponoči začela divje kričati in kmalu smo mogli ugotoviti, da se ji je zmešalo.

Po štirih dneh tega neznoznega življenja v Bistrici se je raznesla vest, da se v bližini nahajajo močne četniške oborožene skupine. Iz strahu pred njimi se je partizanov polotila panika in v največji naglici so nas odpeljali v Loče. Tu se je nadaljevalo enako obupno življenje. Začeli so nas popisovati in zasliševati. Četnike in domobrance so zaprli v podzemeljske zapore, kjer so z njimi zelo grdo postopali in jih pretepali. Enkrat dnevno okrog poldan so jih pripeljali za kakšnih pet minut na dvorišče, kjer smo opazovali njihove prebledele in iznemogle obraze. Ob tej priliki so jim dali nekaj malega jesti, kar so morali izvršiti v največji naglici. Hrana v tej internaciji je bila nedostojna človeka. Zjutraj so nam dajali neko rumeno vodo, ki so jo imenovali kava, včasih pa malo na vodi razkuhane moke. Opoldan in zvečer smo imeli neko brozgo, v kateri je bila razkuhana suha zelenjava. Kruha sploh nismo videli. Na osebo ni prišlo niti po pol litra jedi.

Po nekaj dneh so nas prepeljali v Bače, kjer se stanje ni nič spremenilo. Omembe važno je to, da so se tu mimo našega taborišča že vozile angleške trupe, s katerimi smo skrivoma navezali stike in jim pojasnili našo situacijo. Partizani so si mnogo prizadevali, da nas pred Angleži skrijejo,

toda to se jim ni posrečilo. Ko je prišel angleški delegat v štab našega taborišča, mu je partizanski komandant dokazoval, da mi nismo Jugoslovani, ampak nemške SS trupe in njihove družine. Partizani so se vidno jezili, kadar je kdo od Angležev prišel v taborišče in se zanimal za nas. Ob takih prilikah so nas vedno napodili v barake in pazili, da se kdo od naših ne bi razgovarjala z Angleži. V soboto dne 19. maja ob 23. uri so prišli Angleži in nam povedali, da nas bodo naslednje jutro ob 5. uri prevzeli. Partizani so za to zvedeli in nas 20. maja ob 4. uri zjutraj odpeljali proti Sloveniji. Jaz sem se ob tej priliki skrila in tako rešila partizanov ter prišla v roke angleškim trupam. Za usodo drugih sotrpinov ne vem.

Partizani, s katerimi smo imeli opravka, so bili doma največ iz Žirov, iz Kroke in Jesenic. Med njimi je bilo tudi mnogo Francozov in Poljakov, ki so bili pod Nemci na prisilnem delu na predoru Ljubelj, ob razpadu Nemčije pa mobilizirani od partizanov. Med partizani sem spoznala le Kastelic Alojzija, električarja v Ljubljanski operi. Med ujetimi sotrpini sem poznala: gdč. Debelak Vero, hčerko majorja slovenskih trup g. Debelaka, go. Gizelo Drčar, soprogo domobranskega kapetana g. Drčar Ivana, s svojo triletno hčerko in bratom, domobranskim poročnikom g. Zanoškar Ferdinandom, go. Marijo Brcar, soprogo četniškega narednika Brcarja, ki so ga partizani (zverinsko) ubili v Grčaricah po razpadu Italije, gdč. Maro Švarc, uslužbenko na domobranski intendanci v Ljubljani s še štirimi člani iste pisarne, katerih imena ne vem, po videzu sem poznala tudi šest agentov ljubljanske policije, trnovskega kaplana g. Matkoviča in še 7 duhovnikov.

Lastnorčni podpis:

Gorjup Antonija

Prisotni pri zasliševanju:

1. Zanoškar (ime nečitljivo — op. ured.)
2. Kap. Slobodan Vernič (priimek v tretji črki negotov — op. ured.)

Zaslišal in overava:

Skalar — dr. Valentin Benedik, sodni major

Pripomba: Ali se je ga. Marija Brcar, 5 vrsta od spodaj, res tako pisala? V Beli knjigi je v 1. izdaji omenjen kot četniški častnik Berce Boris, ubit od partizanov 12. oktobra 1943 v Mozlju. Ta podatek govori za to, da se je omenjena žena pisala Marija Berce. — Ured.

SESTAVLJENO V ŠTABU KOMANDE SLOVENSКИH TRUP 3. 6. 1945.
(FORLI)

ZAPISNIK O ZASLIŠANJU

bolničarke gdč. Debelak J. Vere, roj. 2. septembra 1921 v Ljubljani, pristojna v Ljubljano, absolventke strokovne šole, neporočene, rim. kat. vere, slovenske narodnosti, ki opomnjena na resnico izpove:

Izjave ge. Antonije Gorjup so v celoti resnične. Posebno korakteristič-

no za komunistično Titovo bando pa je bilo postopanje z bolniki, ranjenci in malimi otroci. V koloni, ki je odšla iz Ljubljane pod vodstvom polkovnika Ljube Jovanovića, se je nahajala tudi zdravstvena avtokolona Vrhovne komande Jugoslovanske vojske v domovini pod vodstvom podpolkovnika Savića in podporočnika Poznanovića. Tej koloni se je pridružila pri Tržiču tudi Kraška zdravstvena kolona pod vodstvom znanega kirurga dr. Želimira Rukavine, absolventa medicine Ante Stipišića, 16 bolničarjev in 36 ranjencev. Med potjo smo imeli 2 težka ranjenca, eden je padel s kamiona, drugega je poškodoval avto v Ljubeljskem tunelu. Pred mostom na Dravi, ki je bil v posesti partizanov, so se vodili pregovori za prepust bolnice in bolnikov do Celovca. Kljub dveurnim pregovorom in prošnjam so prišli z avtomatskim orožjem oboroženi partizani, nas napodili iz vozil, ranjence pa smo morali pustiti v avtomobilih. Ko sem vprašala nekega partizanskega funkcionarja, kaj bo z bolniki in ranjenci, mi je odgovoril, „naj crknejo bele svinje“. Odvzeli so nam ves sanitetni material in osebno opremo z dokumenti. Ker denarja in dokumentov nisem hotela takoj izročiti, je pristopil partizan in mi strgal z ramena torbico, v kateri sem imela te stvari in tudi zdravila za prvo pomoč. Z glave mi je potegnil kapo, me udaril po hrbtu in porinil naprej. Vse nas je doletela ista usoda.

V internaciji, kamor so nas gnali, se za bolnike in ranjence niso hoteli brigati. Ranjenci so izgledali obupno in imeli vse zagnojene rane, bili so izčrpani vsled pomanjkanja hrane in umazani vsled pomanjkanja vode. Postopek je bil v gotovih momentih zverinski. Ljubljčan Humar si je pre-rezal vratne žile, nekemu četniku pa, ki je v obupu skočil skozi okno in si zlomil obe nogi, so odsekali glavo, kar sem sama videla. Od strani straharjev so na nas padale psovke in tudi batine. Med ujetniki so bile tudi tri noseče žene, napram katerim prav tako niso imeli nobenega usmiljenja. Njihov komandant Til iz Begunj je rekel, da bi s temi ženami morali postopati še strožje, ker je že itak zadosti „belih prašičev“.

V taborišču Bače je bilo zelo mrzlo. Spali smo na golih tleh. Posebno je bilo hudo za ranjence in otroke. Otroci so bili oblečeni samo v letne obleke in po večini bili brez perila. Nekaterim so pobrali čevlje, za pokrivanje niso imeli dek. Eden angleških delegatov, ki so prišli pogledati naše taborišče, je izjavil, da kaj takega še ni videl.

Lastnoročni podpis:

Vera Debelak

Prisotni pri zaslišanju:

1. Zanoškar
2. Kap. Slobodan Vernič

Zaslišal in overava:

Skalar — dr. Valentin Benedik, sodni major

*

Gdč. Debelak Vera je bila zajeta skupaj z go. Antonijo Gorjup pri dravskem mostu v sredo 9. maja 1945 Svojo zgodbo je zapisala ali pa ne-

POL STOLETJA JE MINILO

Pogovor z dr. Markom Kremžarjem o dogodkih med revolucijo

OBISK IZ DOMOVINE

Pred tremi leti se je znašel v Buenos Airesu mlad Ljubljčan, ki je med drugim izrazil željo, da bi se rad srečal z dr. Markom Kremžarjem. Hotel je poznati še „našo“ plat zvona o nekaterih dogajanjih med revolucijo in po njej. Slučajno sem jima služil za zvezo. Najprej, ko sem prijatelju Kremžarju sporočil njegovo željo, nato pa, ko sem jima pomagal, da sta se zmenila za čas in kraj sestanka.

Dr. Kremžar si je zamislil to srečanje tako, da je gosta iz Slovenije in mene povabil v restavracijo na večerjo, ki je trajala več ur, tja čez polnoč. Sicer zgovorni Ljubljčan je tisti večer le spraševal in pozorno poslušal. Ko sem tega po srečanju spremljal domov, je spontano bruhalo iz njega: „Samo za to, kar sem nocoj slišal, se je splašalo priti v Argentino!“

Tudi mene je Kremžarjev podroben opis dogajanj med revolucijo globoko presunil. Ob neki priložnosti sem ga vprašal, če bi bil pripravljen še enkrat ponoviti razgovor, za zapis. Pomislil je in sprejel. Opozoril je, da bo pripovedoval po spominu, kar je doživel. Opazil sem pa, da je pri ponovitvi — zaradi osebne skromnosti in ob zavesti, da je za tisk — vrsto zanimivih spominov namena obšel.

45 let komunistične diktature v domovini, potvarjanja zgodovine ter pranja možganov je, žal, marsikje doseglo svoje. Ne le v nesvobodni domovini, ampak tudi v svobodnem zamejstvu je dolgo prevladovalo mnenje, da se je OF izborila za narodno osvoboditev, tisti, ki so se komunistični revoluciji uprli, so bili pa izdajalci ali okupatorjevi sodelavci. Treba bo še veliko navora, da bo zgodovinska podoba enih in drugih prikazana tako, da bo odgovarjala resnici. Izjave živih prič — po tolikih letih že redke — so zato izrednega pomena. Tudi tole Kremžarjevo pričevanje naj pomaga odkrivati resničnost tistih dni!

OB ZLOMU JUGOSLAVIJE

VPRAŠANJE: Kje in kako je vašo družino doletel zlom Jugoslavije leta 1941?

---

komu pripovedovala že na Koroškem, potem ko je ušla iz kolone, ki so jo partizani na Binkoštno nedeljo 20. maja zgodaj zjutraj gnali iz Bač na železniško postajo v Področco. Zgodba je objavljena v „Odprtih grobovih, IV“, str. 22/23. Tam je njen priimek napačno naveden s črko O. namesto D. Pravilno pa je naveden v opombi: V. D.

Izpoved gdč. Debelak Vere dopolnjuje to, kar je v prejšnjem zapisniku povedala ga. Gorjup Antonija. — Oba zapisnika sta verni kopiji originalov. — Ured.

ODGOVOR: Živelim smo v Ljubljani, v Mostah. Oče je bil urednik „Slovenca“ Brat Marjan je bil takrat že poldrugo leto kaplan v Trnovem in brat France je končaval na klasični gimnaziji osmo šolo. Jaz sem bil na I. državni v drugem razredu gimnazije. Ko se je začela vojna, smo se vsi bali, da bodo prišli Nemci. Vedeli smo, da hočejo razseliti Slovence. Bali smo se, da bodo Nemci zasedli vso Slovenijo, posebno še, ko smo zvedeli, da so začeli izganjati duhovnike ter izseljevati učitelje in druge izobražence.

BRAT MARJAN — KAPLAN

Kmalu po tistem je prišel Marjan in povedal, da je škof Rožman prosil nekatere mlajše duhovnike, da bi šli tajno na Gorenjsko, ker tam ni slovenskih duhovnikov. In takrat se je on javil za to.

VPRAŠANJE: Koliko let je imel Marjan takrat?

ODGOVOR: Marjan je bil takrat eno leto in pol duhovnik. Bil je posvečen zelo mlad; vojna leta je doživljal, ko je bil star od 23 do 25 let.

Na podlagi v glavnem mladinske KA, je Marjan organiziral na Gorenjskem mrežo laikov, ki so sodelovali z njim po vaseh, obveščali ljudi, kdaj bo maša, kdaj bo spoved, itd. In je hodil iz vasi v vas napravljen kot delavec, kot obrtnik, kot kmet, kot vodni inštalater, navadno s kolesom. In tam je spovedoval navadno v kaki podružnici, včasih vso noč, obhajal, maševal, potem pa izginil spet naprej. Nemci so kmalu za to izvedeli in ga začeli loviti. V Kranju je imel znanca, sodelavce iz svoje mreže, ki so mu priskrbeli ponarejene dokumente. Na ta način je šel Marjan trikrat na Gorenjsko.

Nekoč je, napravljen v zdravnika, obiskal tudi bolnico na Golniku. Ko so nemški zdravniki hodili po sobah pregledovat bolnike, je Marjan delal isto, samo dve sobi za njimi. Če je bil bolnik Slovenec, ga je vprašal, če se hoče spovedati, ga je spovedal in obhajal, če je bil pa Nемец, ga je malo požokal in šel naprej. Ob drugi takšni priložnosti je obiskal, napravljen v vodnega inštalaterja, kraj, kjer so bili zaprti starejši duhovniki. Ko je prišel mednje, mu nihče ni verjel, da je duhovnik. Mislili so, da je špijon. Tako je takrat tvegaj glavo čisto zastonj!

VPRAŠANJE: Ali ti je sam pripovedoval o tem?

ODGOVOR: O nekaterih doživetjih je pripovedoval. Na splošno je bolj malo povedal. Ko se je vračal v Ljubljano, je zapisoval te dogodke. Večino tega smo našli zapisano v zapuščini po njegovi smrti.

Ko je bil drugič na Gorenjskem, ga je Gestapo ujela. Ujeli so ga zato, ker je vozil s kolesom brez luči. Zaradi tega administrativnega prestopka so ga zaprli v šentviške škofove zavode. Problem bi nastal zanj zjutraj, ko bi začeli pregledovati. Ugotovili bi, da so dokumenti ponarejeni... Ko ni prišel, kamor bi moral priti, so njegovi sodelavci razmišljali, kje je, in ugotovili, da so ga Nemci ujeli. Drugo jutro je ena od deklet (članic KA, iz njegove mreže) šla v št. Vid v škofove zavode ponj, češ: „Mojega fanta ste aretirali, vrnite mi ga!“ Nemci so jo hudomušno poučevali, naj v bodoče

bolj pazi nanj in ga — izpustili. Marjan je hitro izginil čez mejo na italijansko stran Tam je šel v gostilno, naročil nekaj za pod zob in se malo oddahnil. Kaj hitro mu sporoče novice, da so Nemci pravkar zaprli mejo, ker so ugotovili, da jim je iz zapora ušel tisti „far“, na katerega so imeli takrat že razpisano nagrado. Tako se je rešil. Kot vidiš, so Zavode, ki jih je škof Jeglič namenil vzgoji mladine, porabili že nacisti kot „kazenski zavod“. Kasneje so po njihovem zgledu komunisti napravili iz prve slovenske gimnazije „koncentracijsko taborišče“... Bog ve, kdaj bodo spet Zavodi služili namenu, za katerega je zbiralo denar slovensko ljudstvo?

VPRAŠANJE: Na kaj bi moral biti pripravljen tvoj brat, če bi ga Nemci ujeli?

ODGOVOR: Na koncentracijsko taborišče, ali smrt.

Ko je šel drugič na Gorenjsko, ga je spremljal brat France do meje, da mu je pomagal čez Savo, ker je imel precej težek nahrbtnik. Takrat so ju ujeli Italijani in so ju imeli za tihotapca, črnoborzijanca. Ko jim je Marjan dopovedoval, da je duhovnik, mu tudi niso dosti verjeli. Sami so se hoteli prepričati in klicali po telefonu sredi noči k nam, očeta, da mora takoj na kvesturo (italijansko policijo). Oče se je najprej skliceval na policijsko uro, češ da ne sme tisto uro ven iz hiše, a so mu odgovorili, naj gre kljub temu, da bo povedal, če sta res njegova sinova. Medtem jih je Marjan že prepričal, da je duhovnik. Italijani so hoteli pokazati, do so boljši od Nemcev in da niso proti duhovnikom. Ko je prišel tja oče, so mu ukazali, naj podpiše, da bo skrbel za sinova, da ne bosta več delala takšnih „neumnosti“. Oče je podpisal. No, drugo jutro je bil Marjan že spet čez mejo na Gorenjskem.

G. LOJZE SEDEJ O DUHOVNIKU MARJANU KREMŽARJU

Predno nadaljujem s pogovorom, naj se zadržim še pri dušnopastirskem delovanju Marjana Kremžarja, kakor mi je o njem pripovedoval g. Lojze Sedej.

G. Sedej, ki sedaj živi v Ramos Mejiji, je doma iz Sv. Jošta nad Kranjem, kjer je znana izletniška točka in priljubljena romarska cerkev. Njihova družina je v njej opravljala posle cerkovnika. Nekatere jesenske nedelje dopoldne leta 1941 se jim je Kremžar predstavil kot duhovnik, ki bo pri njih maševal. G. Sedej mi je o njem takole pripovedoval:

„Bil je v civilu, z brki in poročnim prstanom. Kot sem slišal, je navadno maševal po zasebnih hišah v zgodnjih jutranjih urah. Ob tej priložnosti pa je bila vsa pobožnost na „Svetih stopnicah“ pri oltarju Žalostne Matere božje, v prostoru zraven cerkve. Pol ure pred začetkom sv. maše je začel spovedovati. Med mašo je tudi pridigal. Na koncu je prosil navzoče za molkečnost in jim priporočil, naj se razidejo posamič. Pri tisti maši je bilo okrog 60 ljudi.

Po maši sem g. Kremžarju svetoval, naj bi opravil sv. mašo tudi na sosednjem hribu Sv. Mohorja. Postavil mi je za to dva pogoja: če so ljudje

zanesljivi in če bodo šli k spovedi. Ker sem mu za oboje mogel pritrditi, sva se zmenila za bližnjo oktobrsko nedeljo. Sv. Mohor (945 m) je podružnica fare Selce nad Škofjo Loko. K njej spadajo vasi Breznica, Zabrekve, Topole, Pozern in Hrib. Na določeni dan — bila je sobota — sva se dobila v vasi Nemile. Tam sva pustila kolesi in šla peš uro hoda do Sv. Mohorja. Po pravici bi mogel imenovati to soboto in nedeljo misijon, ki se je začel v soboto ob 6 popoldne s spovedovanjem, ki je trajalo do 11 zvečer. Prenočila sva v vasi Zabrekve. Ob 4 zjutraj, je bil spet v cerkvi in nadaljeval s spovedovanjem do 6. Nato je maševal, pridigal in obhajal. Potem je spet spovedoval do 10 in spet maševal. Po maši je krstil dva novorojenčka in predno se je poslovil, še obiskal na smrt bolnega. Od omenjenih vasi je bila večina prisotna. Pri takšni udeležbi ni bilo pričakovati, da bo stvar ostala tajna. Zanj je zvedel župan selške občine, Franc Benedik, mlinar iz Dolenjske vasi. Bil je nemški simpatizer, upravljal pa je občino pravično in bil naklonjen rojakom. Zato je ovadba ostala na občini in ni bilo nobenih posledic.“

SLOVENSKI DUHOVNIKI NA GORENJSKEM POD NEMŠKO ZASEDBO

S. Sedej se je spomnil naslednjih duhovnikov, ki jih Nemci niso pregnali: 90-letnega Jožeta Lavtizarja v Rateče-Planica; starega, bolehnega župnika v Lescah pri Radovljici; slepega kanonika, strica dekana Matije Škrbca, v Kranju; znanega dekana Hafnerja v Moravčah, ki se je rešil izгона zaradi diplome v spomin na orlovsko udeležbo na olimpijskih igrah v Berlinu. Poseben primer pa je bil Anton Švelc, ki je bil pred vojno izseljenški duhovnik v Franciji. V začetku vojne se je vrnil v domovino in postal župnik v št. Lenartu nad Škofjo Loko. Po prihodu Nemcev se je skril in živel med kmeti kot gozdni delavec. Maševal je v nedeljah pod streho cerkve, medtem ko so bili verniki zbrani v cerkvi pod njim. Posledica njegove prisotnosti je bila ta: po več farah Selške doline se je pojavilo v cerkvah Najsvetejše. Tudi to je kril že omenjeni selški župan Benedik. Tisti kraji so bili znani kot zelo verni. Zato so ščitili župnika tudi partizani in so z njim delali propagando.

Od mlajših duhovnikov, ki je, podobno, kot Marjan Kremžar, tajno misijonaril okrog Jesenic, po Bohinjski dolini in okrog Kranjske gore, je bil Srečko Hut. Tudi njega je g. Sedej osebno poznal in takole označil njegovo smrt: „Partizani so ga nekoč zvalili k partizanskemu ranjencu, češ da potrebuje njegove pomoči. In tam so ga zahrbtno umorili.“

S spomini iz osebnih doživetij je g. Sedej lepo ilustriral duhovniško delo Marjana Kremžarja in dušnopastirske razmere na Gorenjskem pod nemško zasedbo.

Sledi nadaljevanje razgovora z Markom Kremžarjem o njegovem bratu duhovniku.

ATENTAT NA MARJANA

VPRAŠANJE: Kako je bilo z atentatom na brata Marjana?

ODGOVOR: Med enim in drugim dušnopastirskim obiskom na Gorenjskem je bil Marjan doma v Trnovem, kjer je opravljajal kaplanske posle. Neka večera so ga prišli v župnišče streljat. Bilo je nekako v začetku leta 1942. To je bila doba prvih atentatov v Ljubljani. Takrat so ubili med drugimi Emmerja, Peršuha, malo kasneje Kiklja, Župca, Grozdeta. Na deželi so partizani že prej pobijali ljudi. Bila je doba strahovanja.

No, tisti večer je Marjan sedel z dvema prijateljema v svoji sobi. Nankrat se odpro vrata. Mednje stopi atentator s pištolo v roki. Ker so bili vsi trije v srajcah, ni vedel, kdo je duhovnik in se je za trenutek zmedel. Prijatelja skočita in se zapreta v kopalnico, Marjan pa se požene nanj in mu izbije pištolo iz rok. In atentator — zbeži. Potem si je Marjan ogledoval orožje in ugotovil, da oni ni streljal, ker se mu je naboj zaskočil. Tisti naboj je imel Marjan na nočni omarici za spomin... Rešitev je pripisoval Mariji.

V resnici sta bila udeležena pri atentau dva komunista, ne eden. Prvi je šel v kuhinjo in zvezal kuharico ter strašil spodaj, drugi ga je šel gor streljat. Potem sta oba zbežala.

Po tem dogodku je šel Marjan še enkrat na Gorenjsko. Ko se je vrnil, je pravil, da tja ne sme več. Ljudje da se tako boje partizanov in da se tisti, ki so mu dozdej pomagali in so veliko tvegali pred Nemci, zdaj boje obojih. Rekel je, da ne sme spravljati v nevarnost naših ljudi, svojih sodelavcev. No, in ker je bilo takrat v Srbiji že zelo veliko izgnancev iz štajerske in Gorenjske, ki so tudi bili brez duhovnika, in je škof Rožman želel, da bi kdo od duhovnikov odšel mednje, je začel Marjan hoditi v Srbijo med izseljence. Tudi tam je bil trikrat.

MED IZSELJENCI V SRBIJI

VPRAŠANJE: Srbija je velika, kam je hodil?

ODGOVOR: Z vlakom se je peljal do Beograda, od tam pa do Niša. Nato je hodil peš. Dušnopastirsko delo med izseljenci v Srbiji ni bilo lahko. Tam je bila že precej močno organizirana OF. Komunisti so imeli močan vpliv in Marjan je pripovedoval: „Nekateri me sprejmejo z veseljem, večina pa zato, ker jim prinesem pošto pa darila in pomoč iz Slovenije.“ Tja je šel vedno z zaboji, da je delil pomoč.

VPRAŠANJE: Kdo mu je dal pomoč zanje?

ODGOVOR: Nekateri svojci in škofija.

Ko je šel drugič v Srbijo, je vlak zapeljal na mino in zletel v zrak. Marjan je izgubil vse, kar je imel s seboj, pomagal je ranjencem in mnogim dal sveto odvezo. Dejansko se je znašel sredi banatske ravnine brez vsega. Spraševal se je, kam naj gre: ali naprej, ali nazaj? Šel je na naslednji vlak proti Beogradu. Ko pride v Beograd na postajo in gre proti izhodu, zagleda nekje ob steni svoj kovček z mašnimi potrebščinami. Vse drugo je izgubil, najvažnejše pa je ostalo. V tem je videl božjo voljo, da gre naprej.

VPRAŠANJE: Kdo je prinesel kovček tja?

ODGOVOR: Zelo verjetno je nekdo med razbitinami vlaka hotel kovček ukrasti, misleč, bogve kaj je notri. Ko je pogledal in videl, da mu vsebina ne more služiti, je kovček pustil na postaji, kjer ga je našel Marjan. Druge razlage ni. A tudi ta razlaga kaže na božjo voljo. Po tistem se je brat še enkrat vrnil domov in je pravil, da je tudi v Srbiji vedno bolj nevarno zaradi četnikov, partizanov in slovenskih komunistov. Takrat sem ga vprašal: „Ali se bojiš, da te bodo ubili?“ Odgovoril mi je: „Seveda se bojim. Drugače bo že, a ne bi rad, da bi me zaklali!“ No, potem smo zvedeli, da so ga ravno na ta način umorili.

VPRAŠANJE: Kdaj je bilo to? Kdo ga je ubil?

ODGOVOR: To se je zgodilo marca leta 1943. Ubila ga je skupina šestih srbskih četnikov. Niso bili Mihajlovičevci, temveč pristaši tamkajšnjega krajevnega vojvode. Na smrt pa je bil „obsojen“ po slovenski skupini OF. Ti Slovenci so rekli Srbom, da bi Slovenci prestopili v pravoslavje, če ubijejo „popa“. Sklep, da ga je treba ubiti, je bil slovenski. Vendar v vsem tem jaz nimam dokazov. Tisti ljudje, ki so ga ubili, niso preživeli eno leto, vsi so padli. V kolikor je prilo komentarjev, novic, so prišle po dolgih mesecih, letih in po različnih poteh. Tako da se približno ve, kdo ga je ubil in zakaj. Tudi imena so baje nekaterim znana. Marjan je pričakoval, da ga bodo usmrtili. To je razvidno iz tega, ker je na majhen listič napisal neke vrste oporoko, kam naj dajo stvari, če bi on umrl. Videlo se je, da je bilo na hitro napisano. O Marjanovi smrti smo zvedeli kasneje kot o Francetovi, čeprav je bil ubit pol leta pred bratom. Dolgo časa nismo vedeli, kaj je z njim. Zginila je za njim vsaka sled. Še danes ne vemo, kje je pokopan. Odpeljali so ga v gozd in ga tam umorili. Kar se ve o njegovi smrti, je le toliko, kolikor so se morilci sami bahali in pripovedovali v gostilnah. Tudi so rabili njegovo obleko in druge njegove stvari. Vemo, iz katerega kraja je odšel in kam je bil namenjen. Nikdar ni došel in nikoli ga niso našli.

BRAT FRANCE, LEGIONAR IN DOMOBRANEC

Brat France je študiral na klasični gimnaziji, kjer je bil Balantičev sošolec. Tista zadnja leta, ko je bil v 6., 7. in 8. gimnaziji, je bil France pobudnik umetniškega krožka. Mnogo bratovih prijateljev, ki jih je zanimala umetnost, je hodilo k nam in Balantič je bil eden od njih. Šele kasneje, ko je Balantič zbolel za pljučnico in ga je France hodil s kolesom obiskovat v Kamnik, smo se doma začeli bolj zanimati zanj. Z bratom sta se zelo ujemala in si bila zares prijatelja.

VPRAŠANJE: Ali je bil Balantič dalj časa bolan?

ODGOVOR: Imel je precej nevarno pljučnico. Bratova skrb zanj je bila tedaj večja. Tako nam je postal bližji in sčasoma kot del naše družine.

VPRAŠANJE: Izšel je nov Balantičev življenjepis izpod peresa prof. Fibernika. Kaj sodiš o njem?

ODGOVOR: Knjiga „Temni zaliv“ je lepo pisana in kolikor morem pre-

soditi, v glavnem dobro utemeljena. Vendar dela pisatelj v nekaterih pogledih Balantiču pa tudi mojemu bratu in naši družini krivico. Ne vem, odkod mnenje, da se je Balantič odločil za nastop proti komunistični revoluciji pod vplivom naše družine. Ali je res tako težko razumeti, da je bil ta mladi pesnik samostojna, razmišljujoča oseba in da so pri nas doma znali njegovo samostojnost spoštovati? Sicer je pa imel Balantič posebno v Gonarsu in po njem dovolj časa za samostojno presojanje in odločanje. Ko prikaže avtor Balantiča v preveliki odvisnosti od mojega brata, podaja oba v neresnični luči. S tem, verjetno nehote, spremeni pravi lik Balantiča človeka, ki je bil sicer tih, a nikakor slaboten značaj. Bil je velik idealist in nihče nima pravice, da mu jemlje zasluge za njegove temeljne, življenjske odločitve. Upal sem, da sem piscu knjige posredoval zadosti podatkov, da bi lahko tudi njegovo razmerje z našo družino presojal pravilneje. Pa je očitno bolj zaupal drugim virom.

OB NAPADU OSI NA JUGOSLAVIJO

France in Marjan sta se, takoj ko je bila Jugoslavija napadena, prijavila kot jugoslovanska prostovoljca. Marjan kot kurat, France pa kot študent. Šla sta z vlakom, natrpanim samih prostovoljcev, proti Zagrebu. Tam so jih ustaši ustavili in aretirali, spravili v kasarne in jim grozili, da jih bodo pobili. Ti prostovoljci so se javili za boj proti Nemcem, Italijanom in Madžarom, ki so ogrožali naš narod. Ko so odšli iz Ljubljane, še ni bilo ustaške države, ko so pa prišli do Zagreba, je pa že bila. Tako sta bila brata tam ujetnika, vsak zase in sta tudi vsak zase ušla iz ujetništva. Marjan malo prej, France pa malo kasneje. Niso bili preveč zastraženi. Teže je bilo uti tistim, ki so bili uniformirani. Marjan je lahko ušel kot duhovnik, France pa kot civilist. To je bilo v tistem kratkem obdobju, ko še nismo vedeli, kdo bo zasedel Slovenijo. Ljubljano so zasedli Italijani. Takrat je bilo vprašanje: ne kdo je „boljši“ okupator, ampak, kdo je tisti hip manj nevaren. Kazalo je, da bodo Nemci vse razselili in uničili vse sledove slovenstva v nekaj mesecih, Italijani so pa uporabljali drugo taktiko. Hoteli so pokazati svojo rimsko kulturo nasproti nemškemu vandalizmu. Obstajal je resen strah, da bodo Nemci premaknili razmejitveno črto z Italijo proti jugu. V tem smislu je bilo treba razumeti, da so bili nekateri ljudje zadovoljni, ker so bili pod italijansko zasedbo. Ne zato, ker bi bili veseli Italijanov, ampak zato, ker je bil strah pred Nemci večji.

DVA RAZLIČNA KONCEPTA GLEDE ZADRŽANJA MED OKUPACIJO

VPRAŠANJE: Kako je prišlo do revolucije med vojno?

ODGOVOR: Takrat sta nastala tudi dva osnovna koncepta glede slovenskega zadržanja pod okupacijo. Kar je bilo demokratov, to je predstavnikov demokratskih strank, so stali na stališču, da je glavno, da narod preživi. To pomeni: biti pripravljeni na odpor, ko bo za to nastopil čas, vendar v prvi vrsti je treba preživeti. Slovenci smo premajhni, da bi lahko odločujoče

vplivali na potek svetovnih dogodkov. Zanimivo je, da takrat med nami ni nihče verjel, da bi zmagali Nemci ali Italijani. Nihče. Če danes gledamo nazaj, je bilo to prepričanje bliže vere, kot kakšnega racionalnega prepričanja. A dejansko nihče ni verjel v nemško zmago. Odtod prepričanje: treba je preživeti do konca vojne, ko bodo Nemci in Italijani poraženi.

Ob prihodu nemških nacionalsocialistov so jim bili komunisti zaradi sovjetsko-nemškega zaveznitva naklonjeni. Ko pa Nemčija napade Sovjetsko zvezo, so slovenski komunisti pričeli z drugačno politiko. Od takrat naprej je KP zahtevala boj proti okupatorju z geslom: „Žrtve morajo biti!“ Tako preje, kakor kasneje so bile zanje slovenske koristi podrejene sovjetskim, to je partijskim.

NASTANEK LEGIJ IN OSVOBODILNE FRONTE

Iz prvega koncepta zrastejo Legije, to je ilegalne organizacije slovenskih demokratičnih strank: Slovenska legija, Sokolska legija in Narodna legija. Na drugi strani pa OF. Tu ni šlo samo za ideološke razlike. Šlo je v prvi vrsti za različen koncept, kako preživeti vojno: ali narod ohraniti, ali narod tudi žrtvovati, če je to treba v interesu Sovjetske zveze

Iz tega sledita dve različni taktiki. Prva: organizirati in čakati, in druga, izzivati okupatorja, s tem pa represalije, ki bodo, logično, pognale ljudi v gozdove. Konflikt med tema dvema taboroma, ki sta šele nastajala, spremene komunisti v revolucionarni boj. Kako? Začno pobijati vodilne rojake in osebnosti iz demokratičnega tabora. Ker ne morejo opravičiti svojih atentatov drugače, rečejo, da pobijajo izdajalce.

KOMUNISTI ZAČNO Z DRŽAVLJANSKO VOJNO

In kaj se je dogajalo npr. pod italijansko okupacijo? Pogosto so bile racije, pri katerih so, kot se je takrat govorilo, sodelovali nekateri Slovenci, ki so zakrinkani določali, kdo gre v konfinacijo in kdo ne. Komunistom je bilo kaj lahko reči: Nekje so izdajalci! In kogar so ubili, so mu nadeli to oznako. „Bil je izdajalec.“ Tako je koncept izdajalstva postal splošen strah: Kdo izdaja? Kdo so izdajalci? Vsakega, ki so ubili, so označili za izdajalca. Ljudje niso verjeli, da je bil ta ali oni res izdajalec, rekli so pa: „Nekaj je že moral imeti!“ Umori so se pričeli na deželi, kmalu pa tudi v Ljubljani. Število pomorjenih rojakov je šlo v tisoče. V mestu je padel med prvimi Januš Emmer. Bil je vodja Sokolske legije, iz liberalnega tabora, ki je pa imel zelo dobre odnošaje in bil prijatelj mladih voditeljev iz katoliškega tabora. Med njimi je nastajalo „Slovensko narodno gibanje“, ki je delalo na tem, da bi povezalo novo generacijo pred skupno nevarnostjo okupacije. Nekaj podobnega je kasneje dosegla starejša generacija z ustanovitvijo nadstrankarskega Narodnega odbora.

Sledili so novi atentati na študente, kot sta bila na primer Župec in Kikelj, pa tudi na voditelje v demokratičnem taboru. Umorili so med drugim prof. Lamberta Ehrlicha, bivšega bana Natlačena pa tudi vodilnega člana Slo-

venske legije Iva Peršuha. Organizacija ilegalnih legij, ki je bila pripravljena za upor proti okupatorju v trenutku izkrcanja zaveznikov, se je znašla v boju s komunistično OF.

VAŠKE STRAŽE

Poleg legij so pa začele nastajati Vaške straže. Prve Vaške straže so bile spontan odgovor prebivalstva na komunistično nasilstvo. Njih namen je bil samoobramba: stažiti domačo vas. Tudi tiste postojanke, ki so bile ustanovljene na pobudo legij, so imele isti namen. Ker so komunisti hodili ponoči v vasi pobijati svoje idejne nasprotnike, je bilo treba te zastražiti. Ponekod so zahtevali od Italijanov, naj jih zavarujejo pred komunisti. Lahki niso naredili nič. Niso imeli nobenega interesa. Bolj ko smo se Slovenci pobijali med seboj, bolj so bili veseļi. Končno so le dali „stražarjem“ nekaj orožja, v glavnem stare francoske puške s tremi naboji. Šele potem, ko so se začele posamezne Vaške straže med seboj povezovati, so jih Italijani začeli jemati v poštev.

ŠTAJERSKI BATALJON

Po deželi so se ljudje počutili zapuščene in so pogrešali vodstvo. Ponekod so prosili v Ljubljano po moč. Po drugi strani so se pa nekateri rojaki morali skrivati tudi pred Italijani ali Nemci. Mnogi od teh so se zatekli v prvo ilegalno oboroženo enoto iz demokratskega tabora imenovano štajerski bataljon. Sestavljali so ga večinoma fantje iz Slovenske legije pod vodstvom jugoslovanskih oficirjev. Tudi moj brat France je bil med njimi. O tem je bilo že veliko pisanega. Med nami je npr. Ivan Korošec, ki je eden od redkih preživelih borcev štajerskega bataljona in ki je vse to že opisoval. Štajerski bataljon je skraja pobiral skrivače, ni pa napadal partizanov, ker ni hotel začeti državljanske vojne. Ko so ga komunisti napadli, se je pričel boj tudi tu.

Postojank Vaških straž je bilo vedno več. Postopoma so bile te tudi ilegalno organizirane.

Brat France je bil ranjen pri Trebelnem v nogo. Zdravil se je na skrivaj v Novem mestu. Nekoč je nepričakovano prišepal domov. Ko je zvedel, da potrebujejo v Grahovem komandanta za Vaško stražo, je — proti koncu leta 1942 — šel tja.

Vaških straž je bilo vedno več. Med tem pa so Italijani Ljubljano tako izolirati z žico, da je bil zelo težek prehod tako ven kakor tudi noter. To je bil tako imenovani „Ljubljanski blok“.

MED MLAJŠIMI ČLANI SLOVENSKE LEGIJE

VPRAŠANJE: Kaj si pa ti delal ves ta čas?

ODGOVOR: Jaz sem bil pa takrat med mlajšimi člani Slovenske legije. Kmalu potem, ko je France šel v štajerski bataljon, je prišel nek znanec,

me povabil v legijo in me zaprisegal. Moje prvo delo kot člana legije je bilo to, da sem ponoči metal propagando po cestah. Najprej proti Italijanom, potem pa zmeraj več tudi proti komunistom. Ob neki priložnosti ko je bilo treba poslati iz Ljubljane drugo ilegalno skupino, so me prosili, da bi nesel iz enega dela v drug del mesta klišeje za ponarejanje italijanskih dokumentov, katere je skupina potrebovala. Nekaj ur nato sem moral že natisnane ponarejene dokumente spet prenesti na dogovorjeni kraj. Vse skupaj sem prenašal v šolski aktovki med zvezki in knjigami. Ko sem se nato vračal s tramvajem domov, je italijanska patrolja obkolila tramvaj in vse preiskala, tudi mojo aktovko. Takrat so bile v njej že spet le šolske knjige.

KONEC PRVEGA OBDOBJA VAŠKIH STRAŽ IN DRŽAVLJANSKE VOJNE

VPRAŠANJE: Kaj se spomniš iz časa italijanskega razpada, ko so bile Vaške straže uničene?

ODGOVOR: To se je začelo 8. septembra l. 1943. Tedaj, ob italijanskem razpadu, so se stvari naenkrat spremenile. Italijani oddajo težko orožje, topove, nekaj tankov, itd. v veliki večini partizanom in komunisti začno z veliko ofenzivo proti Vaškim stražam. Razbili so celo tiste, ki so zbrale na posameznih utrjenih krajih, kot so bili Turjak, Pudob ali kot četniki v Grčaricah. S tem je konec prvega obdobja Vaških straž in državljanske vojne. Vaške straže so bile izrazito defenzivna formacija. Ostanke Vaških straž so se skrivali po vsej deželi. Kjer so se približali večjih krajem, so jih Nemci aretirali in jih poslali v Ljubljano. Bili so zastraženi v Srednje-tehnični šoli in v nevarnosti, da jih odpošljejo na rusko fronto, kot so to delali tudi s fanti na Gorenjskem, kjer so jih nasilno mobilizirali med nemške enote.

BRAT FRANCE NA PUDOBU

VPRAŠANJE: Kako je preživel italijanski zlom brat France? Ali je bil tudi on na Turjaku, kot toliko drugih vaških stražarjev?

ODGOVOR: Kar vem o tem, je iz Francetovega pripovedovanja. Pravil je, da je ob italijanskem razpadu dobil povelje, da mora s svojo posadko iti iz Grahovega v Pudob in s tamkajšnjo posadko ustvariti obrambno enoto. V Pudobu sta bili dve utrdbi: zgornja in spodnja. Komandant Pudoba je prevzel poveljstvo zgornje, France s posadko iz Grahovega pa spodnje. Dogovorili so se, kako bodo branili postojanko. Partizani so prišli nadnje s tankom in se pričeli pogajati najprej z zgornjo postojanko. Obljubljali so jim, da ne bodo storili nobenemu nič žalega, če se predajo, češ, saj bo kmalu vojne konec. Zakaj bi po nedolžnem tekla kri... Komandant jim je verjel, se podal, a kljub temu so partizani njega, vse oficirje in nekatere starejše borce postrelili. Ko so prišli nad spodnjo postojanko, so poskusili z isto taktiko, a France jim ni verjel. Rekel je, da se ne vda. Partizani so streljali s topom vse popoldne in vso noč na to postojanko in jo popolnoma porušili. A ker so bili fantje v jarkih okrog postojanke, se nobenemu ni nič

zgodilo. Če se prav spomnim, so imeli samo enega ranjenca. Zjutraj, ko je nastopila megla iz Cerkniškega jezera, so „stražarji“ naredili izpad, jurišali čez partizane, zmetali bombe in se porazgubili na vse strani. Vsi so se rešili. Vsak je šel po svoji poti proti Rakeku in tam so Franceta in njegova dva spremljevalca zajeli Nemci. Tako je France končal v Srednjetehtnični šoli v Ljubljani kot nemški ujetnik.

Ko se je ustanovilo domobranstvo, se je France, kot vsi preživeli člani Vaških straž, takoj vključil vanj. Domobranski oddelki so kombinirali taktiko Vaških straž, lokalnih postojank, s taktiko udarnih bataljonov. In to je imelo izreden uspeh. V nekaj mesecih je bil večji del ozemlja Ljubljanske pokrajine prost komunistov.

France je bil zato, ker je bil ranjen v nogo in ni zmožal napora v udarnem bataljonu, poslan kot poveljnik posadke na staro mesto v Grahovo, zdaj že domobransko postojanko. Napadalec Pudoba je bil partizanski komandant Daki. Česar ni mogel doseči ob tisti priložnosti, se mu je posrečilo dva meseca kasneje, ko je napadel Grahovo.

NAPAD NA GRAHOVO.

BRAT FRANCE IN FRANCE BALANTIČ ZGORITA

VPRAŠANJE: Kje je bil vzrok Dakijevega uspeha?

ODGOVOR: Kot so pravili preživeli, je bila razlika med položajem v Pudobu in v Grahovem ta: v Pudobu je bila postojanka zunaj vasi in je imela okope in izkopane järke. V Grahovem pa je bila posadka v hiši sredi vasi. Imeli so dve zasedi, na zgornjem delu ceste, odkoder naj bi opozorili, če prihajajo partizani. Namen je bil braniti vas. A kaj se je zgodilo? Obe zasedi sta padli, še danes ne vemo, kako, brez strela. Tako, da so jih partizani presenetili. Samo straža je bila v zvoniku, vsi drugi pa v postojanki. Kot rečeno, ni nikomur med nami znano, kaj se je zgodilo z zasedama, ali sta se predali, ali so jih presenetili in zaklali.

VPRAŠANJE: Ali se je tedaj v Grahovem kdo rešil?

ODGOVOR: Da, so se rešili. Podpoveljnik posadke Tomažič se je rešil. Ko je hotel narediti izpad, ko je hotel na cesto, ga je poklical eden njegovih fantov, ki je bil domačin in je vedel za veliko tehtnico, ki je bila zgrajena pod cesto. Pred ognjem se je tisti fant skrival v tehtnico. Tam je bil, če se prav spomnim, še en ranjenec in Tomažič. Fanta, skrita v tehtnici, sta bila čisto tiho, ker nista vedela, kdo je zunaj. Prostora je bilo tam baje za več ljudi. Tomažič je hotel poklicati še druge borce, a ni mogel, ker so v tistem trenutku stopnice tako dogorele, da so se sesule. Kasneje so partizani pretaknili vse ruševine, pod tehtnico pa ni pogledal nihče. Ostali so zgoreli, med njimi brat France in njegov prijatelj pesnik France Balantič. Tomažič je bil kasneje maja 1945 vrnjen in ubit z ostalimi domobranci.

VPRAŠANJE: Ali je bil Balantič ves čas z bratom Francetom?

ODGOVOR: Ni bil v štajerskem bataljonu, pač pa kasneje v Pudobu in v Grahovem.

K DOMOBRANCEM

VPRAŠANJE: Kdaj si šel k domobrancem?

ODGOVOR: Ko je France padel in smo zvedeli tudi za Marjanovo smrt, je bilo kar nekako logično, da bom šel k domobrancem. Ko sem doma povedal, da sem se za to odločil, mi oče in mama nista branila. Jaz pa sem bil zadnji sin. Hodil sem tedaj v šesto gimnazijo, imel sem 16 let. Septembra 1944 — sredi šeste sem torej pustil šolo in z dvema prijateljema šel k domobrancem. Bil sem takrat član dijaške Katoliške akcije. Dolgo časa v dijaški KA niso pustili, da bi njeni člani prijeli za orožje.

VPRAŠANJE: Zakaj?

ODGOVOR: Zato, ker so dosledno zagovarjali stališče, da je študentova dolžnost dokončati študij in da mladoletni ne bi smeli v boj. Če se prav spomnim, prepoved ni držala za visokošolce.

VPRAŠANJE: Kdaj je bila odpravljena ta prepoved za člane dijaške KA?

ODGOVOR: Leta 1944 je bil sklican večji zbor članstva. Takrat smo praktično preglasovali vse omejitve in je prevladalo mnenje, da gre lahko k domobrancem vsak, kdor hoče. Ta sklep je bil sprejet z velikim navdušenjem in ploskanjem ter petjem. Do takrat je pa za srednješolce držala prepoved.

VPRAŠANJE: Kdaj si vstopil v KA?

ODGOVOR: Ko sem zaradi latinščine ponavljal drugo gimnazijo in sem prišel iz klasične na I. državno. Tam so me povabili v KA. Vstopil sem. Do danes sem jim hvaležen za vzgojo, ki so mi jo dali.

VPRAŠANJE: Kje si bil pri domobrancih?

ODGOVOR: Najprej sem bil v četi v Dravljah, kjer smo se nekaj tednov vadili. Potem smo šli na Vrhniko, kjer sem bil pa samo teden ali dva. Vsaka četa je morala poslati kakega študenta v četo za zvezo, ki so jo takrat ustanavljali, in tako sem se tudi jaz znašel v tej četi. Ilegalno pa je bila ta edinica določena za obrambo Ljubljane. To je pomenilo, da smo imeli poleg šolanja za telegrafijo in napeljevanje telefona kdaj pa kdaj tudi vaje za nastop proti Nemcem, ko bi prišlo do izkrcanja zaveznikov.

ILEGALNO VODSTVO DOMOBRANSTVA

VPRAŠANJE: Kdo so sestavljali to vodstvo?

ODGOVOR: Kolikor je meni znano, je bil v ilegalnem vodstvu domobranstva po činu najvišji polkovnik Peterlin. Njega in glavne sodelavce je neke noči Gestapo zaprla in odpeljala v Dachau. To je bilo proti koncu leta 1944. Bil je sposoben in spoštovan oficir. Po njegovi aretaciji je bil v Narodnem odboru predlagan za ilegalno vodstvo domobranske vojske Rupnikov sin Vuk. Nekateri člani NO pa so baje vztrajali na tem, da je polkovnik Krenner po rangi višji in da je treba to upoštevati. Tako je bil imenovan na to mesto Krenner, ki pa ni bil aktivni oficir in ni imel ne skušnje ne zaupanja borcev, kot ga je imel Vuk.

ČETA ZA ZVEZO

VPRAŠANJE: Kaj si doživel kot domobranec?

ODGOVOR: S četo za zvezo sem hodil po Dolenjskem, kjer smo nape-ljavali telefone med postojankami. Nismo imeli spopadov s partizani; niti od daleč jih nismo videli. Takratni doživljali niso vredni opisovanja, čeprav je zame to doba lepih in živih spominov.

Tako se je približal konec vojne. Spomladi l. 1945 je bila skoraj vsa naša četa blizu Žužemberka. Od daleč smo slišali topove, fronta se je bli-žala. Mi smo imeli morda še za dan dela in mislili, da se bomo drugi dan vrnili v Ljubljano. Naenkrat pride poročnik, komandant čete — za tri vode nas je bilo — in pravi našemu desetarju, da se večina čete takoj vrne v Ljubljano, njegova desetnija (v resnici nas je bilo šest) pa naj delo dokonča in se vrne naslednji dan. Nič nismo vedeli, za kaj gre.

Ko smo se po zapeteni in nepredvideni poteh vrnili čez dva dni v Ljubljano, so nas v četi sprejeli z neprikritim veseljem. Potrebovali so vsa-kega človeka. Vse domobranske enote v Ljubljani so bile v pripravnem stanju in govorilo se je o spopadu z Nemci. Naša četa je zasedla poslopje Glavne pošte. Nismo vedeli, kaj je vzrok napetosti. Ko so naš vod poslali ojačit Glavno pošto, smo videli, da so med tem naši že postavili na okna vreče s peskom in tistih nekaj strojnic, kar smo jih imeli. Nemci so imeli žez cesto zaseden hotel Slon in so postavljali nasproti nam svoje mitraljeze.

Drugo jutro je bil 3. maj! Ko smo zjutraj navdušeno brali „Sloven-ca“, smo videli, zakaj se je mudilo nazaj v Ljubljano. Naslednji dan smo trije iz čete morali na štab ojačit štabne telefone.

SLOVENSKI PARLAMENT

VPRAŠANJE: Kdaj si zvedel, da bo oče predsednik parlamenta?

ODGOVOR: Zjutraj 3. maja me nekdo pocuka, s „Slovenecem“ v roki: „Glej, fant!“ Seveda smo skočili s pogradov in brali velike naslove o zase-nju slovenskega parlamenta na Taboru. Navdušenje je bilo kar nalezljivo.

Tistega tretjemajskega zasedanja je bil oče izbran za predsednika, ker je bil najstarejši poslanec. Oče je bil poslanec SLS pred Aleksandrovo dik-taturo. Ko je nastopila diktatura, je on svoj mandat odložil iz protesta in ni nikdar več kandidiral. Bil je kljub temu takrat najstarejši slovenski svo-bodno izvoljeni poslanec. V tistem času se je oče moral skrivati pred Nemci, ker so ga že pred 3. majem iskali. Zato ni spal doma. Nemci so ga lovili, kasneje so ga pa komunisti zahtevali od zaveznikov kot vojnega zločinca.

VPRAŠANJE: Ali je bil tvoj oče ves čas urednik „Slovenca“?

ODGOVOR: Oče je bil urednik „Slovenca“ še nekaj časa po začetku okupacije, potem je pa prevzel uredništvo „Domoljuba“. To pa zato, ker je imel pred vojno v „Slovencu“ na skrbi politične novice, katerih med okupa-cijo ni bilo več mogoče objavljati.

DOMOBRANSKI UMIK PRED PARTIZANI

VPRAŠANJE: Kako si doživljal domobranski umik?

ODGOVOR: V tistem času se je, kot sem slišal, spremenil prvotni domobranski načrt za umik. Morali bi se umikati v Italijo. Partizanski oddelki, ki so šli ob morju, so predčasno zasedli Trst. Zakaj?

Na Primorskem je bilo takrat poleg domobrancev in četnikov več različnih oddelkov, ki naj bi sestavljali obrambno linijo pred partizani. Držali naj bi odprto pot, da bi se lahko iz Ljubljanske pokrajine umikali domobranci in vsi drugi oddelki Amerikancem naproti. Bili so med njimi tudi srbski prostovoljci in ljotičevci. Južno krilo ob morju so imeli baje na skrbi Ljotičevi vojaki. Nesreča je hotela, da se je Ljotić ob pregledovanju čet — na motorju — smrtno ponesrečil. Ko je bil Ljotić mrtev, so njegovi vojaki zapustili položaje, se razpršili in zbežali v Italijo. To je bilo do gotove mere sicer razumljivo, a s tem so pustili južni bok odprt in partizani so prišli v Trst brez večjega odpora. Ker je bila pot na zahod onemogočena, je ostal edini izhod čez Ljubelj na sever. To je bil, kot so pravili, tudi vzrok, da je Stamenkovičev novomeški bataljon ostal odrezan in se je moral razpršiti. Morda jih je na ta način več ostalo živih, kakor bi jih drugače. Vendar umik ni bil tak, kakršen bi moral biti. Je bil predčasen in v nepredvideno smer.

NA KOROŠKO

VPRAŠANJE: Kako si ti zapuščal domovino?

ODGOVOR: Kar nas je bilo telefonistov pri štabu, smo šli s kolesi. A kmaľu smo zgubili stike z drugimi in smo sami hodili v dolgi, nepregledni koloni. Prvi večer, 8. maja, smo prišli do Kranja. Drugo jutro smo v Kranju že slišali, da so partizani zasedli Ljubljano. Naslednji dan smo riniš čez Tržič. Ves dan smo se pomikali počasi, ker je bilo vse zabasano. In tako sva s prijateljem telefonistom spala na prostem, gozd je gorel na obeh straneh, ker so partizani obstreljevali z minami.

Ko sem prišel čez Ljubelj, sem videl, kako je Rupnikov udarni bataljon prihajal urejen in oborožen po isti poti in se spustil naprej proti Dravi. S prijateljem sva se odpravila s kolesi v isto smer. Kolona je stala. Midva sva pa vozila s kolesi od Ljubelja dol po tistih klancih toľiko časa, da že ni bilo več kolone. Kmaľu sva se zavedla, da sva prišla predaleč. Bila sva sama sredi ceste in gozda. Ustavila sva se in se vsedla pod neko drevo in čakala. In takrat sva slišala zadnji domobranski napad. Nekje pod nama so zaropotale strojnice in žgale nekaj minut tako, da ni bilo slišati posameznih strelův. Potem pa, kakor se je začelo, tako je prenehalo. Čez čas naju je dohitela kolona, ki se je spet začela pomikati. Naslednji dan smo se predali Angležem in šli v Vetrinje. Tam sem bil spet v četi za zvezo.

VPRAŠANJE: Si vedel, kje so vaši domači? Oče, mama in teta so šli skupaj?

ODGOVOR: Ne. Oče se je skrival. Zanj smo vedeli, da se je umikal

nekam na Gorenjsko, a nič drugega. Ne spominjam se, ali je bilo isti dan dopoldne, ali na večer pred mojim odhodom, da sem hitro skočil domov in svetoval mami in teti, naj se umakneta, kot se bomo tudi drugi. Potem nisem več vedel o njiju. Čez štiri dni sem ju dobil na Vetrinjskem polju. Morda sta šli od doma prej, kot jaz, a ker sta hodili peš z ročnim vozičkom, ki sta ga vlekli za seboj, sta se tako zakasnila, da sta doživeli močan partizanski napad na kolono. Nekje med potjo sta prisedli na neznan kmečki voz. Ko pa je bil tisti del kolone napaden, sta izgubili vse, kar sta imeli s seboj. Ko sta prišli v Vetrinje, sta bili kot odsotni. Ko sem ju zagledal, sem se bal, da si ne bosta nikdar več opomogli. Šele po 2-3 dneh sta prišli k sebi. Drugi, ki so bili poleg, so pripovedovali, da je v tistem napadu z minometalci neka mina ubila konja, ki je vlekel voz, na katerem sta se vozila. K sreči sta se malo prej skrili v jarek in se tako rešili. V Vetrinje sta prišli s tem, kar sta imeli na sebi.

GOVORICE O VRAČANJU

VPRAŠANJE: Ali si v Vetrinju slišal kaj o morebitni vrnitvi v Jugoslavijo?

ODGOVOR: Pred nami so vračali Srbe. V naši četi se ni nič govorilo o vračanju. Naša četa je bila kot del tehničnega bataljona določena za prvi domobranski transport. V nedeljo 27. maja zjutraj smo odšli in nismo imeli niti najmanjšega dvoma, da gremo v Italijo. Lahko pa, da so bili v drugih četah fantje, ki so imeli stik s srbskim taboriščem in so morda kaj slišali o vračanju. Vetrinje je bilo velikansko taborišče in ni mogoče posploševati. Mislim, da je bil Ljotičev sin eden prvih, ki je bil vrnjen in tudi prvi, ki je ušel in se vrnil v Vetrinje. Med nami pa o možnosti vračanja ni bilo govora. Z nami je šel tudi oddelek ljubljanske policije. Prvi transport je šel čez Jesenice v Kranj, naslednji dan so odpeljali drugi transport v Teharje, tretji dan spet v Kranj. Potem jih niso več pošiljali skozi Kranj.

POT V TITOVINO

VPRAŠANJE: Kako si ti doživel vračanje domobrancev?

ODGOVOR: Ko smo prišli na postajo v „Podgorje“ blizu Podrožice, nismo videli nobenega partizana, le Angleži so nam kradli ure, predno smo šli na vlak. Zelo smo bili ogorčeni nad Angleži. Mene je dejansko takrat skrbela ena sama stvar. Med nami se je pojavila griža. V bisagi sem imel nekaj grenkega kakava, ki sem ga dobil še v Podljubelju v neki baraki in sem ga hranil za zadnjo rezervno. Skrbelo me je samo, da me ne bi zagrabila griža, vse drugo se mi je takrat zdelo presneto malo važno. Angleži so nas natlačili v vagone, po sedemdeset v vsakega. Ker so imeli nekateri grižo, so se nam smilili.

Skrbeti nas je v resnici začelo, ko je vlak zavil skozi tunel v Jugoslavijo. Takrat smo se začeli vpraševati: „Kam gremo?“ Potem smo se pa tolažili: „Vagoni so zaplombirani, mogoče nas bodo peljali čez Jesenice

in Bohinj v Italijo.“ Ko smo stali na Jesenicah, smo bili čisto tiho, kot bi bil vlak mrtev. Tudi zunaj je bilo vse tiho. Ko pa vlak potegne iz Jesenic proti Ljubljani, smo vedeli: zdaj je pa konec. Takrat smo se začeli pripravljati na smrt. Vsak po svoje že takrat, bolj naglas pa kasneje.

V KRANJU

Ko se je vlak približno ob 5 popoldne ustavil v Kranju, smo slišali, kako so pričeli odpirati vagone. Odprli so tudi naš vagon. Prvo, kar smo zagledali skozi odprta vrata, je bila strojnica. Zaslišali smo partizane, ki so nas zmerjali: „Bele kurbe, pojdite dal, če ne greste, bomo streljali!“ V prvem vagonu, kjer so bili oficirji, smo slišali strel. Ne vem, ali so koga ustrelili, ali se je kdo sam ustrelil. Kasneje sem videl, da je tam tekla kri.

Potem so nas pa v vrsti gnali čez ves Kranj, zmerjali, grozili in pretepali. Takrat smo imeli še vedno slovenske zastavice na kapah. Slišal sem nekega partizana, ki je rekel drugemu: „Glej jih, hudiče, kako so zavedni! Še zdaj ne snamejo svojih značk!“ Oni so imeli na kapah rdeče zvezde. Ko smo bili že čisto pred taboriščem, so nas razdelili v skupine po 40 mož. Takrat se mi je približal mlad partizan in rekel: „Dajte že enkrat tisto dol! Če pridete v taborišče s temile značkami na kapah, vas bodo pretepli!“ In takrat smo začeli snemati slovenske zastavice s kap. Če bi nam takrat kdo rekel, naj jurišamo, bi ušli. Kar je bilo starejših partizanov, so bili pri vhodu v taborišče, na klancu in pred taboriščem pa so bili sami mladi, ki se jim je poznalo, da niso še dolgo med njimi.

Prišli smo do vhoda v taborišče. Našo skupino so odpeljali nekam za barake, pred lesene planke, nas postrojili v dve vrsti in postavili pred nas dva mitraljeza. Partizanski oficir je dal komando: „Lezi! Nišani!“* Strojnice sta bili pripravljene na strel. Iz drugega dela taborišča smo slišali streljati strojnice. Čez čas ukaže oficir partizanom ob mitraljezih: „Dižsel!“ Mitraljezca sta vstala in spet čakala pred nami na novo povelje. Medtem smo mi čakali na smrt in drug drugega od ust do ust spominjali: „Zmoli kesanje! Zmoli kesanje!“ Čez nekaj časa se je spet ponovilo povelje: „Lezi! Nišani!“ Spet so namerili strojnice v nas in čakali. To je trajalo toliko časa, da je postalo temno. Potem so nas pa iz vseh koncev spravili skupaj. Ugotovili so, da so z vsemi delali enako. Zdaj smo bili na glavnem prostoru sredi taborišča. Bilo nas je nekaj sto skupaj, tesno stlačenih, da smo se tiščali drug drugega. Naše častnike so takoj ločili od nas. Odpeljali so jih v neko barako in jih vso noč mučili. Naslednji dan so bili zbiti, raztepeni, krvavi. Nobenega nisem prepoznal.

VPRAŠANJE: Ali ste bili tako blizu, da ste jih slišali, ko so jih mučili?

ODGOVOR: Ne. Bili so bolj stran od nas. Naslednji dan, ko so jih pe-

* Gre za srbsko poveljevanje, čeprav so bili Slovenci. Celoten ukaz bi bil: „Lezi! Nišani! Pali!“ (Lezi k strojnici, Meri! Ogenj!)

ljali mimo nas, sem jih videl. Pa tudi, ko so sredi noči nas nehali pretepati, so rekli: „Zdaj gremo pa še malo k oficirjem!“

VPRAŠANJE: S čim so vas preteпали?

ODGOVOR: S čimerkoli. Kar so imeli pri roki. Z bikovkami, pasovi, nekateri kar tako, drugi so brcali. Kakor smo stali, tako smo se morali poleči. Rekli so, da bo ustreljen, kdor bi stopil le pol koraka iz vrste. Imeli so postavljene strojnice. Poleči smo se morali tako, da nismo nobenega soborca porinili iz tistega štirikota med strojnicami. Vsak se je moral vleči, kjer je pač mogel. Ležali smo drug čez drugega. Potem so pa hodili partizani okrog in izbirali žrtve: „Ti, vstani!“ „Ti, tam, vstani!“ Izbirali so kogarkoli in se znašali nad njim.

NAD BOGOSLOVCA

Poleg mene je ležal bogoslovec, doma iz Loma na Gorenjskem. Ko so odkrili njega, so se spravili nanj in ga strašno preteпали. A on je ves čas samo molil. Končno so mu ukazali, naj leže. Spravili so nanj nemškega psa-volka, da je ležal na njem vso noč, da se fant ni mogel niti premakniti. Ker so njega toliko časa preteпали, so šli malo naprej, tako da mene niso.

VPRAŠANJE: Kako so pa vedeli, da je bogoslovec?

ODGOVOR: Vprašali so ga. In ko je odgovoril, da je bogoslovec, so ga začeli pretepati in grozno preklinjati.

VPRAŠANJE: Ali so ga do mrtvega?

ODGOVOR: Ne. Do jutra je bil na njem pes, potem so ga pa nekam odvlekli. Ker smo ležali skoraj drug na drugem, nismo mogli dosti videti. Samo toliko, kolikor si videl čez rame, čez trebuh tistega, ki je bil zraven. In še tisto, dokler je ob pretepanju moral stati pokonci. Ko se je pa vlegel, sem samo tistega psa čutil ob sebi, ki je ležal na njem.

KAM SKRITI DVA DNEVNIKA?

Jaz sem imel razmeroma srečo. Vsi smo strgali dokumente in jih pometali proč. Jaz pa dveh dnevnikov, ki sem ju nosil s seboj, nisem hotel vreči proč.

VPRAŠANJE: Od kdaj si imel tista dva dnevnik?

ODGOVOR: Enega sem pisal že od prvih gimnazijskih let, v drugega sem pa pisal črtice.

Naslednji dan so nas porazdelili v različne skupine. Postavili so nas v vrsto in so začeli delati preiskavo. Meni so čevlje že prejšnji dan vzeli in mi dali pošvedrane čevlje brez vezalk. Ko sem jih vprašal, kako bom pa hodil? mi je odgovoril nek partizan: „Preklet hudič, kaj misliš, da boš še kdaj rabil čevlje?“ Imel sem prazen nahrbtnik, v njem sta bila poleg robca in nekaj cunj samo tista dva zvezka. A sem pozabil nanju. Ko sem obrnil nahrbtnik, sta padla iz njega. Ustrašil sem se: če ju zapazijo, sem izgubljen. Kaj sedaj? Bili smo postrojeni v dveh vrstah. Jaz sem bil v drugi. Morali smo poklekniti in imeti na kupu pred seboj vse, kar smo imeli.

V tistem trenutku sem zagledal nekega nemškega ujetnika peljati skozi taborišče samokolnico s smetmi. Zvezka sem dal pod kolena in ju porival do stopal in končno brenil od sebe, med tem pa nepremično gledal v partizane. Če bi gledal drugam, bi se izdal. Upal sem, da bo Nемеc imel hladno kri in vsaj malo srca.

Kar naenkrat zaslišim, da se samokolnica za menoj prevrne Nемеc je nalašč prevrnil samokolnico, da je tako skupaj z drugimi smetmi pobral tudi moja dva zvezka. Ko so prišli partizani do mene, so me preiskali. Nič niso našli. Pozneje sem zvezka videl v latrini. Ta Nемеc, bil je starejši vojak, mi je morda rešil življenje. Niso pa prišli partizani do mene dovolj hitro, ker so med tem časom dobili pri nekaterih tovariših misale, rožne vence, alj svečtinjice. Tiste so dolgo in kruto pretepali, meni pa so s tem dali čas, da sem se rešil dnevnikov.

Zgodaj zjutraj pred tem dogodkom, ko smo bili še vsi skupaj, so tiste mašne knjžice romale iz rok v roke, da smo vsi prebrali molitve za umirajoče. Med nami ni bilo enega, da se ne bi lepo pripravil na smrt. Istega dne popoldne so nas mladoletne odbrali in nas odvedli v neko barako, kjer smo ostali 14 dni. Druge so naslednji dan odpeljali. Nikdar več jih nismo videli.

V ŠKOFOVE ZAVODE

Nas mladoletne pa so 15. junija, na dan sv. Vida, odvedli peš iz Kranja v št. Vid. Takrat smo bili pa že zelo izstradani. Jedli smo enkrat na dan malo kuhane nemške suhe zelenjave. Grozili so nam: „Če kdo zaostane, ga bomo ustrelili! Zdaj pa vi glejte, da nobeden ne ostane zadaj!“ Zato smo drug drugemu pomagali, da ni nobeden omagal. Na poti smo morali peti domobranske pesmi. Pol poti smo peli, potem pa nismo mogli več.

VPRAŠANJE: Pa ljudje?

ODGOVOR: Ko smo šli zdaj drugič skozi Kranj, so ljudje samo gledali. Ko lo nas peljali 27. maja prvič skozi mesto, so nekateri ljudje na nas kričali, nas pljuvali, metali kamne. Tokrat so nas pa samo od daleč gledali. To, da ljudje niso vedeli, kaj so partizani počeli z domobranci, ni res. Ljudje so dobro vedeli, a so molčali.

Ko smo šli po poti proti št. Vidu, sta na nekem kraju stali dve dekleti. Ob cesti sta stali in čakali, ko pa smo prišli ujeti domobranci mimo, sta začeli metati kruh med nas. Partizani so takoj vžgali z brzostrelkami, kakor bi imeli pred seboj celo vojsko. Dekleti sta zbežali, kljub temu sta nam dvignili moralo, češ, nismo sami.

Na tisti poti bi lahko marsikdo ušel. Bilo je pa med nami nekaj zelo oslabeledih in jih je bilo treba podpirati in to je bilo takrat za nas bolj važno. Kolona se je velikokrat ustavila, da so fantje šli lahko na stran v koruzo, a so vedno vsi prišli nazaj. Bila je odgovornost do drugih.

Potem so nas pripeljali v št. Vid, v Škofove zavode, kjer so nas nagnali v dvorano. Tja so nas zbasali okoli 700, in zaklenili. Potem so nas pa uši žrle. Enkrat na dan so nam dali jesti. Vsako noč so hodili iskat

žrtve. Čez čas pa so začeli med nami umirati od lakote in od griže. Ponedelki so partizani iskali znanke, ponoči so jih pa klicali na streljanje. Govorilo se je, da so večino vozili v Kočevje, nekatere so pa tudi v Zavodih mučili in ustrelili.

MLADOLETNA VREVC MARKO IN ŽAKELJ TONČEK

Imel sem dva prijatelja. Vrevc Marko in Žakelj Tonček sta ležala blizu vrat. Ne vem, ali ju je kdo spoznal, некоč so ju poklicali ven in preiskali. Pri enem so našli svetinjico, pri drugem rožni venec. Ko sta prila nazaj, sta bila do krvi pretepena. Naslednjo noč so ju pa poklicali. Nista se več vrnila. Obadva sta bila mladoletna. To sta brez dvoma mučenca. Takrat sem lezel čez pol dvorane, da sem prišel do njiju. Bila sta čisto mirna. Sedela sta in povedala, kaj je bilo. Poznal sem oba še kot študenta iz Ljubljane, od mladecev.

Nekoč so nas v manjši skupini peljali na dvorišče, ker notri ni bilo vode, da smo lahko pili ali se umili. Ko sem prišel do vodovodne pipe, sem tako oslabil, da naenkrat nisem videl nič. Nekoga sem prosil, da me je vodil na poti nazaj v dvorano. Vid se mi je vrnil, kadar sem ležal, če pa sem vstal, sem bil kot slep.

Ob drugi priložnosti, ko je eden od tovarišev dobil napad krvave griže — mislili smo, da umira, ker je šlo vse krvavo od njega — smo ga vlekli do stopnic. Takrat je malokdo še stal pokonci. Tolkli smo po vratih, da je stražar odprl vrata. Prosili smo ga za ambulanto ali kakršnokoli pomoč, češ da bo kar tam umrl. Ker pa je bil ves ušiv in umazan, je stražar odgovoril, naj ga kar sami odvedemo gor v prvo nadstropje, na „ambulanto“. In smo ga trije vlekli počasi, zelo počasi po stopnicah do sobe v nekaj pogradi. Kasneje sem zvedel, da je ostal živ. Naleteli smo na nekega domobranskega bolničarja, ki je pazil na umirajoče. Vsakemu od nas je dal zamemalko kavne usedline. To nas je okrepilo. Očividno je to edino zdravilo pomagalo tudi revežu, ki smo ga tja privlekli.

Po tistem so začeli delati sezname in ugotavljati, kdo je kdo. Tudi tekočo hrano smo pričeli dobivati redneje. Posel jim je olajšalo dejstvo, da nas je bilo že malo preživelih v Škofovih zavodih. Začeli so iskati ljudi za proces proti Slovenski legiji. Nekdo, ki so ga mučili s prižgano cigareto, je povedal, da sem bil tudi jaz član te ilegalne organizacije. Zato so me meseca avgusta z manjšo skupino sojetnikov iz Zavodov peljali na Sodnijo in tam sem, ne vem točno, po kolikem času prvič videl kruh.

NA SODNIJI

VPRAŠANJE: Kako je bilo na Sodniji?

ODGOVOR: Na Sodniji sem bil do aprila leta 1946. Sojen sem bil marca. To je bil tretji proces proti pripadnikom Slovenske legije, ki je bila, kot že rečeno, ilegalna organizacija proti okupatorju in potem tudi proti komunistom.

VPRAŠANJE: Kaj so očitali članom legije, da so prirejali proces proti njim?

ODGOVOR: Sodili so nas, češ da smo se borili proti „osvoboditvi“ in „sodelovali“ z okupatorjem. Sicer pa je bila obtožnica tako dolga, da se ne spomnim vsega. Resničnost obtožb ni bila važna. Vsi smo vedeli, da gre za propagandne procese.

Nekaj drugega pa se mi zdi iz tega zaporniškega obdobja vredno omeniti. Nekajkrat, ko so nas peljali iz sobe bodisi na sprehod po dvorišču, ali pa na zasliševanje, sem videl pripornike, ki so bili oblečeni v dachauske suknjiče. Med njimi sem spoznal polkovnika Peterlina. Njega so imeli najprej v Dachauu zaprtega Nemei, potem so ga pa zaprli še komunisti. Ne vem, kako so ga dobili v Ljubljano. Prišel je iz enega zopora v drugega. Isto je doživel tudi major Križ, a tega nisem osebno poznal. Peterlina pa sem prepoznal tudi kasneje skozi okno celice, ko so ga nekega jutra peljali na morišče. Na sredi dvorišča so mu zvezali na hrbtu roki z žico, pripeljali zaprt tovornjak, ga vrgli gor in odpeljali. Še vedno je bil v dachauski jetniški uniformi.

VPRAŠANJE: Kako, da je imel Peterlin še zmeraj dachausko uniformo?

ODGOVOR: Vsak je bil v obleki, v kateri so ga dobili. Jaz sem bil še zmeraj v domobranskih hlačah. Pred razpravo so mi sorodniki poslali drug suknjič od zunaj. Eno celo leto sem imel iste hlače na sebi. V teh zaporih smo imeli v sobi čeber za vodo in tam smo si prali robce in perilo. Od časa do časa smo dobili milo. V zaporih se je nekoč pojavil tifus, ki se pa ni nič oziral na to, kakšno obleko je kdo nosil. Ko so tudi partizani začeli umirati za njim, so nas prekuhali in „prežajfali“, kot je treba. Po tistem je bilo manj uši. Takrat smo prvič dobili milo, da smo lahko prali S tem se je epidemija tifusa ustavila

VPRAŠANJE: Ali na Sodniji niso nikogar usmrtili?

ODGOVOR: So. Verjetno več, kot je javno znano. Spomnim se Križaja, ki je bil kaplan pri Sv. Petru, in kateremu so očitali vsa mogoča grozodejstva pri Sv. Urhu. Njega sem videl skozi okno, ko so ga nekoč peljali na zaslišanje k Sv. Urhu in ga privedli nazaj vsega krvavega, stepenega in sem ga tudi videl, ko so ga peljali čez isto dvorišče na vešala. Predno je umrl, je zaklical: „Umiram kot žrtev brezbožnega komunizma, živel Kristus Kralj!“

Sicer sem pa videl na svoje oči podzemski „bunker“ na Sodniji, katerega pobeljeni židovi so bili vsi stolčeni od krogel.

SODNI PROCES

VPRAŠANJE: Si se na proces lahko kaj pripravil?

ODGOVOR: Dva, tri dni prej sem dobil v roke obtožnico. Kot rečeno, je bila dolga in precej splošna. Večer pred razpravo so me poklicali v neko sobo in mi rekli, da hoče z mano govoriti moj zagovornik. Tam je stal starejši gospod, ki me je vprašal za priimek in ime in, ko si ju je zapisal, mi je rekel,

da lahko grem. Jaz pa sem ga vprašal: „Poslušajte, kaj mislite, ker sem mladoleten, kakšne možnosti imam?“ Pa mi je odgovoril: „Preklet hudič kaj misliš, da smo v stari Jugoslaviji, da se gremo mladoletne?“ Mislim sem si: Če je že zagovornik tak, kakšen bo šele tožilec!

No, in res. Ta zagovornik, ki je moral zagovarjati mene in še enega tovariša, mislim da je s tremi stavki opravil obadva skupaj. Bili pa so nekateri zagovorniki, ki so zelo vestno in tudi pogumno opravili svoje delo. Npr. Ljuba Prener in še nekateri drugi, katerih imen se ne spomnim. Sicer niso tvegali nič, ker so bili partijski ali pa vsaj ugledni člani OF, vendar so bili poštene in so opravili svoje delo kolikor so pač mogli.

Naša razprava je trajala od 8 zjutraj do 6 zjutraj naslednjega dne nepretrgoma, le z enournim odmorom. To je bil prvi od takratnih masovnih procesov, ki se ni končal z nobeno smrtno obsodbo.

VPRAŠANJE: Kako je bila tvoja razprava?

ODGOVOR: Uklenili so nas po dva in dva v verige in vse skupaj pripeljali v dvorano, ki je bila polna ljudstva, ki je kričalo: „Smrt!“ Bila je glavna dvorana ljubljanskega sodišča. Predsedovali so trije sodniki: en poklicni sodnik in dva „ljudska“ sodnika ter „ljudski“ tožilec, ki je zahteval kar za vse smrtno kazen. Ljudski sodniki so bili seveda ljudje, ki so bili partijsko „zgrajeni“. Naša dva ljudska sodnika sta bila ves čas tiho. Mi smo sedeli nasproti sodnikom. Na desni strani od nas je bil ljudski tožilec, na levi pa so stali zagovorniki. Ker nas je bilo, če se dobro spomnim, 22, so nekateri zagovorniki branili po več obtožencev. Najprej je bila obtožba, potem so nastopile vse mogoče priče, na koncu obsodba in nje utemeljitev. Mene so obsodili na zavod za politično prevzgojo za nedoločen čas.

VPRAŠANJE: Si poznal svoje tovariše, ki so bili s teboj obtoženi?

ODGOVOR: Od prej sem poznal samo enega. Nekatero sem poznal iz zapora, nekaterih pa sploh ne. Prvi obtoženec je bil dr. Žibert, mlajši ljubljanski advokat. Slovenska legija je bila tako organizirana, kot med vojsko vse ilegalne organizacije. Poznal si samo nekaj ljudi, s katerimi si imel stik. Komunisti dejansko niso nikoli dobro vedeli, kako je bila organizirana, še takrat ne. Deloma zaradi konspiracije, potem pa zato, ker so glavni del članstva pobili. Zato jo je bilo nemogoče rekonstruirati. Pa še en faktor. Oni so na vsak način skušali razumeti organizacijo iz svojega vidika in so si predstavljali, da smo bili organizirani na podoben način, kot oni. Pri nas pa ni bilo takšne politične, vojaške, teroristične strukture, kot pri njih. Tudi odnos med domobranci in Slovensko legijo jim ni bil jasen. Vedno sem imel vtis, da nimajo jasne slike. Je pa tudi vprašanje, do kakšne mere jih je stvar v resnici zanimala. Namen je bil propaganden. Pokazati „sodbo“ in doseči masovno manifestacijo.

VPRAŠANJE: Zakaj je proces trajal toliko časa? O čem so govorili?

ODGOVOR: Vsakemu so našteali celo vrsto „zločinov“, potem so pa prihajale „priče“, ki so nam naštele vse mogoče. Ker nam v prid ni mogel pričati nihče iz strahu, pa tudi ker je težko pričati, da ničesar nisi storil, je

bil ves proces zelo enostranski in bolj podoben mitingu kot iskanju „pravice“.

VPRAŠANJE: Tudi zate so prišle priče?

ODGOVOR: So, a ni bilo nič takega, da bi bilo omembe vrednega. Zanimiv je bil ambient, ki so ga ustvarili S tem so delali vtis, da se družba zdaj čisti, da bodo protiljudski elementi odstranjeni in da bo zato nastopila „nova doba“, ki so jo obljubljali.

VPRAŠANJE: Kakšne kazni so dobili drugi obtoženci?

ODGOVOR: Najhujša zaporna kazen je bila 20 let zapor. Naslednja stopnja bi bila že smrtna obsodba. Nekateri med nami so dobili manj let, različno.

VPRAŠANJE: So kazen odslužili?

ODGOVOR: Kot sem slišal, so večini po nekaj letih zmanjšali kazen. Je bilo zelo različno. Od primera do primera. S tovariši mojega procesa nisem imel potem nobenih stikov več.

V ZAVODU ZA POLITIČNO PREVZGOJO

VPRAŠANJE: Kaj si doživel, ko so te „politično prevzgajali“?

ODGOVOR: Da ne bo opisovanje predolgo, naj omenim le nekaj dogodkov. Ker mi niso vzeli državljanskih pravic in so se bližale volitve, sem v zavodu rekel: „Obsojen sem bil na Zavod za politično prevzgojo, imam pa še vedno državljanske pravice in hočem voliti.“ Malo so se začudili, odkod moja državljanska zavest, in mi odgovorili: „Boš že volil. Tvoje prošnjo bomo poslali na volilno komisijo.“ Odgovoril sem: „Zakaj je treba prošnjo? To je pravica.“ „No le tiho bodi!“ Potem sem dobil odgovor od volilne komisije: „Ker še niste spremenili sovražnega razpoloženja do ljudske oblasti, se vam ne priznava pravica do volitev.“ Pa je bila stvar končana. To se pravi: Ne glede na to, na kaj si obsojen, če si bil „nezanesljiv“, nisi volil. To spričevalo še danes hranim. Je brez dvoma zgodovinski dokument. Da ne bo kdorkoli kdaj govoril, da so dobili komunisti z volitvami demokratično ljudsko zaslombo.

V zavodu so na vse mogoče načine poskušali, da bi nas dobili na svojo stran. Tu smo imeli prvi stik s civiliziranimi komunisti. Do takrat so nas skušali ustrahovati z grobim nastopanjem. Tu pa sem prvič naletel na ljudi, ki so hoteli doseči isto, ampak na zelo prijazen, civiliziran, kulturnen način. Izhodišče je bilo: Nočemo, da postaneš komunist, ampak samo, da pravično gledaš na vse. Istočasno pa so nas skušali pritegniti nase.

Ko sem bil v zavodu, mi je prišel nekdo ponudit, da bi ušel. Nisem mu zaupal. Odgovoril sem, da ne mislim pobegniti. Tisti človek ni bil komunist, sem ga dobro poznal. Njegovega očeta so komunisti ubili. A kljub temu mu nisem zaupal. Zdel se mi je sumljiv. In čimbolj je silil vame, da mi bo pomagal ulti, bolj sem jaz pripovedoval, da ne mislim na pobeg. Po tistem dogodku sem kmalu dobil več svobode in bil deležen večjega zaupanja. Še danes sem prepričan, da je bil to poskus zvedeti, kaj mislim. Ko sem kasneje dobil pravo priložnost, sem jo izrabil in ušel.

JE LAŽ IN LAŽ

VPRAŠANJE: Kaj si še skusil tiste mesece v zavodu za prevzgojo?

ODGOVOR: Mi smo v teoriji vedeli, do kakšne mere se komunisti poslužujejo laži. Da se laž uporablja kot propaganda. Vse to človek v teoriji ve. Ampak, da je mogoče lagati popolnoma iz nič, se pravi, da se izmisliš stvar, ki nima popolnoma nobene osnove, to je pa do take mere protinavno, da si je težko predstavljati. Nehote, če nekdo kaj pove, pa četudi veš, da se je nekaj zlagal, si predstavljaš, da ima vsaj neko resnično osnovo. Nekaj mora biti. V zavodu med komunisti sem prvič naletel na čisto laž. To je bilo nekaj, kar bi do danes mislil, da je nemogoče, če ne bi sam doživel.

Eden od partizanov, ki so nas od časa do časa obiskovali in govorili z nami, se je pogovarjal z menoj in mi rekel: „Ja, saj vi ste bili zapeljani, niste vedeli, kaj vse so počenjali vaši ljudje, ta beli!“ Odgovoril sem: „Kakšnih stvari verjetno nismo vedeli. Za kaj pa gre?“ In nadaljuje: „Ja, veš, so ubijali in mučili.“ In vprašam: „Kje pa?“ In nadaljuje: „Tu blizu v Mostah, čisto blizu tam, kjer si ti doma.“ „Kje?“ sem vprašal. „V župnišču! Tam so pobijali ljudi v kleti. Ti ne veš, kako!“ No, in če bi rekel namesto v župnišču v Mostah, da je bilo pri Sv. Petru, bi si jaz mislil: „Mogoče je pa le nekaj res!“ Moščansko župnišče sem pa dobro poznal, ker smo živeli čisto blizu in sem bil v njem kuhan in pečen. Še sem spraševal: „Pa kje v župnišču?“ „V kleti.“ „Ampak, kje v kleti?“ No, končno sem videl: Mož ni bil nikdar v župnišču, ne v kleti, ne nikjer. A je tako prepričljivo pripovedoval, kako je bilo vse krvavo in kaj so vse našli, kaj je sam videl, ko je tja prišel! Verjel bi mu, če bi rekel, da je videl vse to kjerkoli drugje. Ne bi mu morda verjel vsega, nekaj pa. In vendar je bilo vse laž.

Takrat me je ta mož zelo močno cepil proti njihovi propagandi. Navadna človeška laž in komunistična laž sta dve čisto različni laži. Ljudje navadno pretiravamo ali pa zamočimo, napihnemo ali zmanjšamo, in vemo, da je nekaj narobe. Zakaj? Zato, ker imamo pred očmi, da obstaja resnica. S tem, ko gremo od resnice proč, delamo sami sebi silo. Komunistom pa resnica ne pomeni nič. Resnica sama na sebi nima zanje objektivne veljave. Zato si stvari lahko izmislijo, kakor se jim zdi, v kolikor je pač to v skladu z namenom, ki ga iščejo. To bi lahko desetkrat bral v katerikoli razpravi ali knjigi, a mi ne bi pomenilo nič. Čisto nekaj drugega pa je bilo, ko sem doživel. To je laž iz nič, a prepričljivo govorjena in pripovedovana. Edino, kar lahko rečem, je — hvala Bogu — da je onemu „tovarišu“ takrat prišlo na misel izbrati za izmišljene zločine „belčkov“ tak kraj, ki sem ga dobro poznal.

To taktiko popolne laži smo srečavali skozi vsó revolucijo. Ubili so enega, ubili so drugega. Ta je bil izdajalec, on je bil izdajalec, tretji je bil izdajalec. Ljudje so mislili: Mogoče ni bil izdajalec, ampak, nekaj je pa

že moral imeti! In ker je bilo tako misliti udobno, je laž imela lahek posel. Kajti, dokler si tako mislil, ti ni bilo treba nič narediti proti.

Mislim, da imamo Slovenci kot narod na sebi veliko krivdo in sicer mimo obeh bojujočih se skupin. Velik del naroda je hotel biti gluhi in slepi. Niso hoteli videti ne umorov med revolucijo ne preganjanja po njej. In nekateri delajo isto še danes. Zakaj? Zato, ker bi v nasprotnem primeru morali nekaj storiti. Govoril sem z neko gospo, ki je rekla, da junija 1945 nekaj noči niso mogli spati zaradi kričanja, ki je prihajalo od kraja, kjer je bil podrt železniški most čez Ljubljano proti Dolenjski. Tam so domobrance prekladali iz enega vlaka na drug vlak. Pravila je: „To je bilo noč za nočjo in zaradi vpitja nismo mogli spati.“ In ni živela — ob progi! To se pravi, da je to moralo slišati na stotine ljudi in vendar ni nihče nič vedel. Nihče. Bolje je bilo ne vedeti. Prepričan sem, da je velika večina slovenskega naroda vedela, a je bila tiho, da ni bila primorana nekaj narediti, ali reči ali obsoditi. To leži na naši narodni vesti. Trdno sem prepričan, da stojimo kot narod pred veliko nalogo spreobrnjenja. To ni vprašanje sprave. S tem, če je dana možnost, da se svobodno piše in govori, s tem so dani pogoji za zunanjo spravo. Če pa hočemo, da bomo kot narod živeli, se moramo spreobrniti. Postati moramo narod odgovornih ljudi. In spreobrnjenje je naloga vseh. Nihče ne more drugega spreobrniti, vsak le sam sebe, pa moliti za druge.

POBEG IZ ZAVODA ZA POLITIČNO PREVZGOJO

VPRAŠANJE: Kako si ušel?

ODGOVOR: Bilo je prav na dan volitev. Ker ni bilo kontrole na vlakih, sem lahko ušel. To je bilo 27. oktobra 1946. Dve noči kasneje sem šel čez mejo, pod Košuto. Člane dveh družin, ki sta mi pri tem pomagali, so nekaj tednov po tistem komunisti ustrelili. Nekdo jih je izdal.

O TEH STVAREH JE TEŽKO GOVORITI

VPRAŠANJE: Zakaj o tem nisi nikoli pravil ali pisal?

ODGOVOR: Dolgo časa nisem mogel o teh stvareh z nikomer govoriti. Tako, kot jaz, skoraj vsi, ki so doživeli isto. Samo med seboj smo si včasih pripovedovali tisti, ki smo isto doživeli.

VPRAŠANJE: Zakaj?

ODGOVOR: Je težko reči. Oče me je spraševal o tem, kaj sem doživel, a nisem mogel govoriti. Ne bi mogel reči, da me oče ne bi razumel. Prej sem si velikokrat predstavljal, kako bom pripovedoval, kaj vse sem doživel, ko bomo prišli skupaj. Ko pa je prišlo do tega, enostavno nisem mogel. Edini človek, s katerim sem v taborišču in potem v Argentini o teh stvareh govoril, je bil Krajišnik Peter, ker je bil tudi on vrnjen in je ušel. Včasih sva se dobila samo zato, da sva drug drugemu pripovedovala svoja doživetja. Vsi se sprašujemo, zakaj je razmeroma malo zapisanega. Vemo, da to ni

prav, in vendar je moralo preteči veliko let, da sem prvič začel malo pisati. Zakaj? Občutek, da ne boš nikdar mogel povedati tega, kar je bilo. Stvari, ki jih spregovoriš, se zde tako nepomembne v primeri z doživetjem. So stvari, ki se jih enostavno ne da povedati. Kar smo takrat doživeli, se ne da ponoviti. Jaz lahko povem danes, takrat bi se mi zdelo kot profanacija. Pa je to spet beseda, ki nič ne pove. Tisto je bilo in je še danes nekaj svetega. In so gotove stvari, o katerih še danes ne govorim rad. Enostavno, ker ne gre. Ni važno, s kom govoriš. Gre za zelo osebna doživetja. Večkrat sem si rekel, da bom zapisal samo objektivne stvari. Objektivno pa je vse skupaj pol strani datumov in nekaj suhih podatkov. Tisto je objektivno. Vse ostalo sem pa doživljal. Meni bo do smrti hudo, kako sem očeta razočaral, ker mu nisem mogel pripovedovati vsega, kar sem doživel, pa sem vedel, da sem ga, a nisem mogel nič narediti.

Biti priča, kako so nekateri trpeli in bili res mučeni zaradi svoje vere, zaradi svojega prepričanja, pa ne moreš nič narediti! In po drugi strani je cela vrsta podatkov, ki bi jih moral imeti, zato da bi bilo pripovedovanje res zgodovinsko pričevanje. Teh pa nimam. Ker konec koncev si samo videl, doživel, čutil, nimaš pa ne imena ne priimka ne osebne izkaznice ne prič. Za golo zanimivost je presveto, za kaj več pa nimaš podatkov.

Jaz sem si zapisoval v zaporih ves čas, kjer sem dobil kakšen svinčnik, in si zapisoval na majhen konček papirja, na rob kakšnega časopisa ali na rob kakšnega škrniclja, ki ga je kdo odvrigel. Zmeraj sem zapisoval le glavne datume in kakšne številke. Pa je prišla preiskava in pobrala, kar sem imel. Pa sem hitro spet zapisal, pa so mi spet pobrali, itd. Hotel sem si zapisati glavne stvari, drugo bi se spomnil. Ko sem prišel v Zavod za prevzgojo, sem prosil za zvezek in najprej vse zapisal, kar sem doživel. Tisti zvezek sem prinesel s seboj. To je ogrodje, a v resnici ne pove nič. Tako bo verjetno kdo, ki tega ni doživljal, več napisal, kot kdorkoli od nas, ki smo tista leta doživeli.

Takrat smo Slovenci dobivali mučence in smo se tega zavedali. Videl si, da nekoga mučijo. Bil si zraven. Pa si se bal in nisi vedel, ali boš ali ne boš kos preizkušnji, če pride.

MNENJE O NAŠIH ZAMEJCIH

VPRAŠANJE: Kako si razlagaš, da naši zamejci v veliki večini še danes gledajo v partizanih osvoboditelje naroda?

ODGOVOR: Mislim, da je treba razlikovati, ločiti med dogodki v osrednji Sloveniji in to, kar so doživeli Primorci in Korošci. Mednje je prišla OF oziroma partizani zelo kasno. Od revolucije so videli samo en del, zadnji del, niso pa videli začetkov. Na Primorskem in Koroškem je bilo težje opaziti komunistično ozadje OF. Imajo občutek, da so se takrat upali nekaj narediti proti Nemcem in Italijanom, proti katerim se še danes mnogi čutijo brez moči. Slovenci na Kranjskem nismo imeli takšnega odnosa do Nemcev.

Za nas so bili sovražniki in je bilo zadržanje do njih dejansko vprašanje taktike ne pa toliko stvar narodne zavesti. Prav za Korošce je bilo pa to nekaj popolnoma novega, da se je Slovenec lahko Nemcem uprkl. Mislim, da je še drug moment. Dejansko na Koroškem revolucije ni bilo in niso videli, kaj so partizani s svojimi idejnimi nasprotniki delali. Videli so jih samo ob koncu, ko je prišla med nje slovenska vojska, naj bo takšna ali drugačna. Vsi vemo, da, kar sam vidiš, je doživetje, to je res. Kar ti drugi povedo, je pa lahko tako ali pa ni tako. Kar se je dogajalo na Kranjskem, so sprejeli z : „Bog ve, kako je bilo, ampak tukaj je bilo drugače. Če je resnica neugodna, če ne sovпада točno s tistim, kar bi rad, potem prav lahko tisti del resnice pustiš ob strani, ignoriraš ali pa je ne verjameš. To ni prav, a je lahko razumljivo. Njihovi junaki od takrat so junaki ostali in nočejo, da bi nehali biti junaki. Vendar kljub temu drži stavek: „Resnica vas bo osvobodila.“ Resnica sicer včasih zelo boli, vendar ni druge rešitve. Celotno obdobje naše uradne slovenske zgodovine temelji na komunistični laži. Treba je naše rojake razumeti, čeprav bo pot do resnice težka. Težko je priznati, da so te imeli komunisti za norca, da so te izrabili. To ni lahko preboleti.

Po drugi strani tudi ne smemo vseh partizanov metati v en koš. Posebno v zadnjem obdobju in na Gorenjskem je bilo veliko ljudi ki so sicer vedeli, da komunisti vodijo, a niso temu pripisovali posebne važnosti. Hočem reči, da so bili lahko dobri slovenski narodnjaki, a niso mislili, da bo imel komunizem takšne posledice, enostavno niso verjeli. Tako kot bi veliko ljudi ne verjelo, če ne bi v Ljubljanski pokrajini komunisti začeli sistematično pobijati nasprotnikov. Ena stvar je poznati stvari v teoriji, drugo je pa doživljati v praksi. Tudi mnogi partizani na Gorenjskem in Štajerskem so slišali o komunizmu, pa verjetno niso dali temu takšne važnosti. Niso mislili, da bo 40 ali, bogve, koliko let, zaradi tega narod trpel. Potem ko so pa videli, do kam je to prišlo, niso mogli več pomagati. Treba je bilo reševati sebe in tako so komunisti spremenili velik del slovenskega naroda v maso oportunistov. Resnica ni bila več važna. Čim manj so vedeli, tem bolje je bilo. Važno je bilo biti v dobrih odnošajih z oblastjo.

Zelo verjetno se večini partizanov ni sanjalo, da jih bodo komunisti zapeljali tako daleč. Jasno je, da je treba ločiti med komunisti, med zvestimi sopotniki pa med ljudmi, ki so padli med partizane v dobri veri, kot narodnjaki. Dejansko smo vedeli to tudi med revolucijo, da je med partizani zelo veliko prisilnih mobilizirancev pa gošarjev. To smo sicer vedeli, ampak, vsi so imeli puške in rdeče zvezde na kapah. V borbi nisi mogel ločiti, kdo je kdo.

Pred kratkim nam je nekdo očital, da bi morali mi med revolucijo že vedeti, da niso bili vsi partizani komunisti. To smo vedeli. A kaj nam je to pomagalo? Komunisti so, kljub temu, da so bili manjšina, svojo organizacijo OF obvladali, obvladali so partizane, obvladali so ves vojaški in politični aparat. O tem ni bilo nobenega dvoma. Da so bili posamezniki pošteni ljudje, dobri, prisiljeni ali zapeljani, s tem so slovensko tragiko samo pove-

čali. A nam to ni olajšalo položaja. Na koncu koncev sta bila le dva tabora. Mi smo se borili pod slovensko zastavo, oni pa pod rdečo zvezdo, pa čeprav je na eni in drugi strani večina želela isto. Lepšo in svobodno Slovenijo.

O DOMOBRANSKI PRISEGI IN DRUGO

VPRAŠANJE: Kako sodiš o domobrancih glede njihovega zadržanja do Nemcev in zahodnih zaveznikov?

ODGOVOR: Kot večina slovenskega naroda, je tudi velika večina domobrancev gledala v Nemcih narodnega sovražnika. Položaj, v katerem so se znašli ob koncu 1943. leta ostanki Vaških straž, pa je postavil vse protikomuniste pred vprašanje preživetja in samoobrambe, še v večji meri kot prej. Mislim, da lahko rečem, da so skoraj vsi domobranci pričakovali, da bodo Nemci poraženi na svetovnih bojiščih, med tem ko so upali, da bo izid revolucije na Slovenskem odvisen od njih samih.

Kot rečeno, je malokdo dvomil o tem, da bodo Nemci in Italijani poraženi. Zaupali smo zahodnim Zaveznikom in bili prepričani, da poznajo komunizem še bolje kot mi. Morda so ga nekateri med njimi res poznali, večine pa ni brigala usoda vzhodne Evrope. V tem smo se motili.

VPRAŠANJE: Kaj pa sodiš o domobranski prisegi?

ODGOVOR: Jaz sem šel k domobrancem avgusta 1944. Druga prisega je bila septembra. Ta, vsaj pri nas v četi za zvezo, ni pomenila nič. Kadar smo bili v Ljubljani, so nas porabili za častno četo ob kakih slovesnostih. Nekoč so nam rekli: „Jutri je treba iti na stadion, prisegat.“ Za nas je bilo to gola formalnost. Šli smo tja, stali in poslušali, ko je nekdo bral besedilo prisege. Dejansko sem jaz bral besedilo prisege šele v emigraciji. Zanimivo je, da, ko sem bil vrnjen in zaprt, mi ni nihče očitil prisege. Ne za nas ne za partizane ni takrat pomenila nič. Oboji smo vedeli, da se je revolucija pričela že zdavnaj prej. Prisega je bila zunanost, ki smo jo morali izpolniti, da smo imeli mir. Nemci nam niso zaupali in so se bali, da bi jim skočili v hrbet. Vedno večji pritisk je bil, da bi nas nasilno poslali kamorkoli na fronto. No, in če je treba zato iti poslušat... Morda je v kakšni drugi ednici stvar odjeknila drugače. Pri nas tega nismo niti dosti komentirali. Večina smo bili študentje in člani Slovenske legije, tako da dogodka na stadionu ni nihče jemal zares. In ko sem bil vrnjen, ko so nas partizani pretepali in so nam očitali vse, tudi to, česar nisem nikoli storil, ni noben partizan govoril o prisegi, temveč so nam očitali: „Hudiči, zakaj ste nas hajkali?“ In ko sem bil na razpravi, prav tako: niti besedice o prisegi. Enako tudi v zavodu za prevzgojo. To je dokaz, da smo mi in oni takrat vedeli, da to ni vredno besed.

Stvar je postala drugačna, ko je bilo treba komunistom opravičevati poboje. Morali so najti lahko razumljiv vzrok če vzameš prisego iz zgodovinskega konteksta, postane nekaj nerazumljivega. Če bi se, recimo, revolucija začela zaradi prisege, da, potem bi bilo vredno o njej razpravljati. Ampak revolucija je trajala že leta in se je bližala v resnici koncu. To ni

na borbi nič dodalo, nič vzelo. Prepričan sem, da je večina nekdanjih partizanov na stvar gledala točno tako, kot mi. Konflikt je bil drugje. A nekaj let kasneje so komunisti začeli napihovati in so naredili iz prisege opravičilo za svoj zločin. Vendar so pozabili na datume. Prisega je bila 1944. leta, oni so začeli revolucijo 1941. Vsi smo vedeli, mi in oni, da med nami ni bilo nobene simpatije do Nemcev. Morali smo jih prenašati v sili razmer. Prisega ni bilo nič takega, kar bi komurkoli škodilo. Ni nas vezala ne na Nemce ne na Hitlerja. Nič nas ni vezalo na nemško vojsko, še manj na nacistične. Domobranci smo bili slovenska vojska, v časih in razmerah, za katere Bog daj, da se ne bi ponovile nikdar več.

Po drugi strani: takrat je bil spomin na sodelovanje med Stalinom in Hitlerjem še tako živ, da so se partizani lahko spomnili, kako so bili komunisti ne dolgo tega zavezniki nacistov. Argument domobranske prisege ima propagandno težo lahko po 30-40 letih. Takrat pa so komunisti dobro vedeli, da so bili oni sami prej resnični zavezniki „velike Nemčije“, zato so bili skrajna raje tiho.

VPRAŠANJE: In glede praktične vernosti domobrancev?

ODGOVOR: Velika večina domobrancev so bili verni možje in fantje. Seveda so bili med njim, posebno v zadnjih mesecih, tudi ljudem drugačnih prepričanj. Upoštevati pa je tudi treba, da državljanska vojska sprosti velikokrat ne le pogum in celo junaštvo, ampak tudi take strasti, ki bi jih v normalnih razmerah kristjan lažje obvladal. Od tod nekateri primeri vračanja enakemu z enakim. Treba je imeti vedno pred očmi, da je vojska kruta in v bistvu nasprotna krščanskemu idealu. Zato ima tem večjo odgovornost tisti, ki jo je začel in prisilil tudi te, ki je niso hoteli, v samoobrambo. Vendar mislim, da se je velik del domobrancev zavestno trudil, da bi živeli krščansko tudi kot vojaki. Kdor pa jih je videl, kako so se pripravljali na smrt, ko so bili izročeni v roke partizanom, ne bo dvomil, da je med njimi veliko pravih mučencev.

VPRAŠANJE: Kako bi ti odgovoril tistim, ki menijo: „Vsi so bili enaki. Partizani in domobranci so pobijali, nobeden ni bil nič boljši!“

ODGOVOR: Če bi presojali samo boje med partizani in domobranci, bi morda gornja trditev lahko držala. Ker so pa komunisti izzvali odpor in državljansko vojno s tem, da so pomorili in mučili več tisoč svojih idejnih nasprotnikov, ni več mogoče govoriti o enakosti enih in drugih. Če upoštevamo umore pred revolucijo, masovne likvidacije med njo in genocid po njej, ni nobenega dvoma, da je komunistična stran imela umor kot metodo za doseg oblasti, ne glede na narodovo usodo. Tega domobrancem ni mogoče očitati.

VPRAŠANJE: Ali bi res domobranci storili isto s partizani, če bi bili oni zmagali?

ODGOVOR: To je zelo poceni trditev, ki kaže na popolno nepoznanje komunistične teorije in prakse. Masovni poboji so spoznavni znak marksističnega totalitarizma, podobno kot so bili bistveni del nacizma. Žrtve v Rogu

in širom slovenske zemlje so bile pomorjene po isti logiki, kot poljski častniki v Katynu, milijoni Ukrajincev, Rusov ali Kambozijcev. Masovno žrtvovanje posameznikov pri ustvarjanju družbene utopije je skladno z marksizmom, nikakor pa ne s krščanstvom.

POSLEDICE KOMUNISTIČNE REVOLUCIJE NA SLOVENSKEM

VPRAŠANJE: Samo nakaži. Kaj je komunizem s svojo revolucijo zakrivil nad slovenskim narodom?

ODGOVOR: Ko smo se borili proti komunizmu, smo vedeli, da predstavlja filozofsko in družbeno zmoto, nihče si pa ni mogel predstavljati, da bo škoda, ki jo bo prinesel, tako globoka in vsestranska. Poleg ubitih tisočev, ki presegajo po številu žrtve vseh treh okupatorjev, ne smemo pozabiti na škodo, ki jo je povzročil tudi tistim rojakom, ki jih je spremenil v morilce. Narodu, ki je znan, da v njem ni manjkalo idealistov, je vzel za dolgo časa samozavest in jo nadomestil bodisi s sovraštvom, bodisi z oportunistom. Zmaterializiral je velik del slovenske družbe, ji vzel smisel za družino, pa tudi spoštovanje do življenja. Zdi se, kot da bi prikrivani genocid upravičil sistematične poboje še nerojenih Slovencev. Zaradi njegove nesrečne mednarodne politike po drugi svetovni vojni ni bilo mogoče urediti zamisli o Zedinjeni Sloveniji, čeprav smo imeli za to edinstveno priložnost. Gospodarski zastoj je morda najmanjša od nesreč, ki jih je prinesel komunizem, ker je Slovincem še vedno ostalo vsaj del nekdanje delavne morale. Pa tudi na tem področju bo preteklo veliko let, da dohitimo tiste narode, ki niso poskusili nad sabo komunističnih eksperimentov.

NEMCI IN ITALIJANI TEDAJ IN DANES

VPRAŠANJE: Mladina, ki bo brala tale članek, potrebuje pojasnitve. Ali je bil pojem „Nemci“ in „Italijani“ isti, kakršen prevladuje v svetu danes, po 45-50 letih?

ODGOVOR: Če govorimo o Italijanih in Nemcih, jih moramo imeti pred očmi, kot so bili in kar so predstavljali za nas v letih v prvi polovici tega stoletja. To so bili narodni sovražniki po definiciji. Podobno kot tudi Madžari. O tem ni nihče dvomil. Italijani so preganjali in uničevali naš narod, kot smo videli na Primorskem in na Goriškem. Nemci pa ne samo, kar so delali na Koroškem, ampak je bilo znano, da so hoteli razseliti in ponemčiti vso našo zemljo. Z eno besedo, o tem ni bilo nobenega dvoma, da takrat ni šlo za sosede, ampak za narodne sovražnike. Slovenski narod je bil ogrožen s treh strani. Mislim, da je bilo zelo malo Slovencev, ki bi o tem dvomili. Morda so bili izjeme nekateri, ki so šli v Nemčijo delat in so tam videli nemško blagostanje, ne pa nacistične prisile. Spomnim se kot otrok, da so nekateri delavci, ki so se vračali iz Nemčije, prišli navdušeni nad Hitlerjevim „redom“. S simpatijo so gledali predvsem na Hitlerjev nacionalni socializem nekateri levičarji, komunisti pa posebno po paktu Ribbentrop-Molo-

tov. Vendar to so bile izjeme, medtem ko je narod čutil v Nemcih, Italijanih in Madžarih takrat narodne sovražnike.

Istočasno pa smo se dobro zavedali, da mi sami v svetovnem konfliktu ne bom vsem sovražnikom kos. In zato je bila politika, ki so jo vodili predstavniki slovenskega naroda, v kolikor jih je ostalo v Sloveniji, da je treba vojno viхро preživeti. Uničenje slovenskega naroda je bila tedaj resnična in neposredna nevarnost.

Vidna pa je bila tudi razlika med nemško in italijansko taktiko. Nemška taktika je bila nevarnejša na kratko roko. Nemci bi v nekaj mesecih lahko vse Slovence razselili. Znano je, da je ta nevarnost resnično obstajala. Italijani so hoteli doseči isto, a z več časa. Hoteli so nas poitalijančiti. Politično vodstvo je vedelo, da je treba narod ohraniti in da mi ne bomo svetovne vojne ne okrajšali ne preusmerili. In to je bila v bistvu pravilna taktika. Drugi manjši narodi, kot npr. Danci, Holandci so delali isto. Mi, ki smo bili pa razkosani kar med tri okupatorje, smo bili še v večji nevarnosti. Tisti, ki so stvar postavili v drugo perspektivo, so bili komunisti. Njihovo geslo „žrtve morajo biti!“ ni bilo zamišljeno v slovensko korist.

To je bilo pred pol stoletja.

Danes se Evropa spreminja. Slovencem se nepričakovano ponuja ponovna možnost, da dosežemo notranjo in zunanjo svobodo ter suverenost v družbi enakopravnih evropskih narodov. Vendar napetosti v Evropi ne bo konec, le sredstva, s katerimi bomo morali vsi Slovenci braniti skupne narodne koristi, bodo v novih časih drugačna.

Pogovarjal se je Stane Snoj

Tiskovni sklad Karla Mauserja

Franci Markež (7. 10. 89)	800 avstralov
Aleksander Pirc (26. 11. 89)	122 „
Janez Dimnik (25. 2. 90)	10.000 „
Franci Markež (17. 3. 90)	1.500 „
Rudi Hirschegger (30. 3. 90)	2.000 „
Stane Grebenc (30. 3. 90)	500 „
Jože Markež (25. 3. 90)	1.500 „
Janez Grum (21. 2. 90)	50 USA dol.
Družina Mauser, v spomin na pok.	
Otmarja Mauserja	200 USA dol.

VSEM DAROVALCEM NAJLEPŠA HVALA!

Pogovor z nadškofom dr. Šuštarjem na ljubljanski televiziji

Poročilo iz Ljubljane

Ob vseh spremembah, ki jih doživljamo v zadnjem času, je bila v domovini brez dvoma najbolj pomembna in najbolj težko pričakovana pridobitev, priznanje božiča za splošen praznik in dela prost dan v Sloveniji. Gre za otipljiv dokaz, da se razmere v domovini spreminjajo na boljše.

Božič se je torej v letu 1989, po dolgoletnem uradnem ignoriranju, ko je bil iz javnosti popolnoma izrinjen, ko so se sredstva javnega obveščanja izogibala že sami omembi imena božiča, vrnil v slovensko javno življenje. Prve opazne spremembe v smeri vračanja k priznanju božiča smo doživeli že v letu 1988. Med drugimi nenavadnimi spremembami je Radio Ljubljana tega leta prvič po vojni prenašal polnočnico iz ljubljanske stolnice, ljubljanski nadškof pa je na sveti večer voščil božične praznike po ljubljanski televiziji. V preteklem letu 1989 se je vse to ponovilo, razen tega pa je ljubljanska televizija delno prenašala polnočnico iz Betlehema. (Ta prenos se je žal končal neposredno po pridigi). Še več. Ljubljanska televizija je dne 25. decembra 1989, ob 20.00, imela na sporedu celo pogovor nadškofa dr. Šuštarja z njenim sodelavcem Aleksandrom Čolnikom. Ta pogovor je bil ponovno na sporedu dne 26. decembra 1989, ob 15.30. Ker gre za korenito in nepričakovano spremembo v uradni politiki oblasti, saj sta tako radio kot televizija vsa povojna leta vztrajno odklanjala verske oddaje, je ta pogovor naletel v domovini na velik odmev. Zaradi pomembnosti dogodka, kakor tudi zanimivih tem, ki so se med pogovorom pojavile, ta pogovor za naše bralce v celoti prinašamo v izvirni obliki. Pogovor je bil napisan po magnetofonskem zapisu, vnešeni so le manjši popravki, da je besedilo bolj tekoče in primernejši za tisk. Pogovor je trajal 32 minut.

ČASNIKAR: Gospod nadškof, že takoj v začetku moram priznati, da sem bil v nemajhni zadregi zaradi naslavljanja. Lahko se vas naslavlja z izrazom „Vaša eminenca“ ali „Vaša prevzvišenost“. Sami ste bili zelo prijazni in ste predlagali za nagovor kar izraz „gospod nadškof“.

NADŠKOF: Tak nagovor je najbolj primeren in mislim, da je tudi najbolj preprost, hkrati pa pove, kaj moja služba je. Tudi za neposreden človeški stik je tak nagovor najbolj primeren.

Č.: Hvala vam, za te besede, obenem pa se vam zahvaljujem, da ste me sprejeli v tej lepi škofijski dvorani, tako, da smo nocoj pravzaprav vaši gostje.

N.: Dobrodošli pri nas.

Č.: V zadnjem času ste postali v javnosti zelo iskana oseba. Pojavili ste se na raznih večerih, npr. na štihovih večerih v hotelu Slon ali pa na Glasovi preji na Bledu. Vaši pogovori se natiskujejo v časnikih, razen tega

pa se tam pojavljajo tudi prispevki drugih duhovnikov. Nedavno tega je na Štíhových večerih sodeloval duhovnik, ki se ukvarja z magijo (to je bil salezijanec g. Mirko Žerjav, župnik na Rudniku pri Ljubljani; opomba zapisovalca). Ali to pomeni, da Cerkev vstopa v širši družbeni prostor in tudi v medijski prostor, ali je sedaj napočil trenutek sprave med Cerkvijo in sekularno oblastjo?

N.: Gotovo so ti nastopi znamenja sprememb in novih časov. Mislim, da gre za večje povpraševanje in za večje zanimanje za Cerkev in za to, kar Cerkev danes v javnem življenju lahko pove. Veseli smo, da imamo več možnosti, najbrž pa se je na obeh straneh pojavila večja odprtost enega napram drugemu. Ker nam je možnost dana, bi radi na raznih večerih, okroglih mizah ali pa preko radia in televizije povedali to, kaj bi Cerkev mogla prispevati v naši družbi, da bi bila pravi in enakovredni sodelavec pri graditvi boljše prihodnosti.

Č.: Ali lahko nadaljujete kar tukaj? Kaj je konkretno tisto, kar bi Cerkev lahko prispevala?

N.: Predvsem so to tiste etične vrednote, brez katerih pravega človeškega življenja, predvsem pa pravega sožitja, sploh ni. To čutimo vsi. Ljudem naj bi Cerkev vedno znova vlivala pogum. Če se ljudi pollašča obupanost ali malodušnost, je življenje zelo težko. Cerkev naj bi ljudi tudi vabila: pozabite na preteklost, odpustite drug drugemu, spravite se med seboj in iščite to, kar vas med seboj povezuje. Mislim, da je med nami kot ljudmi, med nami kot Slovenci, pa tudi med nami, ki iščemo vrednote, veliko več skupnega, kakor pa tistega, kar nas loči.

Č.: Bili ste imenovani, če je to sploh pravi izraz, oziroma izvoljeni za nadškofa in metropolita leta 1980.

N.: Pravilen izraz je „imenovan“, ker me imenuje papež. Škofija, oziroma moj prednik, to je bil nadškof Pogačnik, ima pravico predlagati tri kandidate, izmed katerih potem papež enega imenuje. Tako je prišlo do mojega imenovanja.

Č.: Takrat ste prišli iz Švice.

N.: Iz Švice sem priel že leta 1977 in to pravzaprav nepričakovano. V inozemstvo sem odšel že leta 1941 na študij, potem prišel v Švico in tam živel 27 let ter imel različne službe, tako da so v skladu z nekim medsebojnim dogovorom, tako v Ljubljani, kot tudi v Švici mislili, da bom v Švici ostal za stalno. Potem pa je prišlo do nenadne spremembe, tako da sem se v začetku leta 1977 vrnil v Ljubljano in leta 1980 je potem prišlo do imenovanja za ljubljanskega nadškofa.

Č.: Ali je to, da se vrnete v domovino, bila tudi vaša želja?

N.: To je dolgo bila moja želja, vendar za njeno uresničitev ni bilo veliko upanja. Ko sem to že preje poskušal, so se pojavile razne težave. Rekli so, da sem se zunaj najbrž bolje vživel, kot pa bi se v novih razmerah

doma. Vendar sem bil mnenja, če vsi drugi lahko živijo v teh razmerah, se bom tudi sam znašel. In to se je tudi posrečilo.

Č.: Kakšne razmere so bile takrat, v zdaj že daljnem letu 1980?

N.: V letu 1980, ko sem nastopil službo, so bile razmere že kolikor toliko urejene. To je predvsem zasluga mojega prednika nadškofa Pogačnika, tako da sem, kolikor morem presoditi, nastopil službo v sorazmerno ugodnih razmerah. Seveda je obstajala še cela vrsta nerešenih vprašanj ali kot smo navadno rekli, odprtih vprašanj. Vendar smo vedno znova poudarjali, da je na obeh straneh, to je na strani Cerkve, kakor tudi na strani predstavnikov družbe, pripravljenost, da bi v neposrednem medsebojnem dialogu, pa tudi v odprtosti reševati ta vprašanja, brez kakršnihkoli medsebojnih obtoževanj ter napetosti in našli čim boljše rešitev.

Č.: Ali se lahko nekoliko povrneva k vaši biografiji? Doma ste z Dolenjskega, iz okolice Trebnjega.

N.: Pravi Dolenjec sem. Trebnje spada takorekoč v srce Dolenjske, čeprav je metropola Dolenjske Novo mesto, ki je še posebno ponosno na to, da je tako starodavno mesto s proštjsko cerkvijo, ki bo v letu 1991 praznovala svojo petstoletnico. Še posebej so ponosni zaradi zgradbe in zaradi umetnostnih spomenikov. In tudi drugače je Novo mesto zelo prijazno mesto.

Č.: Ali je bila to, da ste postali duhovnik, vaša želja še iz otroštva?

N.: Želja je bila, da bi študiral. Takrat so bile hude razmere, rojen sem leta 1920 in bil sem star deset ali enajst let, ko se je pojavilo vprašanje ali grem študirat v gimnazijo ali pa ostanem doma na kmetiji. Doma smo imeli kmetijo. Da bi šel študirat, ni bilo veliko izgledov, ker so bile razmere težke. Potem se je pa vendarle posrečilo, da sem prišel v škofove zavode v šentvid nad Ljubljano in tam sem leta 1940 maturiral. Za duhovniški poklic sem se odločil malo pred maturo in potem vstopil v ljubljansko semenišče, pa že čez eno leto odšel na teološki študij v Rim.

Č.: To je znamenita Gregoriana?

N.: Res je. To je mednarodna univerza, kamor prihajajo študentje z vsega sveta. Stanoval sem v takoimenovanem kolegiju Germanicum, ki je tudi zelo znamenit zavod, kamor so prihajali predvsem študentje iz Nemčije in iz nekdanjih avstroogrskih dežel.

Č.: Kot nadškof imate pravico do svojega grba. Zgodba o vašem grbu in o nekaj časa trajajočem razmišljanju, kateri simboli bi bili zanj najprimernejši, je lepa. Zakaj ste se potem odločili za ta vaš grb? (Pri tem so gledalcem nadškofov grb tudi pokazali; opomba zapisovalca).

N.: Ker sem doma s kmetov, ker predstavlja ta grb pšenični klas, ki raste iz zemlje, in od tega klasja padajo v zemljo nova zrna, kar je znamenje življenja. Velikokrat sem hodil po naših žitnih poljih, ko je poganjalo žito, ko je zorelo, in tako mi je ta podoba življenja, ki raste in se množi, zelo blizu. Ima pa še svoj poseben biblični pomen, saj je v evangeliju sv. Janeza rečeno, če pšenično zrno ne pade v zemljo, ostane samo. Če pa pade v

zemljo, potem pa rodi in prinese obilen sad. In tudi to naj bi ta grb nekoliko pomenil. Zaupanje v obilen sad, ki se bo rodil iz nove rasti in novih zrn, ki padejo v zemljo.

Č.: Ali lahko spregovoriva še nekoliko o vašem položaju? Nadškof in metropolit pomeni, da ste vi najvišji dostojanstvenik slovenske Cerkve in vaša ingerenca pokriva celoten slovenski teritorij.

N.: Ne bi uporabljal izraza dostojanstvenik. Dejal bi: tisti, ki ima zadnjo odgovornost najprej za ljubljansko nadškofijo. Odkar obstaja Slovenska cerkvena pokrajina ali Slovenska cerkvena provinca, kot jo tudi imenujemo, spadata k tej cerkveni pokrajini tudi mariborska in koprška škofija. In v tem smislu ima metropolit, kot ga imenujejo v cerkvenem jeziku, tudi neko odgovornost za obe drugi škofiji. Predvsem gre tu za vprašanje povezovanja vseh treh škofij in tudi dogovarjanja, tako da bi imela cerkvena pokrajina, pokrajina kolikor toliko enotno vodstvo, vendar ne v smislu nekega ukazovanja in odločanja, marveč medsebojnega pogovarjanja.

Č.: Ali imate vtis, da je Cerkev zelo strogo hierarhično organizirana?

N.: Seveda je hierarhično organizirana, v kolikor je vidna kot družba. Predvsem je treba upoštevati, da je Cerkev za nas skrivnost vere, tako da je Kristus temelj Cerkve in tisti, ki ima v njej učiteljsko in vodstveno oblast. Vedno znova se moramo vračati h Kristusu na podlagi evangelija. Razen tega pa predstavlja Cerkev njena vodstvena struktura, ki jo doživljamo, to je s papežem na čelu, potem so to škofje, ki so odgovorni za delne Cerkve. Vsi skupaj tvorijo skupnost cerkvenega vodstva, ki prihaja najbolj do izraza na koncilu, npr. na zadnjem vatikanskem cerkvenem koncilu, in pa v medsebojni povezanosti škofov. V škofiji so potem duhovniki, najprej so to župniki in zatem kaplani, oboji so sodelavci škofa in skrbijo za dušno pastirstvo.

Č.: Ali bi se lahko reklo, da v Cerkvi vlada tudi nekakšen demokratičen centralizem, kot ga poznamo drugod?

N.: Morda je izraz „demokratičen centralizem“, če ga jemljemo iz političnega izrazoslovja, nekoliko neprimerna oznaka za skupnost, občestvo in občestvenost. Gotovo je, da smo pred Bogom na podlagi krsta vsi enaki. So pa nekateri iz te enakosti, ki izvira iz krsta, izbrani za posebno služenje, tako da je duhovniška služba, pa tudi služba škofa ali služba papeža, najprej služba služenja. Služi drugim na različne načine, tako da je vodstvena služba po cerkvenem pojmovanju drugačna kot po političnem ali gospodarskem. Seveda pa so danes, ko se Cerkev prilagaja družbenim razmeram, tudi v Cerkvi možne razne oblike, ki imajo močan vpliv v družbi. Te oblike so npr.: medsebojno dogovarjanje ali glasovanje o raznih stvareh. Veliko je stvari v Cerkvi, ki se lahko rešujejo na ta način. Nekatere stvari so pa take, da se o njih glaovati ne more. Ne more se jih tudi spreminjati, ker so božjepravne zadeve.

Č.: Ali ugovor vesti tudi eksistira v Cerkvii?

N.: Seveda obtaja, saj vest je končno tista zadnja instanca, na katero se mora vakdo sklicevati. Vendar kakršen koli ugovor proti Bogu ni mogoč. Pač pa je možen do vsake druge človeške avtoritete. Vendar mora tisti, ki ugovarja neki cerkveni avtoriteti, pa naj bo to papež, škof ali kdo drug, vedeti, kakšno odgovornost s tem sprejema na sebe in kako bo takrat, ko bo prišlo do zadnjega obračuna pred Bogom, ta svoj ugovor tudi utemeljil.

Č.: Zagovarjal se bo pred Bogom in ne pred svojim nadrejenim v Cerkvii.

N.: Pred obema. Pred svojim nadrejenim se mora zagovarjati v toliko, kolikor je ta v službeni strukturi njegov predstojnik, saj ima do njega dolžnost pokorščine in odprtosti sprejemanja. Vendar nad obema, t. j. nad predstojnikom in nad tistim, ki se z njim srečuje, ostaja Kristus, oziroma ostaja Bog sam.

Č.: Kakšna je vaša ocena o vernosti Slovencev? Koliko je med nami pravih vernikov?

N.: Vernost pomeni subjektivno prepričanje, pomeni osebno odločenost in to je zelo težko presojati, saj so kriteriji za vernost le nekateri znaki, kot npr. prejemanje zakramentov, obiskovanje maše, povezanost s Cerkvijo. Če danes pogledamo naš slovenski narod, ugotovimo, da se je vernost gotovo močno spremenila. To vkljub temu, da vedno znova doživljam še globoko in živo vernost. Odvisno je od znakov in od vrednosti, ki jo dajemo tem znakom, ki sem jih preje omenil, t. j. oblikovanja maše, obhajanja praznikov ali prejemanja zakramentov. V navadi je splošna opredelitev oziroma razdelitev Slovencev glede njih vernosti na tretjine. Pravijo tako: ena tretjina je še močno povezana s Cerkvijo. Deloma so to starejši, pa tudi med mladimi imamo take. Druga tretjina je nekako v sredini. So še povezani s Cerkvijo, vendar bolj rahlo. Včasih je ta povezava močnejša, drugič slabša, kar je odvisno od raznih zunanjih okoliščin. Je pa še tretja tretjina, ki se je najbrž res zelo oddaljila, od Cerkve nič ne ve, veliko njih niti ni krščenih ali pa ima iz teh ali onih razlogov do Cerkve in vere bolj odklonilno stališče. Tu naj omenim še, da razlikujemo med odnosom do Cerkve kot institucije in med odnosom do Boga. Marsikdo trdi, da je veren in da hoče ostati veren, kar zadeva njegovo neposredno razmerje do Boga, vendar pa s Cerkvijo ne najde pravega stika ali pravega odnosa.

Č.: In kako gledate na te ljudi?

N.: Radi bi jim prikazali Cerkev v pravi luči. Gotovo je, da je Cerkev velikokrat sama kriva, da jo ljudje napačno razumejo, saj tudi Cerkev obstaja iz ljudi in vsi ti niso enako verodostojni predstavniki Cerkve, pa naj gre tu za duhovnika ali za vernike. Ljudje najprej presojajo Cerkev po ljudeh in to po tistih, ki so Cerkev, zato najdejo tudi različne kritike, različna stališča in to tudi povedo. Radi bi videli, da bi bili kristjani čim boljši, da bi res vredno predstavljali Cerkev, da bi tisti, ki Cerkev iščejo, videli v

njej pravo bistvo, torej tisto, kar Bog hoče doseči s Cerkvijo, ne pa tisto, kar ljudje iz Cerkve naredimo.

Č.: Postavil bi vam tudi vprašanje, ki se je na vaših javnih nastopih pojavilo. Ljudje so vpraševali, kakšen je odnos Cerkve do komunistov, ali je član Zveze komunistov lahko veren, oziroma ali je vernik lahko član Zveze komunistov. Kakšno je vaše stališče do teh vprašanj?

N.: Predvsem je to odvisno od partije in od komunistov. Če ima partija tak program, ki je nezdržljiv s krščanskim prepričanjem, tu gre za vprašanje ateizma, za sodelovanje v Cerkvi, za prejemanje zakramentov, potem vernik, če to svoje osebno prepričanje resno jemlje, ne more biti član partije. To po njegovi vesti ni združljivo z njegovim prepričanjem. Možno je, da nekdo to nekoliko bolj široko razlaga ali išče neke izgovore, češ, nisem postal član partije iz svetovnonazorskih razlogov, ampak iz čisto drugih. Če pa bi imela partija tak nevtralen program, da bi ta sploh ne zadeval vprašanja ateizma in sodelovanje v veri, potem samo po sebi to ne bi bila ovira in bi tudi veren človek lahko bil član partije. Iz katerih razlogov bi se odločil za članstvo v partiji, konkretno pri nas ali pa kje drugje, bi to bila njegova osebna zadeva. Včasih je Cerkev, posebno v Italiji, formalno prepovedala članstvo v partiji, danes pa to prepušča odločitvi vsakega posameznika.

Č.: V sedanjem času se pojavljajo nove politične stranke. Tako imamo npr. tudi krščansko demokratsko stranko, ki je Cerkvi seveda najbližja. Kakšno stališče bo Cerkev sedaj zavzela do politične aktivnosti? Ali bo Cerkev to stranko podpirala?

N.: Najprej bi rad pojasnil, kaj naj razumemo pod besedo Cerkev. Če ljudje govorijo o Cerkvi, navadno mislijo predvsem na papeža, na škofe in na duhovnike. Vendar je posebno po drugem vatikanskem cerkvenem zboru treba razumeti Cerkev v veliko širšem pomenu. Cerkev je božje ljudstvo, to so vsi tisti, ki so se s krstom pridružili Cerkvi in hočejo živeti kot kristjani. Te imenujemo laike, čeprav je ta izraz nekoliko nejasen ali celo daje razloge za nesporazum. Tudi krščanski laiki so Cerkev in ti imajo ne samo pravico, marveč tudi dolžnost, da sodelujejo na političnem področju. V kateri stranki sodelujejo, to zavisi od njihovega osebnega odločanja. Gotovo obstaja stranka, ki poudarja etična načela, evangeljska načela ali vsaj teh načel ne zavrača, torej stranka, ki je kristjanom, pa tudi škofom in sploh hierarhični Cerkvi bližja, kakor pa tista, ki izrecno zavrača evangeljska ali krščanska načela. Vendar se Cerkev v smislu uradne Cerkve ne misli kakorkoli povezovali z eno ali drugo stranko. Naj ostanejo kristjani in laiki samostojni, saj upamo, da so dovolj zreli. Tudi drugi vatikanski koncil zelo poudarja, naj laiki v svoji odgovornosti razmišljajo, kako bodo sodelovali v tej ali oni stranki. Gotovo pa je, da ima Cerkev dolžnost, da opozarja na tiste etične vrednote in tista etična načela, ki sem jih že preje omenil in ki so za javno in tudi za politično življenje velikega pomena.

Č.: Gre torej samo za vsebinska priporočila, ne pa za neko direktno naročilo potencialnim volilecem.

N.: To bi ne prišlo v poštev, saj so izkušnje iz prejšnjih časov v tem oziru slabe. Danes so se razmere toliko spremenile, da se tudi laiki veliko bolj zavedajo svoje odgovornosti in svoje samostojnosti ter ne pričakujejo od Cerkve nekih konkretnih oziroma direktnih navodil ali smernic bodisi za volitve ali pa za to ali ono politično akcijo.

Č.: Kako bi označili odnos naše oziroma vaše Cerkve do drugih Cerkva v Jugoslaviji? Na primer do pravoslavne Cerkve, ki postaja zadnje čase politično zelo aktivna?

N.: Odnosi do pravoslavne Cerkve so bili skoraj do zadnjega zelo dobri. To se je pokazalo na raznih simpozijih in ob raznih osebnih obiskih. Sam sem pred nekaj leti v Beogradu obiskal patriarha Germana. Žal pa so se v zadnjem času ti odnosi res zelo poslabšali. To zaradi političnih razlogov, ki ste jih omenili. Naše iskreno prizadevanje je, da bi ločili politiko od vere in vernosti ter od ekumenskega sodelovanja. To sta v resnici dve popolnoma različni stvari. Nedvomno je pravoslavna Cerkev povezana s srbskim narodom prav tako, kakor je slovenska ali hrvaška Cerkev povezana s svojima narodoma. Vendar bi morali kot kristjani imeti toliko razumevanja drug za drugega in iskati vse možnosti, da bi tako nasprotovanje premagali. To je tudi moje edino upanje za prihodnost, ker vse drugo je zares žalostno.

Č.: V Jugoslaviji so tudi škofovske konference. Mislim, da je to hrvaška oziroma jugoslovanska škofovska konferenca. Kakšni so odnosi znotraj škofovskih konferenc?

N.: Katoliška Cerkev ima v Jugoslaviji že od prve svetovne vojne naprej svojo jugoslovansko škofovsko konferenco. Njeni člani so vsi jugoslovanski škofje. Posebnost jugoslovanskih škofij je v tem, da imajo veliko narodnosti, to so Hrvatje, Slovenci, Madžari, Albanci, Rusini. Vsi jugoslovanski škofje se snidemo dvakrat na leto na tako imenovano skupno zasedanje jugoslovanske škofovske konference. Razen tega pa imajo tudi posamezne pokrajine kot npr. Dalmacija in posebno še Slovenija, svoje pokrajinske škofovske konference. Naša slovenska je še posebno živa in posebno močna ter praktično vse stvari, ki zadevajo Cerkev na Slovenskem, urejamo v svoji slovenski pokrajinski škofovski konferenci. Smo pa slovenski škofje hkrati člani jugoslovanske škofovske konference.

Č.: Ali je v tej konferenci božji mir ali prihaja tudi do trenj?

N.: Na tej konferenci obravnavamo predvsem vprašanja, ki zadevajo Cerkev na Hrvaškem ali v drugih delih Jugoslavije. Gotovo je, da pridejo do izraza različna mnenja, posebno, ko gre za čisto konkretne primere, vendar nekih razlik v smislu nasprotovanja ni in tudi, ko smo pripravljali nekatere skupne dokumente ali izjave jugoslovanske škofovske konference, je bilo včasih tudi po daljšem razpravljanju mogoče priti do popolnega soglasja.

Č.: Slišal sem govornice, da obstaja načrt, da bi se slovenska škofovska konferenca odcepila od jugoslovanske. Ali je kaj na tem?

N.: Take govornice so bile neposredno po vojni. Danes ni nič na tem, ker bi radi ostali v jugoslovanski škofovski konferenci. Želim pa, da bi dosegli, da bi bila slovenska škofovska konferenca, ki jo za sedaj še imenujemo pokrajinska, tudi mednarodno priznana, ker bi s tem imeli nekatere možnosti za mednarodno sodelovanje, ki je za nas velikega pomena. Tako npr. za sodelovanje v Svetu evropskih konferenc. Trenutno je to vprašanje sicer rešeno, ker sem sam podpredsednik tega sveta. Potem pa tudi na nekaterih srečanjih v Rim in po posebno zaradi neposrednega komuniciranja, neposrednih stikov z Vatikanom. Sedaj poteka komuniciranje slovenske pokrajinske škofovske konference preko jugoslovanske. Dokumenti gredo preko tajništva in preko predsednika. Če pa bi imeli mednarodno priznano slovensko škofovsko konferenco, bi to bilo možno tudi v uradnem dopisovanju neposredno. Vendar imamo tega neposrednega dopisovanja in stika posebno s papežem že sedaj zelo veliko.

Č.: To pomeni, da bi za Slovence bila tudi njihova Cerkev eno okno v svet, da tako vstopijo v mednarodno prizorišče.

N.: Mislim, da to že je. To prav zaradi raznih okoliščin zadnjih let. Ravno v tem trenutku občutimo, kako doživljamo povezanost z drugimi Cerkvami po Evropi, posebno pa z različnimi škofovskimi konferencami. Seveda bi radi, da bi tega bilo še več, tako preko Teološke fakultete, kot tudi preko drugih naših ustanov in srečanj. Preko teh smo že precej odprti v Evropo in zadnji dve leti smo postali tudi precej bolj znani kakor prej.

Č.: Omenili ste Teološko fakulteto. Eden vaših naslovov je tudi: Veliki kancler Teološke fakultete. Kako ste zadovoljni s profilom slovenskega duhovništva? Ta gledanja so zelo različna. Nekateri ljudje gledajo na to zelo idealno, trdijo, da je slovenski duhovnik nadpovprečno izobražen. Obvlada filozofijo, sholastiko, teologijo, latinščino, morda še grščino in hebrejščino. Obenem pa ljudje opazajo, da vaški župnik zna latinščino komaj kaj boljše od srednješolca in da se ob svojih službenih zadevah ukvarja še z obdelovanjem vrta in barvanjem fasade. Kakšna je sedaj prava slika tega?

N.: Prava slika je zelo različna. Kakor povsod pri ljudeh, imamo duhovnike, ki so zelo izobraženi, ki so od teološke izobrazbe, ki so jo prejeli na fakulteti, vzeli veliko s seboj in se potem še zanimajo in to teološko izobrazbo poglobljajo. Imamo pa tudi take, ki so morda imeli težave že pri študiju, pa so vendar srečno končali in opravili vse izpite. Potem so veseli, če so lahko bolj v praktičnem delu, na primer v dušnopastirskem. So pa zopet taki, ki imajo še druge naloge in danes je za veliko duhovnikov nujna naloga, da delajo in pomagajo ali so rokodelci. Posebno velja to za popraviljanje cenkve ali župnišča. Mislim, da je, gledano v celoti, izobrazba slovenskih duhovnikov tudi v povojnem času še zares dobra. Kar zadeva znanje latinščine, je seveda to veliko manjše, saj samo nekateri znajo latinščino še iz

gimnazije, če so študirali na cerkvenih šolah. Drugi duhovniki poskušajo to nekoliko nadoknaditi. Grščino malokdo obvlada, hebrejščine pa se nekoliko priučijo zaradi svetega pisma. Močno pa se je spremenil program študija. Včasih je bila res teologija v sholastičnem pomenu, dogmatika najbolj uobmenben predmet. Danes pa je to sveto pismo. In zato želimo, da bi duhovniki dobili predvsem to, kar naj bi kasneje oznanjevali. Danes se zavedamo, pa čeprav je Teološka fakulteta znanstvena ustanova, da je poslanstvo Cerkve predvsem v oznanjevanju evangelija ljudem, ki ga komaj še poznajo ali pa bi ga radi slišali ali sprejeli na drugačen način kot pa nekdam.

Č.: Imam ogromno potencialnih tem za razgovor, vendar, ker je čas omejen, bi vam rad postavil še nekaj vprašanj, ki sem si jih zabeležil ob vaših javnih nastopih in ki jih ljudje vedno znova postavljajo. Kako je sedaj z obiskom papeža v Jugoslaviji?

N.: To vprašanje je res stalno na vrsti in kjerkoli se srečujemo, pa naj bo to pri nas ali drugod, postavijo to vprašanje. Vprašanje je zanimivo zato, ker je bilo že vse določeno za obisk. Določen je bil termin, datum in program. Potem se je pa zaradi različnih težav vse zopet odmaknilo in ko smo to stvar skušali razčistiti, je bilo z obeh strani ugotovljeno, da razmere še niso zrele. Trenutno je položaj najbrž res tak, da papežev obisk v normalnih oblikah, tak kot ga doživljamo v drugih deželah, ne bi bil mogoč ali vsaj zelo, zelo težaven, ker bi bilo treba poprej razčistiti nekatera povsem konkretna vprašanja. Gre za vprašanje odnosov Cerkva med seboj, to je pravoslavne in katoliške, pa tudi odnosov med raznimi narodi in narodnostmi. Če bi do papeževega obiska prišlo, naj bi ta obisk povezoval in ne razdvajal. In da bi do tega razdvajanja ne prišlo, sta se obe strani odločili, da naj bi obisk še nekoliko odložili. To je pravzaprav žalostno. Papež sam mi je, ko smo se prvič o tem pogovarjali, rekel: „Rad bi obiskal Jugoslavijo, saj je ta poleg Poljske edina država, kamor bi lahko prišel.“ Sedaj pa vidimo, da bo šel morda prej na Madžarsko, nekateri govorijo celo o Vzhodni Nemčiji, če ne celo v Sovjetsko zvezo, preden bo prišel v Jugoslavijo. Osebnostno mi je žal, da je temu tako. Kdaj bo do obiska prišlo, pa ne morem nič reči.

Č.: Eno od vprašanj, ki so zanimiva in ki je bilo z istimi besedami tudi že postavljeno, se glasi: Kaj bi naredila slovenska Cerkev, če bi bilo slovenske pomladi konec?

N.: Najprej bi živela in preživela zimo in zopet pričakovala naslednjo pomlad. V zgodovini je bilo vedno tako, da je Cerkev doživljala hude čase in zatem dočakala pomlad. Kakorkoli si to slovensko pomlad že razlagamo, če bi je bilo konec, bi Cerkev ne zočela upadati, marveč bi si rekla: Zopet prihajajo časi preizkušnje in zato je treba iskati novih poti in novih oblik. Mislim, da je ta volja za preživetjem, odločnost in pripravljenost v tej ali oni obliki nekaj, česar Cerkev ne sme nikdar pozabiti in nikdar postati temu naročilu nezvesta.

Č.: Slovenski narod je pravi zgodovinski čudež. To so vaše besede. Kaj ste z njimi mislili?

N.: Primerjam nekoliko zgodovino in narode, ki so bili večji in so imeli drugačno možnost, pa so izginili. Slovenski narod se je pa v svojem sorazmerno majhnem številu, pod tolikšnimi pritiski, brez vsake politične možnosti vsemu navkljub ohranil, se vedno bolj razvijal in se vedno bolj uveljavljal kot kulturni narod. To je zame res v pravem pomenu besede čudež. Človeško je to težko razumljivo in gotovo je po eni strani na delu, kot pravimo v krščanski teologiji, božja Previdnost, ki vodi ne samo usodo posameznega človeka, marveč tudi celotnih narodov. Po drugi strani pa je to gotovo tudi zasluga naših ljudi, ki so pošteno, s potrpljenjem, z veliko vero in z velikim zaupanjem preživljali hude čase, pa naj so to bili turški napadi, pritiski od drugod ali hude preizkušnje doma, pa so navkljub našli skoz vse te preizkušnje pot v prihodnost. In zato je danes za mene vse to, kar doživljamo, gotovo nekaj hudega in težkega, pa si vendarle pravim: Doživeli smo že hujše stvari, pa bomo tudi to preživeli.

Č.: Gospod nadškof, danes je božič. To je praznik, na katerega različni ljudje gledajo različno. Nekateri ga imajo za družinski praznik, drugi za praznik ljudskih tradicij. Vi ga gotovo imate predvsem za cerkveni praznik.

N.: Seveda ga imamo najprej za verski praznik, saj obhajamo rojstvo Jezusa Kristusa, odrešenika človeškega rodu, rojenega pred 1989. leti, čeprav datum ni čisto točen. Je pa božič po svoji vsebini tako bogat, da lahko vse tiste prvine, ki ste jih imenovali, in še marsikatero druge, dobivajo iz tega vira svojo življenjsko moč. Vsakomur bi rekel, naj praznuje božič kot mu to ustreza, pri tem pa naj skuša tudi iskati poti do vira, od kod vse to prihaja. Ta vir lahko išče v zgodovinskem razvoju, v umetnosti, v pesmih ali v kulturi. Šele na ta način bomo odkrili pravo bogastvo božiča.

Č.: Imate morda kakšno intimno željo ali misel, ki bi jo radi sedaj ob koncu tega razgovora povedali našim gledalcem?

N.: Morda bi izrazil to željo, da naj bi za božič vsakdo nekaj odkrival, nekaj več odkrival, odkrival nov svet. Ne samo ta svet, v katerem vsak dan živimo, marveč, da bi odkrival duhovni svet, svet duhovnih vrednot. In še nekaj. Da bi odkrival dobro v samem sebi. Prepričan sem, da je v človeku veliko več dobrega, kot pa včasih doživljamo sami zaradi vseh mogočih razočaranj in trpljenja. In da bi tudi v sočloveku, v drugem, odkrival dobro. Prepričan sem, da je tudi v ljudeh veliko dobrega. In če bi to in ne samo hudo, ne samo zlo, odkrivali v sebi in drugih, pa tudi v današnjem svetu, bi najbrž bili nekoliko bolj prijateljski drug do drugega, imeli bi večje spoštovanje in večjo ljubezen. Ob tem bi bilo življenje najbrž nekoliko lepše. Vsem bi zato zaželel, da bi jim božič prinesel upanje v nekoliko lepše življenje.

Č.: Tej želji se lahko pridružim tudi jaz. Gospod nadškof, za pogovor najlepša hvala.

N.: Prosim, tudi vam najboljše želje.

Venec morišč okrog Škofje Loke

Kot cela Slovenija, je tudi območje Škofje Loke posejano z vencem množičnih grobišč iz leta 1945. Tu bom opisal 4 lokacije.

- Dve grobišči sta ob potoku Zaplotnica pod Lovrenško goro.
- Eno grobišče je v Bodovljah.
- štiri množična grobišča so v Crngrobu.
- Eno grobišče je nad vasjo Pevno.

Ob tem moram takoj povedati, da to verjetno niso vsa grobišča okoli Škofje Loke, z dokaj površnim spraševanjem sem uspel odkriti le te lokacije. Nasploh je do natančnejših podatkov težko priti, saj so arhivi nedostopni, ljudje iz okolice grobišč pa tudi ne vedo veliko povedati, saj je takratna morija potekala skrbno organizirano in, kolikor se je pač dalo, prikrito. V večini primerov so likvidacije izvajali ponoči.

Zbirališče ujetnikov je bilo v škofjeloškem gradu. Tja so od maja naprej nagnetli ljudi zelo pestrega izvora. V grajske sobane so zapirali ljudi, ki so jih ujeli na Gorenjskem, največ domobranci, ki se niso umaknili na Koroško. Najštevilnejši pa so bili vrnjeni begunci iz Vetrinja, pri čemer gre predvsem za posadke gorenjskih domobrantskih postojank. Domobrancev je šlo skozi škofjeloški grad vsaj 900. Več sto je bilo ustašev; potem skupina banatskih folksdojčerjev (samo ženske in otroci), ki sicer niso bili tako strogo zastraženi, kot drugi. Med civilisti so bili tudi Kočeverjarji s Krškega polja, z družinami, vendar brez moških. Te so kasneje odpravili v taborišče Strnišče pri Ptuj, od tam pa so bili pregnani v Nemčijo. V gradu so se znašli tudi Italijani, ki so bili po kapitulaciji Italije po raznih posadkah na Primorskem oziroma so bili vojaki „savojske republike“. Bilo je tudi precej nemških vojakov, ki so jih iz gradu dajali kmetom za delo. Najbolj presemetljiva pa je skupina okrog 50 visokih madžarskih oficirjev (od majorja naprej, predvsem polkovniki), ki so jih zajeli nekje na tem območju, ko so se hoteli z avtomobili prebiti v Italijo. Šlo je za plemiče, ki so vlekli s sabo velike dragocenosti, v oblačilih iz najfinejšega blaga. Oznovska posadka jim je odvzela za cel predal zlatnine, še posebej ogromno zlatih ur. Kaj se je kasneje zgodilo s temi Madžari, nisem uspel ugotoviti.

Tisti, ki so bili pomorjeni na moriščih okrog Škofje Loke, so večinoma domobranci in ustaši.

Komandant na gradu Škofja Loka ter izvajalec likvidacij je bil knjojevec Alfonz Avbelj iz Kranja, ki je veljal za nepopisno surovega sadista. Med ujetniki je pustošil s svojim konjskim bičem. Komisar taborišča je bil Ivan Starec.

V grajskih sobanah se je gnetlo po 50 ljudi, ki so jih morali sobni starešine skrbno popisati. Največja sila je bila osredotočena tja, kjer so zbi-

rali osebe določene za morišče. To je bil kletni prostor okroglega stolpa. Tam sta takrat enemu knojevcu pripadali dve žrtvi.

Naj o takratnih dogodkih spregovorita dve priči. Najprej **Vencelj Dolenc**, eden od zdaj že legendarnih rešencev s komunističnih morišč v Sloveniji. Aprila 1944 se je pridružil škofjeloškim domobrancem, pri katerih je bil do 10. maja 1945, ko se je umaknil na Koroško. Kot večino, so tudi njega takrat vrnili v roke partizanom. Danes živi v Buenos Airesu.

Vencelj Dolenc: „Ko je prišla vrsta na nas, so nas Angleži iz Vetrinja prepeljali s kamioni na železniško postajo Podgorje (Maria Elend) ter preko Podrošče, Jesenic, Kranja v škofjo Loko... V mojem transportu preko tunela na Jesenice nas je bilo 2.500. Že na Jesenicah oziroma pred Jesenicami, kjer se je vlak ustavil, so iz prvih osebnih vagonov, ki so bili določeni za oficirje, pobrali ljudi, jih odvedli nekam nazaj proti tunelu in jih tam pobili.

V škofjeloški grad smo prispeli proti večeru. Vstopili smo pri spodnjih vratih, pri Jamniku, in nato šli po stopnicah v zgornje prostore. Ob straneh so stali partizani in udrihali po nas s puškinimi kopiti. Vrh stopnic, kjer smo morali čakati, se je prikazal **Drago Vraničar**, takratni škofjeloški župan in me s kopitom brzostrelke trikrat pobil do nezavesti. Bulo na glavi še sedaj hranim za spomin nanj. Nato me odvedejo v okroglo sobo grajskega stolpa, baje staro grajsko ječo, ki so ji sedaj rekli „bunker“. Že na poti tja so me neprestano pretepali. Ta pretep je trajal vso noč, ves naslednji dan, kakor tudi ponoči iz torca na sredo. V sredo 31. maja zjutraj pa so začeli klicati posameznike. Prvi je bil na vrsti **Jaka Klobovs**, bivši poveljnik škofjeloške domobranske postojanke. Čez kake pol ure sem bil na vrsti jaz. Takoj zunaj vrat smo zavili na levo po stopnicah do sobe, ki je bila na notranji strani povezana z oknom na stranišče, na zunanjo stran pa sta gledali dve veliki okni. Ko me sunejo v sobo, vidim Jaka Klobovsu stati v kotu. Prvi trenutek sem imel vtis, da je obešen. Bil je ves razbit, s pretrganimi ustnicami, nosnicami in ušesi. Roke je imel zvezane na hrbtu. Zvezali so tudi mene in šli iskat druge. Kmalu nas je bilo 48. Ta dan nas niso več pretepali. Pač pa so nas popisovali: priimek, ime, kaj si bil po činu... in vsemu dopisali še 10 do 15 zločinskih umorov. Ni se bilo treba podpisati. Pred večerom so nas tudi slikali.

Mislil sem na beg. Že prejšnjo noč sem sklenil, da pobegnem. To prepričanje, da moram pobegniti, me nikdar ni zapustilo. To pa vse od moje preddomobranske dobe, ko sem moral kar nekajkrat pobegniti, najprej od Nemcev, nato pa še nekajkrat od partizanov zaradi njihovih svinjarij. Zato sem tudi sedaj začel takoj organizirati vse potrebno. Drug drugega smo začeli odvezovati in si krepiti pretolčene in otrple roke. Kose vrvi, s katerimi smo bili zvezani, smo povezali skupaj in poskrili v zaboje z mivko, ki so ostali tam še od Nemcev. Tako smo imeli spleteni že dve vrvi, ki bi nam zadoščali za spust skozi okno na dvorišče. Načrt je bil: Dva se spustita na dvorišče, obračunata s stražarji, odpreta vrata sobe in bunkerja... in v hribe. Prosili smo Boga, da bi nam za noč poslal nevihto, dež, temo.

Nevihta se je kasneje res zliha, toda ta naš načrt je propadel. Prehiteli so nas Pod noč so nas pričeli odvajati po dva in dva na dvorišče. Najprej je šel Homcov Janez iz Žirov, poveljnik gorenjevaške domobranske posadke in še neki drugi gorenjevaščan. Nato brata Stanovnika, mežnarjeva iz Gaberške gore, nato jaz in Jožé Habjan, za mano Janez Volčjak iz moje vasi Virinmaše, pa Ivan Cvajnar iz Preske nato drugi.

Ko naju z Jožetom privedejo na dvorišče, so bili oni trije pari pred nama že povezani. Najprej so nama pregledali vezi na rokah. Potem so naju povezali tako, da so zavezali mojo desno roko nad komolcem z njegovo levo roko. Od onih treh parov pred nama so potegnili debelo vrv in nama zadrgnili roke nad zapestjem. Nato so se premaknili k parom za nama... in tako naprej. Ko je bila ta povezava končana, sta prišla dva partizana, vsak s svojim klopčičem žice. Prvemu uvijejo zunanjo roko nad komolcem, nato od tam na drugega, in tako naprej... vse. Najprej sem torej imel zadaj roke zvezane v zapestju, nato z Jožetom mojo desno in njegovo levo roko zvezano z žico nad komolcem, nato so od prednjega para potegnili še debelo vrv in zadrgnili najini roki nad zapestjem, končno pa so še mojo levo roko z žico, ki je držala od sprednjih treh in šla naprej za mano. Enako je bilo na drugi strani kolone.

Ko smo bili vsi tako dobro povezani in pod nadzorstvom vodje komunistov, ki je ostale vedno opominjal, da ne bi sabotirali, smo se premaknili k zunanjim grajskim vratom, od katerih drži pot na Poljansko cesto. Pa ni šlo lahko, ker smo se zaletavali in stopali drug po drugem. Šele na povelje „leva-desna“ smo se ustalili v korak. Že smo korakali proti Poljanski dolini. Začele so padati debele kaplje. Jaz pa sem začel z odvezavo rok. Pri tem mi je pomagal nožič, ki sem ga imel skritega pod podlago zadaj moje vojaške bluze. Najprej prerežem vrvico v zapestju in preščipnem tudi žico, s katero sva imela z Jožetom povezani roki. Dam nožič v žep in začnem rahljati zanko na vrvi, tako da bi lahko roko vsak hip potegnil ven. Tedaj je bilo treba misliti na rahljanje žice še na levi roki, kar je bil hujši problem, ker je ob meni korakal stražar Hčevov Ivan iz Svetja pri Medvodah in me večkrat obtipal. Le bližajoča nevihta mi je pomagala. Moram pojasniti še naslednje: Že v gradu, ko smo drug drugemu odvezovali roke, sem se jaz dal „zvezati“ tako, da mi je prijatelj zvezal eno roko tako, da je bil en konec vrvice dolg nekako 20 cm, drugi pa okoli 70 cm. V primeru namreč, da bi me dobili odvezanega, bi si lahko sam navil daljši konec vrvi okoli obeh rok. Pri pregledu bi moral zelo dobro pogledati, da bi ugotovil, da roki nista bili povezani, ampak samo poviti.

Ko smo torej bili morda že kak kilometer zunaj Škofje Loke, je padlo povelje: Stoj! Pregledovali so nam povezave. Nisem bil edini, ki je rahljal vezi. Večina jih je že bila zrahljana. Zato so jih povezali znova, največ z žico. Hitro sem si ovil daljši konec vrvi okoli rok in se z vso močjo trudil, da bi jo čim bolj napel. Ko stražar pride do mene in mi pregleda zavezo, ugotovi, da je vrvica napeta. Pa mi vseeno ni zaupal. Ponovno me je zvezal

z močnim jermenom. Toda, ko je to delal, sem vrstico nekoliko popustil — in v zapestju roke razširil. In ko je odšel, so roke bile že spet proste.

Že se je ulila ploha. Bliskalo se je in grmelo kot za sodni dan in lilo je, kot da se je pretrgal oblak. Prikorakamo do vojaške ceste, ki pelje na Blegoš in zavijemo nanjo. V hipu sem bil odločen! Kakšnih sto metrov naprej stoji med obema cestama Pahovcova hiša. Ta me bo ščitila na begu. Še malo naprej ta vojaška cesta zapelje v sotesko, ker se tudi na zunanji strani med obema cestama začne vzpenjati hrib (Lovrenška gora). Pohitim z odvezavo še leve roke... Že sem gotov, ko pade povelje: Stoj! V trenutku zavihtim žico čez glavo, udarim po partizanu Hčevovem Ivanu z vso močjo, kar mi je je še ostalo. Napnem vse sile, in skočim — hoteč v trenutku priti na varno za hišo, — pa padam, padam... in obležim v jarku, ki je tekel ob cesti. Nanj nisem pomislil, čeprav mi je bil kraj dobro poznan. Ko priletim na dno, se otipam, če sem si kaj zlomil. Ni bilo nič. Na cesti pa so zarezgetale brzostrelke, kot da so ponorele. Šele ko zaslišim povelje „Trije za njim!“, se pričnem plaziti po jarku mimo Pahovca. Čez poljansko cesto se spustim do Sore Poljanščice... jo prebredem... in na drugem bregu padem na kolena in se zahvalim Bogu za pomoč, za nevihto, brez katere bi bil beg skoraj nemogoč.

Na drugi strani pa so trije partizani, ki so jih poslali za menoj, svetili z žepnimi svetilkami — in... in više gori... na mestu, kjer sem pobegnil, so brzostrelke pele neskončno dolgo smrtno pesem... Nato še posamezni strelji iz pištole. In tišina...

Le dež je sedaj še pohlevno padal, in hladil umirajoča trupla gorenjskih domobrancev, katerih edini greh je bil, neizmerna ljubezen do slovenske domovine. Še štiri dni so jih pustili tam ležati.“

Tako Vencelj Dolenc.

Grobišče, kjer ležijo pobiti sotrpini Vencelja Dolenca, leži okoli 150 m naprej v grapi od prve serpentine ceste, ki vodi na Lubnik in Blegoš, ob potoku Zaplotnica pod Lovrenško goro. Tam sta dve grobišči, tik ob starem betonskem vodovodnem zajetju. Za ti dve grobišči je zanimivo, da sta označeni — domačini oz. svojci pač dobro vedo, kdo leži notri. Narejen je okvir iz kamenja, na obeh, nad tistim pa, ki leži nekaj metrov više, pa stoji celo nov lesen križ. Danes so na obeh grobiščih rože in sveče. Domačini povedo, da so škofjeloški policaji še pred dvema letoma hodili prinešeni križ na grobove odstranjevat. Danes ne več.

Na drugi strani doline, po kateri teče Poljanščica, južno nad vasjo Boddovlje, so domači partizani uporabili za množični grob kar svoj nekdanji bunker. V luknjo, ki leži strmo v grapi, so postrelili 24 domobrancev s črnega vrha in Sv. Ožbolta. Med njimi je Presečnikov, ki je imel na črnem vrhu mogočno kmetijo. Grobišče mi je pokazal Kožuhov oča (Eržišnikov po domače), ki je, kljub temu, da ima sedeminosemdeset križev na ramenih, zakoračil strmo nad svojo domačijo skozi sadovnjak v gozd, kjer je grobi-

šče. Takoj po zločinu je šel pogledat ter nad pomorjene zasadil lesen križ. Tega danes sicer več ni, ostala je le posedla kotanja v strmem bregu.

Naslednja množična grobišča so v samem Crngrobu, 4 km severno od škofje Loke, kraju, ki je bil do sedaj znan po mogočni romarski cerkvi. Tam so kakšnih 200 metrov jugozahodno od vasi, ob gozdni cesti, razvrščeni štirje množični grobovi. Čez dva je celo speljana današnja gozdna cesta. Prislunimo domačinki, ki je bila neposredna priča morije.

„Bilo je nekega popoldneva, med 20. in 25. majem, proti večeru, ko so jih z avtobusi pripeljali iz škofje Loke, baje iz barak... za Kamnitnikom. Najprej avtobus 40 žensk. Na Gmajni (tudi Smrečje ali Les) so jih izkrcali iz avtobusa, nato pa so jih gnali mimo naše hiše do mežnarije tik nad crngrobsko cerkvijo, kjer so jih zaprli. Za ženskami so pripeljali še okoli 70 moških. Vsi so imeli s sabo prtljago. Verjetno zato, da ne bi posumili, kam jih peljejo. Ženske so se na poti mimo naše hiše celo smejale. Moške so zaprli v mežnariji nad štalno, kjer je bila slama. Spodaj v štali so jih stlačili (štala je bila prazna, ker so se lastniki že umaknili na Koroško).

Ko so tako knojevci hodili ponje v ta prostor nad štalno, po trojico vsakič, so v nekem trenutku preostali ujetniki planili na enega izmed njih. Ostali so začeli skozi vrata besno streljati, tako da so obstrelili v nogo tudi svojega. Streljanje po ujetnikih je bilo tako močno, da se je vžgala slama. V vsesplošni zmedbi, streljanju, goreči slami, dimu, so nekateri ujetniki poskakali skozi okno iz prvega nadstropja, kjer pa so jih večinoma postrelili. Nekaj jih je zgoraj s slamo vred zgorelo. Enega so našli zgorelega ob dimniku na podstrešju.

Spremna beseda:

Vetrinjskim žrtvam ob lipi sprave v spomin

Po strelu v tilnik,
še zvezanih rok,
si zvrnil me v brezno,
moj brat, k tisočerim.

Ob Lipi sprave, ki je bila vsajena 11. maja na ljubljanskih Žalah in poganja neprijaznim vetrovom navkljub na jasi pri prehodu iz starih Žal na nove, kjer smo se lansko leto na Dan mrtvih javno spomnili vseh žrtev stalinizma in naših zmot, vseh nekrivih in krivih, ki počivajo v nezaznamovanih grobovih in grobiščih po slovenski zemlji in drugod, bo v torek 27. junija 1989 ob 11. uri skromna žalna slovesnost. Posvečena bo tisočem naših sonarodnjakov, domobrancem, njihovim svojcem, somišljenikom in drugim, ki so bili v maju 1945 v Vetrinju na Koroškem izročeni našim oblastem in

na svoji (naši in njihovi) zemlji mučeni in pobiti v imenu neomejene Moči, ki je s tem dejanjem zapostavila človečnost, temeljno etično načelo.

Spomin na najbolj tragične dni v vsej naši zgodovini dolgujemo Slovenci tudi sebi in človeški civilizaciji, tudi tistim našim ljudem, ki so zaradi pobitih svojcev desetletja bili zapostavljeni in onim, ki so v strahu pred boljševidističnim moščevanjem zapustili rodno grudo, in še zlasti mlademu rodu, ki iz učbenikov zgodovine izve premalo, da bi mogel spoznati, česa se mora varovati, da se narodova tragedija ne bo ponovila nikdar.

Ljubljana v maju 1989.

Skupina nekdanjih borcev NOV in kulturnih delavcev

Stanislav Klep, Kranj

Viktor Blažič, Ljubljana

To obvestilo je bilo priobčeno v začetku junija letos v Ljubljanskem dnevniku Delu, Gorenjskem glasu in Družini dovolj zgodaj, da so mogli tudi nasprotniki napovedane žalne slovesnosti zastaviti svojo besedo. Proslavi je v imenu borčevske organizacije Mesta Ljubljane nasprotoval njen predsednik s svojim prispevkom v Delu, borčevske organizacije gorenjskih občin pa so proti njej nastopile v svojem odprtem pismu v Gorenjskem glasu dne 27. junija letos. Kritiko slednjih, ki so jo naslovili name, sem zavrnil z javnim pismom v Gorenjskem glasu 11. julija letos, novemu pa zaradi pomanjkanja kulture v pismu, nisem odgovoril.

Slovesnosti se je udeležilo okoli 3000 ljudi. V večini so bile sivolase žene, bržkone žene ali sestre pobitih, ki so prišle iz Dolenjske in Notranjske. Bilo je tudi malo število nekdanjih borcev NOV, največ pa seveda tistih, ki jim je kruti čas storil krivico.

Kazalo je, da bo proslavo preprečila nevihta, ki so jo ob 17. uri napovedali črni oblaki z bliski in grmenjem. Toda nevihte ni bilo. Kakor da bi ga poslalo nebo namesto častnih salv iz topov in v potrditev resnice, tu izrečene po 44 letih molčanja in skrivanja solza, je grmenje spremljalo vso prireditev.

Največji prispevek k njenemu pomenu so dali prvaki slovenske poezije in ostali kulturni delavci.

Pričujoči tonski zapis, ki ga vam nudimo v poslušanje, ni v ničemer popravljan. Ker slovesnost ni bila v vsem načrtovana in ni bilo napovedovalca sporeda, to pot zapis s tem dopolnjujemo.

Začela se je z vojaško pogrebno himno Tišina, ki jo je na zavidljivi umetniški ravni izvedel Tone Zupanc. Ob zvenih Tišine sta k Lipi sprave na simbolni grob Zora Trampuž in Ivo Žajdela položila venec, ki ga je iz zamejstva poslal Vinko Levstik. Na njem je pisalo: Slovenija v svetu — 1945-1989 — Vetrinjskim žrtvam. Množica je nato h grobu prinašala cvetje in zamigljali so plamenčki stoterih svečk.

Uvodni govor, ki je v zamejskih političnih krogih izzval tudi kritiko, sem imel podpisani. Nato je spregovoril Tone Pavček, slovenski pesnik in

politik. Pretresljiva je bila njegova umetniška beseda Sredi grobov in sredi smrti, globoko čuteča njegova Pesem o spreminjanju, ki jo je sam recitiral. Spored je nadaljevala gledališka igralka Jerica Mrzel z deklamacijo Kajuhovih pesmi Samo milijon nas je in Dan mrtvih. Slavko Cerjak, gledališki igravec, je potem izrecitiral Balantičevo pesem Tam pokopališče je na hribu, nakar je nastopil pesnik Veno Taufer s svojo pesmijo Mrtvaška kost, ki je nastala, kot je poudaril, na sodobni (žalostni) slovenski zgodovinski izkušnji.

Nato je o pomenu komemoracije in o potrebi po katarzi govoril Viktor Blažič. Po njem je gledališki igravec Miha Cenc prebral iz Kocbekove novele Črna orhideja odlomek o uboju Katarine.

Sledila je pesem v prozi Ozka jama, pesem o jami, ki jo je med vojno uporabljala posebna služba za namene, ki živčim ježijo lase. Prebral jo je avtor sam pesnik Dane Zajc.

Pesem Mateja Bora O koliko noči je deklamiral Slavko Cerjak, Jerica Mrzel pa nato pesem Staneta Pevca Dva brata. Pismo-pogovor z ubitim očetom je prebrala avtorica Martina Zajc. Pesem Lipa zelenela je, ki smo jo nato zapeli vsi navzoči, je vodila Jerica Mrzel. Potem ko smo spomin na Vetrinjske žrtve počastili še z enominutnim molkom, se je proslava nadaljevala s cerkvenimi Marijinimi pesmimi. Zaključili smo jo z mašo v pokopališki cerkvi, ki pa vse množice ni mogla sprejeti.

Vsem imenovanim, zlasti kulturnim delavcem, ki so na proslavi sodelovali, iskrena hvala. Seveda hvala tudi vsem ki so se proslave udeležili. Pri organizaciji je sodeloval tudi Zdenko Zavadlav, tehnično izvedbo pa je imel na skrbi Stane Vizjak, ki je oskrbel tudi ta zvočni zapis.

Organizatorji ocenjujemo, da je slovenska javnost to žalno slovesnost sprejela kot izraz spoštovanja do etičnih vrednot, ki so dolga leta venele...

Tudi slovensko politično razumništvo v zamejstvu je slovesnost potrdilo kot akt sprave. Nekateri pa so del mojega govora v oceni, da se „nasprotni tabor ne more čisto otresti odgovornosti, da je v vojni sprejel sovražnikov meč in je s tem vtisnil težko izbrisljiv madež na slovenski prapor in slovensko zgodovino“ in da „je v tem zagotovo krivda nasprotne strani pred slovenskim narodom kot celoto“ odklonili (dr. Peter Urbanc). Vsem tem sem dolžan opravičilo in pojasnilo.

Ocena, ki sem jo v svojem govoru navedel, je splošna, prevladujoča. Te splošne ocene nisem mogel obiti, čeprav je lahko krivična in je po mojem — krivična. Pazljiv poslušalec bi mogel ugotoviti, da nisem trdil, da gre za neizbrisljiv madež, marveč za težko izbrisljiv madež, kar pa ni zločin in ne izdajstvo, ko se upošteva mednarodna pravila in dejstvo, da antikomunisti za preživetje niso imeli druge izbire. Do tega prepričanja sem prišel tudi sam potem, ko sem sprejel interpretacijo dokumentov revolucije (govori in korespondenca partijskih voditeljev), ki jih je objavila v Novi reviji Spomenka Hribar, in tem dodal še nekaj svojih spoznanj iz drugih virov.

Ljubljana, jeseni 1989

Stanislav Klep

Pripis Vestnikovega urednika: zgoraj objavljene so spremne besede h kaseti, ki je izšla kmalu po spominskem srečanju ob lipi sprave na ljubljanskih žalah. Uredniku je to kaseto nemudoma poslal v dar, z izpostave svobodnih Slovencev v italijanski Gorici, vsem znani nekdanji domobranec in Vestnikov zvesti sodelavec, g. Vinko Levstik. Za ta ganljivi dar najlepša mu hvala.

Stanislava Klepa govor ob tisti priliki je v svoji oceni o tem srečanju dr. Peter Urbanc resda negativno ocenil, ko je zapisal med drugim tudi tole: „V tem prelepem duhovnem aktu porajajoče se slovenske civilizacije (še ne sprave!) pa je strašno motila Klepova opazka o 'madežu tujega orožja'." In potem pridene dr. Urbanc: „V čast gospodu Klepu je, da je to svojo misel že kmalu nato sam označil za krivično oceno.“

Dr. Peter Urbanc se v istem komentarju tudi sprašuje, v koliko se opraviči prisotnost na takih komemoracijah g. Viktorja B'aziča, poznanega po svoji ostri kritiki domobranstva, katere še vedno istoveti z izdajalci in katerim je enostavno prisodil zločinsko namero, da bi tudi oni po vojski pobili vse partizane, ko bi se zmaga nagnila na njihovo stran.

Glede na očitek „madež tujega orožja“, ki se ponavlja, kot da bi to bilo eno bistvenih vprašanj tiste krvave revolucije in ga nepresodni poslušavci in braveci kot takega sprejemajo, velja samo pripomniti: ali ni res poglobitnega pomena vedeti ZAKAJ, ČEMU in KAKO se je kdo boril, ne pa odkod in kakšne znamke je orožje dobil. In če se prav spominjamo, ali ni „OF“ dobila vagonške pošiljke italijanskega orožja za pobijanje bratov po krvi?

Še to: Klepovo spremno besedo ponatiskujemo iz lističa, ki je bil dodan omenjeni kaseti. Ker pa je bil tekst pomanjkljivo odtisnjen, smo morali zadnje besede v vsaki vrstici po logiki ali po posluhu restavrirati. Domišljamo si, da smo v glavnem zadeli, za morebitne pogrške se pa opravičujemo — Ured.

O težavah slovenske obveščevalne službe

Tudi kritika in samokritika

Z velikim (demokratskim oz. pluralističnim) presenečenjem sem poslušal televizijska poročila in prebral v Delu 12. decembra 1989 članek „Čudni odgovori delegatu“. Vtem članku poročajo o zasedanju slovenske skupščine ter o pisemnih odgovorih našega slovenskega vodilnega policaja na vprašanja Zorana Thalerja, delegata ZSMS, o vlogi in delovanju policije v dneh pred „procesom četverice“. Poslušal, predvsem pa sem čbral, da so enega izmed četverice „nadzorovali“ kot „zvezo“ zaradi „nadzora“ nad sedaj že znamenitim emigrantom Vinkom Levstikom iz (stare) Gorice. Prebral sem, da je imenovani „pod nadzorom zaradi aktivne vloge v slovenski politični emigraciji in zaradi povezanosti s tujimi obveščevalnimi službami“.

To se pravi, da je ta nesrečnež, slovenski emigrant, bivši partizan in domobranec, bivajoč v stari Gorici, tudi verjetno italijanski državljani, po neuspelem dokazovanju v zapisih ljubiteljskega zgodovinarja Toneta Kebeta „vojni zločinec“, nadzorovan od naše slovenske policije. Le-ta sicer po zadnjih prizadevanjih proti neostalinističnim nacionalističnim mitingaškim posegom v našo deželo ter po zanikanju „jugoslovanskih“ pravilnikov in navodil o dolžnostih policije postaja vedno bolj demokratično pluralistična, za kar je potrebno dati vse priznanje njenemu vodji in drugim.

Zato sem zaprepaščen in ne razumem v današnjem času pohoda v Evropo njenega „nadzora“ naše emigracije in njenih članov tujih državljanov ter „zvez“ s to emigracijo iz moje dežele. Lepo je sicer, da se prvič slovenska emigracija ni imenovala „sovražna“, kar je bilo do sedaj navada, ter da se ji ni pripisovalo kakšno „sovražno dejanje“ po vzorcu ljubiteljske zgodovinarke Milice Strgarjeve. Saj smo se vsi skupaj zgražali nad delovanjem srbske obveščevalne službe v Bosni. Sedaj pa vidimo, da se naša slovenska obveščevalna služba vmešuje resda ne v druge republike Jugoslavije, ampak celo v republiko Italijo in republiko Argentino ter njune državljane. Kje je tu prava mera? To se pravi, ena za narode v socializmu, druga pa za narode v kapitalizmu! Kje je tu pot v Evropo?

Čudno, da pa nič ne slišimo o Maksu Winklerju, nekdanj visokem funkcionarju slovenske policije, enem izmed slovenskih gojencev policijske akademije Djerdjinskega v Moskvi, med katerega zasliševanji je preminul osumljeni dachauec predvojni komunist Janez Perenič. Med informbirojem je pobegnil, bil izgleda resda „povezan“ s tujimi obveščevalnimi službami, pa se po zatočišču v Kanadi menda sedaj sprehaja nekje ob naši zahodni meji na Primorskem. Prav tako me čudi v zadnjem času dovoljeno obiskovanje domovine Ljuba Sirca, čeprav ga je še ne dolgo tega Mitja Ribičič proglaševal za vojnega zločinca. Ali je vse to samo zaradi „obveščevalne kontrole“ naših emigrantov ter zaradi znižanja stroškov obveščevalne službe pri kontroli v domovini in bližnjem zamejstvu?

Kot nekdanji pripadnik zvezne obveščevalne službe sem zgrožen nad tem, da tudi v naši demokratični pluralistični evropsko stremeči Sloveniji izvajamo tak način „nadzora“ nad svojimi državljani in vmešavanje v notranje zadeve evropskih in ameriških demokratičnih držav. Mislil sem, da je tisto naše delovanje iz leta 1946, ko smo se zaradi našega „socialistično zmagovalskega prestiža“ obveščevalno vmešavali v zadeve vseh, tako vzhodnih „ljudsko republiških“ kakor tudi zahodnih kapitalističnih „ljudsko odporiških“ držav, že preseženo. Na žalost vidim, da še ni.

Ubogih davkoplačevalci, z menoj vred! Saj plačujemo za vse to, tudi za obveščevalno službo!

To je bila kritika, sedaj pa še samokritika, kot je bil običaj pri predvojnih skojevcih in medvojnih partijcih! Pa tudi zato, da prihranim stroške naši obveščevalni službi.

Tistega „agenta tuje obveščevalne službe“ in emigranta poznam že strašno dolgo. Takrat, ko so se odprle meje proti zahodu, kamor smo začeli voziti prve turiste, smo prenočevali v Rimu vedno v najcenejšem penzionu Bled. Tam sem ga tudi spoznal. Šele čez nekaj let so nam, vodičem, policajji pri zaslišanjih z vsakega povratka iz tujine, prepovedali prenočevanje tam, češ, da je „sovražnik slovenskega naroda“. Ni pa bil istočasno „sovražnik slovenskega naroda“ lastnik hotela v Trstu, bivši fašist in Mussolinijev squadrist, kjer smo tudi prenočevali.

Potem, ko sem v Novi reviji objavil nekaj o mojih „socialističnih“ zaporih, kar sem pisal med svojo boleznijo v bolnišnicah v Ljubljani, mi je ta „agent tuje obveščevalne službe“ ponudil dobavo pri nas nedosegljivih zdravil. Niti krajevna Zveza borca, še manj pa skupnost borcev bivših policajev se me ni spomnila. Zaradi tega sem ga tudi v Gorici obiskal. Po vsem tem napisanem je to, izgleda, moj veliki „socialistični obveščevalni greh“. Zato ga v samokritiki kot nekdaši, še vedno „boljševistično“ zastrupljeni skojevec, raje priznam, kot pa da bi svojim sodržavljanom davkoplačevalcem povzročal dodatne stroške zaradi morebitnega „nadzora“.

Bog mi ne bo, kvečjemu boljševiki s svojo obveščevalno službo vred, „ki sestopajo z oblasti“, mi moj „greh“ lahko odpustijo!
Ljubljana, 14. decembra 1989

Zdenko Zavadlav

Ivo Žajdela in NUK (Narodna univerzitetna knjižnica)

Pogumni in mladi slovenski časnikar, kateremu marksistična indoktrinacija ni zatemnila uma in ne zlomila hrbtenice, se je moral spoprijemati tudi z uslužbenci na NUK-i. Kako, razberemo iz pisma, ki ga je Delo od 31. marca 1990 objavilo v Poštnem predalu 29:

„Ker me je Rozina švent iz Narodne in univerzitetne knjižnice Ljubljani v Delu 24. marca tako (ne)spretno vpletla v svoje izvajanje, sem bralcem dolžan dodati še svoje izkušnje, tako da bo slika popolnejša.

Ker Rozina švent iz NUK v svojem tekstu govori o (mojem) „otročkem izzivu“, pač moram ugotoviti, da je bil svojevrsten otroški izziv tudi z njene strani, ko me je leta 1987 iz Nukovega „D fonda“ poslala naravnost na republiški sekretariat za notranje zadeve, češ naj mi tam dajo „dovoljenje“, če hočem v NUK brati slovensko emigrantsko literaturo; potem pa naj s tistim „dovoljenjem“ pridem nazaj k njej, pa mi bo dala v branje kakšno emigrantsko knjigo ali revijo.

Pa poglejmo, kaj sem doživel, ko me je Rozina švent v NUK postavila pred zid z izbiro, ali grem po „dovoljenje“ na RSNZ ali pa ne bom dobil v branje nobene publikacije slovenske politične emigracije.

„Naivno“ sem torej šel naravnost v „Slavijo“, kjer so prostori famozne RSNZ (glave NUK?).

Tam pred vratarjem sploh nisem vedel, na koga se naj obrnem, zato sem se v tisti situaciji moral znajti z opisovanjem, kaj pravzaprav hočem. Vrtar me je nato postavil v sprejemno sobo, kjer sem po kakšnih 15 minutah dočkal nekega možakarja. Predstavil se ni, vprašati pa ga takrat tudi nisem upal, kako se piše. Bil je „neznanec“ ali, z drugimi besedami, oblast, ki ji povrh še celo moram biti hvaležen, da se sploh pogovarja z mano. Sledilo je kar podrobno spraševanje, kdo sem in zakaj se zanimam za to literaturo. Na koncu se mi je „neznanec“ za iskrene in pohlevne odgovore celo „odkupil“ z izrecno obljubo, da bom „potrdilo“ ali „dovoljenje“ za uporabo emigrantske literature v NUK dobil po pošti. Takrat sem namreč še stanoval v oddaljenem Ljutomeru. Tako sem moral dati tudi vse svoje osebne podatke.

„Dovoljenja“ iz RSNZ (seveda) nikoli nisem dobil. NUK in RSNZ sta družno dosegla svoj namen. Zato naj Rozini švent vsaj sedaj, tri leta kasneje, povem, zakaj me v NUK ni bilo nikoli več. Čutil sem se človeško ponižanega takrat in čutim se tako še danes, da si takšna institucija posebnega nacionalnega pomena, kot je NUK, privoščiti takšen odnos do svojih strank, da tako represivno in neodgovorno ravna z njimi.

Če Rozina švent še poudarja, da sem bil v večletnem razdobju v (njem) „D fondu“ edina izjema, ki ji niso dali literature, naj raje pove, zakaj sem bil edina izjema? Naj pove raje resnico — da NUK s svojo represivno politiko do emigrantske literature naravnost odganja morebitne zainteresirane stranke, da bi hodile prebirat tja publikacije, ki se do sedaj v Sloveniji niso mogle kupiti. Ljudje, ki hodijo tja študirat emigrantsko literaturo v študijske namene s posebnim dovolilnicami, me tu ne zanimajo. Govorim o ljudeh, ki bi to literaturo hoteli brati zaradi osebnega zanimanja. Takšen sem namreč bil jaz, „edina izjema“, kot pravi Rozina švent, pa še to „edino izjemo“ je morala takrat nagnati na RSNZ, pred vrata postave, ki se niso odprla.

Ali ni prav ta njen način obravnavanja gosta za Narodno in univerzitetno knjižnico skrajno sramoten in ponižujoč?

Za povrh pa gre Rozina švent iz NUK celo v javnost vsa začudena ob mojem informiranju javnosti, da se Svobodna Slovenija prodaja — končno — pred Prešernovim spomenikom. Očita mi tudi gesto, da sem dal na police čitalnice v Mestni knjižnici v Ljubljani zadnja dva letnika časopisov Svobodne Slovenije in Slovenske države. Kako naj drugače razumem njeno grozeče vprašanje, ki ga je zapisala v Delu: „Ali ima Mestna knjižnica takšno odločbo?“ Namreč „odločbo“, s katero bi Zvezni sekretariat za notranje zadeve, uprava za upravne zadeve v Beogradu dovolil posedovanje glavnega slovenskega časopisa iz Buenos Airesa.

Drugega komentarja k temu ni vredno dodati kot — sramota!

Sedaj, več let kasneje celo preberem v Delu točne (policijske) datume mojega obiska v NUK, in ne le to, celo točen spisek publikacij, ki sem jih

tam bral. Če me je Rozina švent v „D fondu“ NUK uspela tako natančno popisati — za kakšno uporabo neki, pa ja ne za kakšne težke statistike? — potem me res nima za povrh nobene pravice še žaliti, češ da „otroško izzivam“ in da bi rad postal celo „junak našega časa“. Ker je neokusno.

Zato sprašujem vodilne iz NUK, kdaj bodo nehali z diskriminacijo pomembnega dela Slovencev in policijski „D fond“ ukiniti, tako da bo literatura iz njega šla na „normalne“ police?

Ivo Žajdela, Ljubljana

Ne v Teharju, še manj v Teharjih, ampak v TeharjAh!

TEHARJE so o prav gotovo postale za tisoče Slovencev — da rečemo s Prešernom — „kraj nesrečnega spomina“, kjer jim je „gorje biló rojeno, ki se povedati ne da z močjo nobeno!“

Upravičeno je torej že dolgoletno omenjanje tega kraja v zdomskih knjigah, listih in revijah, višek zanimanja pa je kraj dosegel na domovinskem javnem pozorišču s pozornim, a toliko bolj presenetljivim objavljanjem grozotnih zgodb izpred 45-ih let, ki so imele za prizorišče to nekaj romantično in idilično vas oziroma trg.

Tale zapis se lahko zdi banalen vpričo vse tiste tragike, ki nam stopi pred oči že s samo omembo tega imena, vendarle se nam zdi potrebno — prav zaradi tako pogoste rabe in tudi z vidika nekakšnega pietetnega spoštovanja — da opozorimo na pravilno izgovarjavo in pisavo tega množinskega samostalnika, ženskega spola.

V naslovu samem smo torej zapisali njega pravilno rabo.

Čeprav naša varianta (od treh poznanih) ni podprta s poklicno avtoriteto, ker nismo ne lingvisti in ne slovenisti, smo vendarle prepričani, da je ta raba edinole* pravilna, saj je posplošena v tolikih krajevnih imenih na Slovenskem. Kako pa naj drugače rečemo, če ne kot takole na primer:

V Teharjah, na Brezjah, v Lescah, na Jesenicah, v Gunceljah ali Medvodah, na Vikrc̄ah, v Vodcah in Cerkljah, v Gameljnah in Vižmarjah, Dravljah in Žapužah. Tudi v Trbovljah; pa še Kozarje, Brežice, Srebrje, Pieterje, Lašče, Višarje in še marsikateri drugi kraj se po taki starodavni navadi zgleduje.

Morda bi koga zavedla imena kot so npr. Kočevje, Zagorje, Polje, Grosuplje in Javorje — da bi tvegala in rekel, da so se takrat v Teharju črne pošasti sprostile, vendar za govor o Teharjih, ne bo mogel dobiti opravičila!

Aleš Gošar

* VESTNIK že leta in leta dosledno uporablja to obliko.

Kdo je kdo in kje je kdo?

DNEVNIK DEMOKRACIJA

Ustanovitelji: France Bučar, Janez Janša, Ivan Oman, Tomaž Pisanski, Hubert Požarnik, Dimitrij Rupel, Laura Štraus, Veno Taufer, Ivo Urbančič, Peter Volasko. **Izdajatelj:** Magellan d. o. o., Ljubljana. **Direktor Magellan d. o. o.:** Bojan Korsika. **Uredništvo:** Janez Janša, glavni urednik; Igor Bavčar, odgovorni urednik; Laura Štraus, pomočnica gl. in odg. urednika; Peter Jamnikar, Lojze Peterle, dr. Ljubo Sirc, Spomenka Hribar, dr. Katja Boh, Viktor Blažič, Tomaž Toporišič, dr. Dušan Keber, dr. Jože Pučnik, Vida Pipan Volaj, Marko Jenšterle, dr. Franc Zagožen, dr. Janez Jerovšek, fotografija: Borut Krajnc. **Naslov uredništva:** Demokracija, Parmova 41, 61000 Ljubljana. **Informacije in sporočila:** pokličite nas po telefonskih številkah (061) n. c. 312-988, 319-870 ali pa pošljite sporočilo po telefaksu, številka (061) 328-887. **Nenaročenih rokopisov ne vračamo.** „Demokracija“ je oproščena temeljnega davka na promet po sklepu št. 23-89 od 24. 5. 1989. **Tisk:** Tiskarna ČGP Delo, Ljubljana.

MILAN KUČAN — novi predsednik predsedstva. — Kot je bilo pričakovati iz predhodnih povpraševanj javnega mnenja, je režimska politika uspela prepričati slovenske volivce, ki so se odločili v drugem krogu predsedniških volitev za Milana Kučana.

Žal naši rojaki niso upoštevali dejstva, da je izvoljeni eksponent diktatorskega režima, ki je vsestransko opustošil vsa področja narodnega bitja in žitja. Po 40-letni indoktrinaciji preprosti državljan res še ne ve, kaj početi s svobodo.

Milana Kučana je še pred prvimi volitvami dokaj verno predstavil v Demokraciji od 30. januarja letos Mitja Podgornik iz Ljubljane in menimo, da ne bo odveč, če s tistim kratkim „curriculum vitae“ seznanimo naše bravce:

Naša „objektivna“ in „nepriistranska“ javna občila so nam v zadnjih letih nadvse bučno razbobnala fenomen Milana Kučana. Pri vsem poudarjanju njegovih dejanskih in izmišljenih zaslug v zadnjih letih pa bode v oči, da poskušajo povsem zakriti njegovo vse prej kot zgledno preteklost. Za kaj gre.

1. M. Kučan je bil v začetku sedemdesetih član ekipe, ki je zatrla prebujajočo se prvo slovensko pomlad in „odžagala“ njen simbol S. Kavčiča. Kot član neke komisije pri republiškem cekaju je pozival k diferenciaciji tistih učiteljev, ki niso hoteli poneumljati mladine s komunističnimi traparijami. Kot član te komisije se je „proslavil“ z izjavo, da je učitelj vojak revolucije. Kot tak tudi nosi del krivde za katastrofalno stanje v našem šolstvu.

2. Leta 1975 se je v novi funkciji — tokrat kot sekretar republiške SZDL — vključil v kampanjo proti E. Kocbeku zaradi njegovega intervju-

ja v tržaškem Zalivu. Pri tem je tudi zagovarjal pokol domobrancev tik po vojni.

3. Kot predsednik slovenske skupščine je podpisal vrsto zakonov, katerih posledice še danes čutimo. Njegov je tudi podpis pod republiškim zakonom o izolaciji političnih zapornikov.

4. Še vedno je nepojasnjena njegova vloga pri ljubljanskem procesu. Očitno mu ni do tega, da bi se pojasnila.

Največkrat se med njegova pozitivna dejanja šteje njegova vloga pri demokratizaciji slovenske družbe in obramba slovenskih interesov na jugoslovanski ravni. To je le delno res. Treba je vedeti, da je partija pod njegovim vodstvom proces liberalizacije prej zavirala, kot pa spodbujala in da je hkrati s slovensko pomladjo branila tudi sebe. Sicer pa je Kučan dovolj hitro zagnal, kam pihaajo vetrovi, in je temu ustrezno tudi obrnil jadra.

Njegov tekmeč J. Pučnik nima teh slabosti. Medtem ko je Kučan soustvarjal politiko, ki se je danes dokončno izkazala za pogubno, je Pučnik pogumno povzdignil glas proti njej in jo zato „fasal“ z devetimi leti zapora in 22 leti izgnanstva. Lahko sklepamo, da se ne bi znašli v sedanjih težavah, če bi nam politiko krojili Pučnik in podobni, zato je prav tako utemeljeno pričakovati izhod iz težav s Pučnikom kot predsednikom prej kot pa s Kučanom.

Menim, da Milan Kučan zaradi svoje boljševiske preteklosti in vloge v sedanji krizi ni primerna osebnost za položaj predsednika predsedstva Slovenije. Ker pa slovenska javnost o njegovi preteklosti ni seznanjena, predlagam, da jo podrobno razišče Demokracija in objavi čimveč dokumentov, da bi volilci čimbolj celovito spoznali oba kandidata, preden bi se odločili, komu bodo oddali svoj glas. Od „naših“ medijev tega namreč, žal, ni mogoče pričakovati.

RAZGLEDI z naših postojank!

IDEJA O VSESLOVENSKEM SVETOVNEM KONGRESU je našla mesto že v marsikaterem listu, tako v domovini kot zunaj nje. Pobornikom tega kongresa in organizatorjem je tehtne napotke in pomisleke namenil že dr. Peter Urbanec na 46. strani našega lista pod spodbudnim naslovom Pogovorimo se! Če je ideja o vseslovenskem kongresu iskrena, ne bo mogoče iti mimo Urbančevih besed.

Obrobneža značaja pa so nekateri komentarji Ivana Dolenca iz Kanade. Objavil jih je v letošnji marčni številki RODNE GRUDE in si dovolimo, da delno ponatisnemo tista mesta, ki govore o nam zelo ljubi temi: čistost naše materinščine, jasnost izražanja in pravopisna neoporečnost. S tem si ne domišljamo, da smo v lasti vseh teh vrlin. Boste porekli, pa kaj ima to opraviti z načrtovanim kongresom. Poglejmo torej, kaj pravi k te-

mu Ivan Dolenc v svojem zapisu o ŠIROKOGRUDNI KANADSKI NOVICI NA PRAGU DEVETDESETIH LET:

Rad bi opozoril na veliko zmedo, ki vlada pri izbiri besedišča za napovedani „slovenski kongres“. V Kanadi ustanovljamo torej „Konferenco zdomskih Slovencev“, kar pomeni — v jeziku brošure — da so vsi Slovenci po svetu **zdomci**. Če si brž ogledamo v letošnjem Slovenskem koledarju definicije Andreja Rota iz Buenos Airesa, kdo je **zdomec**, kdo **izseljenec**, itd., spoznamo, da je besedna zmeda zdaj popolna, saj „Konference zdomskih Slovencev“ po njegovem tolmačenju sploh ne upoštevajo izseljencev, začasnih delavcev na tujem in drugih „kategorij“, po katerih smo na žalost še vedno porazdeljeni; po Rotu (in njegovih argentinskih virih) je **zdomec** namreč samo „politični emigrant“. („Zdomec je državljan, ki na ozemlju druge narodnosti čaka na povrnitev svojih temeljnih pravic...“) Kaj neki porečejo na to naši ljudje po Evropi, v Nemčiji ali na Švedskem, ki so v domačem tisku tudi **zdomci**??

Zamejci se bodo v jeziku organizatorjev vseslovenskega kongresa še prepoznali, dvomim pa spet, če vedo Slovenci doma, da so „matičarji“?! Sicer pa je besed, ki nam vsem ne pomenijo iste stvari ali pa sploh niso slovenske, v tej brošuri veliko preveč. Za naše vseslovenske pogovore si **homo morali poiskati skupen jezik!** Prenekatera beseda ali fraza za politično oz. gospodarsko področje sploh ne odgovarja tistemu, kar so imeli avtorji v svojih mislih, ko so prevajali iz angleščine, pri številnih stavkih pa lahko o osnovnem vsebinskem pomenu zapisanega samo ugibamo... Tovrstna slovenska obvestila za slovensko javnost vsepovsod morejo biti v bodoče nad vse skrbno lektorirana!

ZGODBE – fantastične, sicer pa resnične

ANDREJ BOHINC, nekdanji komunist, sekretar okrajnega komiteja KPJ in predsednik okrajnega „ljudskega“ odbora na Jesenicah takoj po vojni, poznejši obsojenec na tako imenovanem drugem dachauskem procesu — o prvem dachauskem procesu se ne govori, ker so bili na njem obsojene žrtve partijske mafije, obsojene na drugem procesu — je spregovoril.

Bohinc je bil obsojen na smrt, potem pa enajst let zaprt. Kakor zdaj pripoveduje v reviji 7-D, so se v zadnji polovici leta 1945 in še 1946 na območju Jesenic dogajali strahotni zločini. Tako je bilo zverinsko ubitih kar 13 oseb. Oblast je dolžila za te strašne zločine. belogardiste, ki da so prihajali čez Karavanke terorizirati delovno ljudstvo. Ker UDBA zločincev ni „mogla“ izslediti, je Bohinc po vztrajni raziskavi odkril storilce v samih vrstah UDBE in jih prijavil. Reakcija je bila taka, da je moral potem eno teh zverin sam „ustoličiti“ na odgovorno mesto. Tako se je začela njegova pot nagibati navzdol.

Iz njegove daljše pripovedi smo izbrali za ponatis nekatere odgovore na vprašanja, ki mu jih je stavil Ivo Ivačič v 7-D od 21. marca letos. Na 19. strani ve povedati tole: (Vmesna vprašanja je Bohincu stavil Ivo Ivačič.)

„Poleti leta 1946 mi je Ivo Svetina iz cekaja sporočil, da moram nadzorovati tri komisije, ki so jih vodili pripadniki udbe. Takrat je namreč Tito z angleškim maršalom Aleksandrom sklenil sporazum, da bomo vse Nemce, ki so leta 1945 ostali na svojih domovih na Gorenjskem, vendar pa se niso priključili sovražniku, izselili. Teh Nemcev je bilo največ na Bledu in na Jesenicah. Pri deportaciji so lahko vzeli s seboj le najnujnejše. Za njimi je ostalo veliko dragocenosti, še posebej srebrne in zlate posode, dragocenih pladnjev in drugih dragih predmetov. Komisije, ki smo jih strogo kontrolirali, so zbrale 84 kilogramov srebrnine, zlatnine in drugih dragocenosti. Po zabojih smo naredili točne spiske. Ko so se po dragocenosti z avtomobilom pripeljali udbovci iz Ljubljane, sem izvod zapisnika, iz katerega so bili razvidni vsi zaseženi predmeti, dal njim, dva pa sem hranil v dokumentaciji okraja na Jesenicah. Ko me je preiskovalec v ljubljanskem zaporu vprašal, kje so dragocenosti, oziroma kam sem jih zakopal, sem mu vse to povedal. Od takrat me ni nihče več vprašal, kje je bogastvo velike vrednosti z Gorenjske. Zato bi bilo prav, da bi kdo odgovoril, kje so zdaj tisti zlati pribori, srebrni pladnji in drugi predmeti velike vrednosti. Jih hranijo doslej pomembni posamezniki in njihove družine? So si jih med seboj razdelili ali pa so v katerem izmed številnih reprezentančnih dvorcev po državi? Morda so bili celo po tistem prodani prek meje.

— Ivan Jan, avtor kronike Kokrškega odreda, je v pismih bralcev v našem tedniku, pa tudi v Tribuni, zapisal, da ni res, kot trdite, da je Gašperja, domnevnega izdajalca, mučil z razbeljeno grebljico, oziroma z razžarjenimi vrati peči

„Ne mislim se spuščati na njegov nivo. Povedal bi le: Ko je izšla Kavčičeva knjiga Zapisnik, v kateri je opisano omenjeno mučenje, ki sem ga opisal tudi v mnogih zapisih, poslanih cekaju in drugim najvišjim organom me je Jan tožil. Ob zadnji sodni obravnavi me je sodnik vprašal, kako gledam na delo sodišča. Odgovoril sem mu, da ne zaupam ustanovi, ki jo kot sodnik predstavlja, čeprav ne dvomim v njegovo osebno poštenje. V ustanovo ne zaupam, ker so me prav v tej dvorani 10. avgusta 1948 po nedolžnem obsodili na smrt. Ko me je sodnik soočil z Janom, sem jasno povedal, da tistega, kar sem videl na lastne oči, ne bom nikoli preklical, pa čeprav me še enkrat obsodijo na smrt. Po teh besedah se je oglasil tudi moj odvetnik. Med drugim je omenil, da je SNOS že leta 1943 na zasedanju v Kočevju sprejel sklep, da se bo vsako mučenje — tudi sovražnikov — smatralo kot vojni zločin. Zato bosta s klientom na javnem tožilstvu vložila tožbo proti Janu, ki je z zločinskim ravnanjem grobo kršil sklepe z zasedanja v Kočevju. Po tem predlogu je Jan po nekajminutnem premisleku odstopil od tožbe.“

— In za zaključek: kako gledate na odkrivanje množičnih grobov iz prvih mesecev po osvoboditvi?

„Vse bolj prihajam do zaključka, da od Trsta pa do Murske Sobote in od Jesenic do Bregane ni skoraj nobenega brega, da v njem ne bi bila zakopana človeška trupla. Tudi sam sem se pogovarjal z očividci, ki so morali zasipavati jame, polne človeških trupel v Črnem grobu pri Škofji Loki. Žrtve so pokopali tako površno, da so morali okoliški kmetje še več mesecev pozneje zasipavati roke ali noge, ki so gledale iz zemlje. Ob tem so naši revolucionarni pobijalci še živim žrtvam z rok, prstov in vratov ter ušes snemali prstane, verižice, ure, uhane. Možje, ki so izvajali ta masaker, so danes po večini dedki. Zato jih vprašujem, kako sedaj gledajo v oči svojim vnučkom? Ali se jim upajo nataktni na prst prstan, okoli vratu obesiti verižico, ki je bila sneta s teles žrtve? Naj ne pozabijo: Najstrašnejše je mrtvih maščevanje. Pred lastno vestjo in prezirom naroda (kajti prihajajo časi, ko bodo ljudje zvedeli za vse podrobnosti) se ne bodo mogli skriti niti v najglobljem betonskem bunkerju, niti se ne bodo oprali s klečanjem pred oltarjem v cerkvi.“

Ivo Ivačić

TITO, PLEMENSKI ŽREBEC. — Tak je naslov v letošnji marčni številki „Mladine“, ko poroča o nameravanem izidu knjige „Titove ženske“ izpod peresa Filipa Radulovića. Knjigo naj bi izdala založba Akvarius iz Beograda, pa do izida ne bo prišlo, ker se je založba pogodila s skupino vplivnih titoistov za odškodnino 150 milijard starih dinarjev. Ker pa je bila partijska blagajna OK Jugoslavije prazna, so vzeli denar iz armadne blagajne, kamor se steka partijska članarina pripadnikov ljudske armade.

Avtor frustrirane knjige, Filip Radulović, je dvanajst let raziskoval Titove „ljubezenske“ dosežke in — kar se čudno sliši — je zato dobil celo Titovo osebno privolitve in „njegova“ finančna sredstva.

Do žena oziroma žensk, ki jih je Jože za kratek čas očaral, je bilo Raduloviću težko priti, vendar pa mu je bilo delo po eni strani olajšano, ker mu je vsaka, s katero je prišel v stik, že odkrila naslednjo. Brž, ko je Jože zvedel, da je njegova ljubica zanosila, se je umaknil s prizorišča, ne da bi srečnici prej pozabil obljubiti poroko. Od nekaterih si je dal celo podariti zlat prstan, ker da je med Hrvati taka navada.

Ena od prvih osvojitvev — z ozirom na dolgo Brozovo tovrstno kariero — je bila bogata Dunajčanka, Liza Supner. Ta je bodočega maršala naučila plesati, igrati na klavir, poslala ga je v šolo jahanja in mečevanja. Kot trdi Radulović, Tito sploh ni delal in nikoli ni želel delati, in se je zatorej pač moral opirati na lahkoverne ženske. Nikoli da se ni družil z delavkami, pač pa so bile vse „njegove“ ženske vplivne in bogate. Pisec knjige ima na seznamu 16 žensk, s katerimi se je Joža delj časa ukvarjal, vsaki od teh je pustil otroka. Po vojni pa je Tita minila potreba po vplivnih ženskah in je začel zbirati lepoticke. Leta 1945 so mu višji vojaški poveljniki poslali v Beograd 50 lepih partizank. Od teh je bilo pridržanih samo 9. Nazadnje je ostal samo z Jovanko. Titova 'velika' ljubezen od prej pa je bila črnogorka

Davorjanka Paunović, s katero je bil izjemno povezan več kot eno leto. Taka izjema je bila pozneje tudi Jovanka. Do Davorjanke je prišel potem, ko je svojim partizanskim podanikom ukazal, naj mu za kurirje ne pošiljajo več fantov, ampak lepa, privlačna dekleta. Davorjanka je Titu preskrbela naslov maršala, ker je ona naučila zvesto, pridno, predano in intelektualno slovensko delegacijo, kaj mora na drugem zasedanju AVNOJ-a predlagati.

Zaključuje Radulović svoj pogovor z „Mladino“ rekoč, da Titovo avtoriteto najbolj moti to, da še danes za njegovo varnost skrbi 161 ljudi, medtem ko za varnost še žive angleške kraljice zadostuje skupina 70-ih oseb.

Zaključujemo tudi mi: prelep zgled proletarskega heroja, posebno za Titove pionirke. Sicer pa je naprednemu ljudstvu — tudi slovenskemu, ki je pod Brozovim vodstvom prevzgajal svoj narodni značaj — potreben tak nesmrtni heroj, kot je bil umrli maršal.

ZA ZGODOVINO

To je prepis poročila, ki ga je Jože Melaher-Zmagoslav poslal iz okolice Maribora v London. Poročilo je bilo iz Londona poslano tudi msgr. Francu Gabrovšku v Ameriko. V Gabrovškovi arhivu se nahaja originalno poročilo.

19. II. 1944 — Štajerska

Dokler ni bilo vojne med Nemci in Rusi, je bil tudi nemški pritisk na Sp. Štajerskem izključno samo proti Slovincem in zavedni Slovenci so morali tudi prvi izpiti kelih trpljenja in udarcem nemških zmagovalcev tudi prvi držati hrbet. Protinemški odpor na Sp. Štajerskem je bil torej v vsem začetku čisto slovensko naroden in zavedni Slovenci smo se tudi instinktivno med seboj srčno povezali, se iskali z očmi in bodrili s pogledi. Narod še ni slutil, da gleda Nemcem čez rame že drugi in še hujši sovražnik.

Po 22. juniju 1941 je začela delovati tudi na Sp. Štajerskem OF. Edino, kar je bilo nam politikom iz prejšnje Jugoslavije pri OF sumljivo, je bilo dejstvo, da so za OF dali iniciativo in za njo najbolj agitirali nam že znani komunisti. Sicer pa pri OF ni bilo tedaj o komunizmu ne duha ne sluha. OF je začela tudi pri nas, kakor drugod, delovati pod slovensko narodno zastavo in si naredila vzvišen in za ljudstvo toliko zaželjen cilj: OSVOBODITEV.

Vabili in pritegnili so k sodelovanju veliko naših ljudi in kar nekam logično je, da so se OF priključili skoraj vsi prejšnji jugoslovanski nacionalni prenapeteži. Tako je bilo zaradi delovanja OF postreljenih veliko naših zavednih Slovencev, ne da bi slutili, da so darovali svoje življenje pravzaprav komunizmu. Mi smo naše ljudi, kolikor so dopuščale razmere, hitro opozorili na pravi namen OF in jih odvrčali od sodelovanja; nekateri so verjeli, drugi niso verjeli, skoraj vsi pa so se držali pasivno napram delovanju OF. Prejšnjim monopolnim nacionalistom pa splôh ni bilo in še danes ni mogoče dopovedati, da OF ni nacionalna ampak internacionalna.

Po tem uvodu zamorem razdeliti na kratko poročilo sledeče:

SPODNJEŠTAJERSKI SLOVENCİ IN NEMCI

Vsi, ki tukaj živimo, smo prepričani: Če bi še Jugoslavija 50 let obstajala, ne bi vzgojila tako dobrih Slovencev, kot so to sedaj storili Nemci v nekaj letih.

Vsako gibanje na Sp. štajerskem, če hoče, da bo imelo kaj pristašev, mora biti predvsem protinemško usmerjeno. Komunizem so pri nas ljudje prav malo ali skoraj nič občutili, Nemce pa smo strašno občutili in jih še danes čutimo. Iskrena sprava med Slovenci in Nemci na Sp. štajerskem je nemogoča. Če tudi Nemci danes že popuščajo s pritiskom na Slovence, vendar še slovenstvo takorekoč enako preganjajo kot komunizem. Če bi tudi kako slovensko gibanje bilo naperjeno izključno proti komunizmu, Nemci bi ga sedaj še ravno tako zatirali kot vsako drugo gibanje. Zato so Nemci, hote ali nehoti, obrnili vso slovensko narodno mržnjo in ves slovenski narodni odpor samo proti sebi in — kar je najslabše — dobro pognojili tla za uspevanje OF.

SPODNJEŠTAJERSKI SLOVENCİ IN OF

Danes vemo: Edini, ki so bili na razpad Jugoslavije pripravljeni, so bili komunisti. Njim je bilo treba prejšnjo podtalno organizacijo iz Jugoslavije v Nemčiji samo nadaljevati. Pritisk Nemcev je bil strašen. OF se je predstavila slovenskemu narodu kot edina slovenska osvobodilna organizacija in je tudi v resnici prva organizirala oborožene skupine ter se pri nas na Sp. štajerskem zoperstavile Nemcem. Nič niso pomagala svarila, da so te oborožene akcije prerane in da bodo prinesle samo nesrečo slovenskemu narodu, ker ljudstvo ni razumelo, da OF ne gre za uničenje Nemcev, temveč predvsem za prevzem oblasti. OF je znala to tudi spretno prikrivati in tako pritegnila veliko naroda, ki ne samo, da o pravih ciljih komunizma niti pojma nima, ampak je tudi v veliki večini protikomunistično usmerjen, če tudi je podpiral OF. Večino naših ljudi je zavedla spretna propaganda OF, ki je vedno napovedovala skorajšnji konec vojne. In — kakor to čudno zveni — pa je vendar resnično: OF je pridobivala, ker je slovensko ljudstvo vse preveč zaupalo angleški vojaški moči in pričakovalo od Angležev hitrejšo pomoči. Spodnještajersko ljudstvo ni nikoli od Rusov pričakovalo rešitve, ampak vedno od Angležev in Amerikancev in zato tudi sedaj ni razočarano nad Rusi, ampak samo nad Angleži in Amerikanci. Da se je OF pri nas toliko

---

POPRAVEK: V lanski 3. številki našega lista je FRANCİ MÄRKEŽ za svoj članek ODSTRTE ZAVESE, ki je bil objavljen na strani 140, povedal svoje mnenje o SPRÄVI, in je zapisal dobesedno takole: „Veliko se sedaj govori o SPRÄVI. Pot do nje ne bo vodila skozi obojestransko pozabljanje ali medsebojno odpušcanje.“ Tiskarski škrat pa je izpustil nikalnico “ne” in tako popolnoma preobrnil avtorjevo misel. Zaradi tega je bil tale popravek nezogiben.

razširila, ima največjo zaslugo predvsem radio London, ki dopušča, da v nje-ga kriči vsak neodgovoren blebetač in s svojimi vestmi povzroča nesrečo med jugoslovanskimi narodi. Nadalje anglo-amerikanski neodločno in tajin-stveno zadržanje naravnost potrjuje nemško propagando in komunistično agitacijo.

V glavnem pa hromi odpor proti komunizmu strah pred komunističnim terorjem.

V prvi polovici februarja 1944 je vdrl iz Hrvatske tudi na Sp. Štajer-sko močen odred partizanov (okrog 4000). Doslej še jih Nemci niso mogli zadržati. Imamo zanesljiva poročila, da nameravajo partizani izvesti na Sp. Štajerskem mobilizacijo. Kaj našim ljudem drugega preostaja, kot se pod-rediti komunistični sili. Če od zunaj ne bo pomoči, bodo tudi Sp. Štajersko preplavili partizani in pobili najboljše naše ljudi. Krivda ne bo naša, ampak bo globoko vtisnjena kot grd madež angleške propagande. Naši najboljši ljudje in po prepričanju naši pristaši morajo s partizani sodelovati, če si hočejo ohraniti življenje.

ČETNIŠTVO NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

Proti močni in nasilni OF je prvo in edino začelo delovati četništvo. Vendar pri položaju na Sp. Štajerskem ne more priti do zaželjenega razma-ha, ker ima dva enako nevarna sovražnika: Nemce in komuniste. Največja ovira pa je, da od zunaj ni za delovanje četništva nikakega priznanja, o kaki materialni podpori pa sploh ni govora. Četništvo torej ne more izvajati nikakih večjih oboroženih akcij, niti ukreniti kakih proti-ukrepov OF mo-bilizaciji, ker nimamo orožja. Izdajamo list „Kri in zemlja“, podpisan Zma-goslav, ki je razširjen skoraj po vsej Štajerski in tudi slovenski vojakci na nemških frontah ga prejemajo. Z njim smo ustvarili živahno protikomuni-stično razpoloženje, ki pa končno ne bo nič pomagalo napram nasilju komu-nistov, ker strah za življenje je vsekakor močnejši kot vsaka propaganda. Če od zunaj ne bo moralne in materialne pomoči, bomo skrahirali, četudi imamo večino ljudstva za seboj, ker partizani predstavljajo oboroženo silo, ki je še mi nimamo. V slučaju invazije in recimo vdora v Slovenijo, bi mi imeli ta-koj moč, če bi se spustilo vsaj nekaj sto angleških padalcev, ki bi se jim mi lahko priključili. Tudi bi se ojačili, če bi lahko dobili tesnejše stike s srbski-mi četniki.

Če naša vlada hoče, da bomo naprej delovali, naj nas vsaj prizna in naj nam pomaga. Delovanje proti komunizmu je sedaj možno samo s propa-gando, ker nas Nemci enako preganjajo kot komuniste.

V SLUČAJU PREVRATA JE NUJNA TAKOJŠNJA POMOČ! SLOVENCIM IN ANGLEŽEM

Kakor že povedano, ljudstvo pričakuje pomoč samo od Angležev in Amerikancev in je zaradi zavlačevanja nad njimi vedno bolj razočarano. K

temu še pripomore partizanska propaganda, ki ljudstvu prišepetuje: Angleži zato zavlačujejo vojno, da lordi več zaslužijo, da je še premalo ljudi pobitih, da je to v interesu velekapitala itd. In resnično, čim dalje se vojna vleče, tem večji je odpor proti Angležem, ki se bo sčasoma sprevrgel v sovraštvo. To zopet seveda koristi samo komunistom.

Od zunaj gledano na naš položaj in naše slovensko zadržanje bi vsakor bilo napačno in naravnost krivično, če bi ocenjevali slovensko svetovno nazorno opredelitev po moči in delovanju komunizma pri nas. Ljudstvo je v bistvu protikomunistično, strah za svoje življenje pa jih sili, da se potuhnejo in vsaj navidezno sodelujejo s partizani.

A los legisladores norteamericanos

Como motivo de la nota que 80 legisladores de los Estados Unidos enviaron al presidente argentino Carlos Saúl Menem oponiéndose a indultos a jefes militares, el Círculo Militar ha remitido al jefe de la bancada demócrata de dicho país, una nota del general Mario Laprida.

Al remitirla el presidente de la institución, general Guillermo Bernardo Fonseca, manifiesta:

“Deseo expresar al jefe de bancada, que el Círculo Militar Argentino, es una institución creada en 1881; cuenta actualmente con 18.000 socios y ha tenido entre sus asociados ilustres, a ex presidentes de la Nación como Domingo Faustino Sarmiento, Bartolomé Mitre, Carlos Pellegrini, Julio Argentino Roca, Agustín P. Justo, Eduardo Lonardi y Pedro Eugenio Aramburu, éste último vilmente asesinado por grupos subversivos.

“Asimismo cabe agregar, que el pensamiento generalizado de los socios respecto a la guerra contra la subversión, es que las Fuerzas Armadas realizaron operaciones bélicas de aniquilamiento ordenadas por un gobierno constitucional y jamás, ‘abominables crímenes contra el pueblo argentino’, como expresa la carta de los legisladores norteamericanos al presidente de la Nación”.

Pasajes del texto de la nota

El general Mario Laprida, luego de calificar severamente y rechazar los términos de la nota de los legisladores, se refiere a los antecedentes de “la guerra civil argentina” que en parte transcribimos a continuación:

“La guerra civil argentina (‘guerra sucia’) transcurrió entre 1959 y 1983 y no, como ustedes dicen, entre 1976 y 1983.

“El 29 de mayo de 1970 fue secuestrado y asesinado el ex presidente Pedro E. Aramburu por la organización terrorista Montoneros.

“A partir de ese cobarde y canalresco hecho se desató en todo el país la violencia organizada (Montoneros, ERP, FAL, FAR, FAP).

“En 1971 fue secuestrado y asesinado el gerente general de la FIAT,

señor Oberdam Sallustro. El doctor Raúl Alfonsín fue uno de los abogados defensores del grupo terrorista asesino. Entre los defendidos se encontraba el jefe terrorista del ERP, Roberto Mario Santucho. De ellos sostuvo el doctor Alfonsín 'que sus defendidos no eran delincuentes, sino combatientes, integrantes de un ejército revolucionario del pueblo, alzado en armas, en rebelión abierta, en operaciones: en síntesis, fue una guerra'.

"El 25 de mayo de 1973 el doctor Raúl Alfonsín fue uno de los diputados del partido de la Unión Cívica Radical que apoyó y votó la bochornosa 'ley de administía' que puso en libertad a todos los terroristas y asesinos que integraban las organizaciones subversivas de Montoneros, ERP, FAR, FAL, FIAP.

"En febrero de 1975 la señora presidenta de la Nación, sin objeciones del partido radical, expidió un decreto 'ordenando a las Fuerzas Armadas aniquilar el accionar de las organizaciones terroristas que operaban en el país' (Operativo Independencia).

"Para fines de 1979 el terrorismo había cometido más de 2.500 asesinatos y 21.000 actos terroristas.

"Hasta el 24 de marzo de 1976 fueron alevosamente asesinados un ex presidente, un ex ministro, varios jueces de la Nación, tres jefes de la Policía Federal, tres secretarios de la Confederación General del Trabajo, funcionarios, empresarios, políticos, sindicalistas, militares y policías por centenares, desde general comandante de cuerpo de Ejército hasta soldado centinela. En resumen, más de 70.000 asesinatos premeditados, incluyendo niños, mujeres y civiles inocentes. Además, se cometieron 5.095 actos terroristas.

"Cabe destacar que en este lapso no se detuvo a ningún delincuente terrorista o subversivo.

"En junio de 1977, en una declaración del partido radical, el doctor Alfonsín y toda la cúpula del partido sin excepción escriben: 'el 24 de marzo de 1976 cayó un gobierno votado por 7.000.000 de argentinos. La ineptitud presidencial y la falta de respuestas estabilizadoras y legítimas por parte del entorno oficial, en medio de una realidad económica de improvisación inocultable y de una indisciplina social anarquizante, más lo presencia de organizaciones para la subversión y la violencia, que angustiaron al pueblo, abrieron el camino para que las Fuerzas Armadas ocuparan el poder'."

Después de extensas argumentaciones en pro del proceder del ejército argentino y acusaciones al gobierno civil de haber violado la Constitución con sancionar distintas leyes y decretos, finaliza la nota formulando a los legisladores esta quemante pregunta:

"Desearía saber si los señores legisladores condenarían a los jefes de las Fuerzas Armadas de su país que triunfaron en la Segunda Guerra Mundial, en Corea o en Vietnam a pesar de los errores y excesos que inevitablemente pudieran haber cometido."

(Extraído del diario "La Prensa" del día 5/1/90)

❖ Franc Tominc in Franc Kamin

Nekaj dni pred zaključkom našega lista sta nas užalostili dve osmrtnici, ki smo jih dobili od našega prijatelja Toneta Megliča v Severni Ameriki. Tako smo zvedeli, da je na drugo soboto v januarju, prav na dan ko je izpolnil 75 let, umrl aktivni član naše borčevske organizacije FRANCE TOMINC. Še na zadnjem romanju v Frank, nam sporoča pismo, je bil France dobre volje in se je pohvalil z dobrim počutjem, zato je njegova smrt prijatelje in znance še bolj prizadela.

Ista neizprosno kruta bolezen je tri dni prej, 10. januarja letos, pokosila tudi FRANCETA KAMINA, ko je bil v svojem osemdesetem letu, ki bi ga izpolnil na letošnji 3. april. Tudi France Kamin je bil član naše protikomunistične organizacije, vedno zvest slovenskemu rodu in svojim prijateljem.

Franceta Kamina so pokopali na pokopališču Calvary v Clevelandu, Franca Tominca pa je sprejela ameriška zemlja na pokopališču Vernih duš v Chardonu.

Osvobojenima zemskih vezi naj obema sveti večna luč!

❖ Pavel Bajda

Nenehno odhajajo od nas; lahko rečemo, da — v boljši svet. V svojem 80 letu starosti nas je to pot zapustil Pavel Bajda, ki je bil rojen 6. marca 1910 v štepanji vasi pri Ljubljani. Njegov smrtni dan je padel na 15. decembra, pokopali pa smo dragega prijatelja na Gilbertsko pokopališče 19. decembra letos (1989). Pogrebno mašo je imel župnik g. Franc Perkovič ob asistenci župnikov g. Jožeta Vouka, g. Franca Gabra in g. Janeza šušteršiča. Za pokojnim Pavlom žalujejo njegovi najožji sorodniki: žena Marija, trije sinovi in osem hčera, v Ljubljani pa Pavletovi sestre. Njegova smrt pa je užalostila tudi velik krog Pavletovih prijateljev.

Kot življenjska pot tolikih drugih zdomceev, tudi Pavletova ni bila lahka. Med zadnjo vojno in revolucijo so ga preganjali tako Nemci kot domači komunisti. Vendar se Pavel ni samo skrival, ampak se je ustavljal nasilnežem in stopil v kranjski domobranski udarni bataljon. Povojno emigracijo je ob velikem pomanjkanju in s številno družino nedoraslih otrok preživel na Koroškem, dokler se mu niso odprla vrata v svobodni svet, da je lahko leta 1949 emigriral v severno Minnesoto v Elkor. Tam je kot „pentar“ dobil delo pri Erie Mining Co. V Elkorju je tudi kupil prostorno hišo in jo potem prepeljal v Gilbert.

Pavleta je pred desetimi leti zadela možganska kap in je zaradi tega

Spomenik materam

V predmestju Buenos Airesa, na zelenem vrtu Rožmanovega doma stoji spomenik — materi.

Izdelal ga je mojster Jože Žerovnik in je bil odkrit za javnost 3. decembra lani. Slovesnosti odkritja sta botrovala kiparjeva soproga, gospa Julija Žerovnik, in predsednik Doma, gospod Peter Čarman.

Glavni govornik na tej ganljivi slavnosti je bil gospod Lojze Rezelj.

Zveza slovenskih mater in žena pa je poklonila marmornato ploščo z vklesanim napisom: V SPOMIN SLOVENSKI MATERI, KI JE VELIKODUŠNO DAROVALA SVOJE NAJDRAŽJE BOGU IN DOMOVINI. V imenu Zveze so prinesle pred spomenik slovenski šopek nageljnov gospe: predsednica ZSMŽ Pavlina Dobovšek, podpredsednica Marta Jeločnik in predsednica sanjuškega odseka Anica Zakrajšek, ki so ob koncu z neprikritem zanosom, skupaj z drugimi udeleženci odpele vse tako drage stihe iz himne naših domobrancev „Oče, mati...“

Rožmanovemu domu v okras in ponos zdaj tamkaj stoji, bogdaj, da neminljiv pomnik tistih mater, katerih srce je presunil meč bolečin in jih je strašna usoda sinov za vedno odela v črnino.

rb

---

ostal priklenjen na svoj bolniški voziček do svoje smrti. Njegova žena pa ni dopustila, da bi moža odpeljali v dom onemoglih, čeprav je dobro vedela, koliko truda in skrbi bo imela z bolnim možem. Večkrat je omenila, da je skupno z možem vzajemno preživela dobre in hude čase, zato pa naj bodo tudi zadnje ure kateregakoli od obeh skupaj. Pavletovi ženi resda pristojí slovenski rek: Na ženi hiša stoji!

Dragi Pavle, ne bomo Te pozabili!

V imenu Tvojih prijateljev

Andrej Pučko

KAMEN IN KRI

**Kamen krvi ne vpije . . .
zakon je trde narave;
zakon je tudi narave,
da jama podzemna ne skrije
kaplje krvave.**

**Kamen krvavi le vpije
v gluhe podzemne dvorane,
da ne bo bratovske sprave,
dokler si brat ne umije
roke krvave.**

(Motto na naslovno stran)

Cena te številke na 80 str. je za Argentino **A** 15.000. Letna naročnina za inozemstvo je 18 USA dolarjev po navadni in 25 dolarjev po letalski pošti ali pa odgovarjajoča cena v drugi valuti.

Correo
Argentino
Suc. 7 (B)
y San
Justo (B)

FRANQUEO PAGADO
Concesión Nº 5811

TARIFA REDUCIDA
Concesión No. 691

Registro de la Propiedad
Intelectual Nº 107.086

R. Falcón 4158,
1407, Bs. As.